

716

1932

v7

716
1932

საქართველო

საქართველოს ენციკლოპედია

საქართველოს ენციკლოპედია

საქართველო

1982

კავკასიონი

KAVKASSIONI

RECUEIL GÉORGIEN LITTÉRAIRE

საქართველოს
ენციკლოპედია

საქართველო

1932

პროკოფი აბულაძე
(1898 — 1931)

გამხწორებს ლოგინს და
თვალწინ წარმოუდგები,
ამბობს: „რად არ მოვიდა!“
სწამს, რომ დაუბრუნდები.

პრ. აბულაძე (რეო ამონი)

დღესაც სწამს დედას, რომ შენ ცოცხალი ხარ და მას დაუბრუნ-
დები... შორს, უცხოეთში სიკვდილი, ოდეს დედას არ უხილავს შენი
ცხედარი, ხელი არ შეუხია შენი გაკვივებული გვაშისათვის, — დაუჯე-
რებელია... დედას არ მისვლია და არ უნახავს შენი ტანთსაცმელი, არ
დაუსველებია იგი ცხარე ცრემლებით... და ამიტომ ეს სიკვდილი დე-
დისათვის მწარე სიზმარია... გელის, მოგელის, რომ შენ მას დაუბრუნ-
დები... ვერ დაიჯერებს დედის გული, რომ

30226

დრო გადასულ ლოდინით
ახე თუ დაღონდები!
ჩემო ტკბილო მშობელო,
ნულარ მოვაცონდები...

ვიგონებს ღღესაც დელა-შენი

სახე მკნარი, ხნიერი,
ვედრებაში გართული...

მაგრამ რომ ველარ მიხვალ მასთან!

გარნა შენ მოხველი ქართულ მწერლობაში ნაზი სევდით და ტკბილი ოცნებით დატვირთული, მოხველი მაშინ, ოდეს

ცოტა დამრჩა იმედი,
თან დამქონდა, მიყვარდა,
როცა წყალთან მივედი
ისიც გადამივარდა...

და ეს დაღუპული იმედი — სამშობლო, შავი ზღვის ტალღებში შთანთქმული, შენი ბედი გახდა, „ყორნის მყივარი ბედი“ — და შენი ფიქრი, შენი გრძნობა, ნაზი სევდით აღსაესე, თავს დასტრიალებდა შენს მხარეს, — მას უმღერდი და უგალობდი, მას მისტიროდი...

ქართული მწერლობა ჩვეულია სამშობლოს ბედზე მღერას, — მას ამშვენებენ ჩვენი დიდი მგონები, მაგრამ შენი კალამი მაინც სხვა გვარია: ნაზი სევდიანი. სამშობლოს შენ გულით ატარებდი და გული დაგიწყდა მისი ბედის სიმძიმით... მასზე ფიქრობდი და ფიქრით დაგეწყვა გონება —

რომ იმ დროს მხოლოდ იმას ვფიქრობდე:
მეც მყავდა ერთ დროს ჭირისუფალი —
ეს მოვანება ცრემლად მიმქონდეს,
საქართველოსკენ მეჭირვს თვალი...

არ გეღირსა! გაუხსნელი კვანძებით და გადაუმხარი იმედებით, ჩაგიხუტა უცხო მიწამ... იყავ შენ უებარი მეგობარი და თავმდაბალი, უსაზღვრო კეთილი და ვაჟკაცი... და გარდახვეწილი. დაეძებდი პასუხს იმედებზე...

უეცრად იმედი მეწვევა ხანდახან,—
და მაშინ ეს გულიც არ ოხრავს...

მაგრამ

დღეს იმედებმა კვლავ მიმატოვეს,
ღამე მოვიდა და დავრჩი მარტო...

ექვი და უიმედობა ფლობდა შენს სულს, მაგრამ ხანდახან იმედის
ნაპერწყალი მაინც აცისკროვნებდა ხოლმე შენს გულს, და ბრძოლის
ყინი გერეოდა შენ, — მაშინ კი შეპკივლებდი:

დაუზოგავად დაჰკარი ლევან —
მტერი გახტვრი სულ კუთხე-კუთხე;
თუ მკერდში ძალა გამოგლევეა,
ენას მოკვნიტე და მიაფურთხე!...

აქაა თავდადებისა და ბრძოლის ყიყინა, — აქვეა დამარცხებული
ადამიანის ზიზღი და სისხლიანი ფურთხი მტრის წინააღმდეგ!

ამბოკარის მძიმე განცდა, სამშობლოდან მოწყვეტილისა და ეუ-
ლის მწარე ბედი, — ეს შენი ნაზი კალამის, შენი ფაქიზი ლექსის მძიმე
ტვირთია. მოწყვეტილი ვარსკვლავით უეცრად გაქანდი ქართული
მწერლობის უცხო ცაზე. ჩაჰქერი მოულოდნელად. გარდაიცვალე...
შეიძლება ამიტომ სწერდი დედის დასამშვიდებლად:

თუ ვერ მნახო ცოცხალი,
ველარ გამომიტირო;
მოზღვავდეს სევდა მწვავე,
ზაფრები უნაპირო,
დღე-ღამ ლოცვას მოუნდე,
იმედი მაინც გწამდეს,
ბოლოს აღარ მოვიდე,
დღეები გაგიმწარდეს,
ცრემლი თვალზე მიიწყუო,
ვერ შესძლო შეაჩერო!
სჯობს რომ გადამივიწყუო
კეთილო, დედა-ჩემო!

ფუჭი რჩევა! დედა ვერ დაგივიწყებს. მაგრამ ველარც გიხილავს,
— აკი შენ თვითონვე ამბობდი:

უკანასკნელ წუთს ველარსად მნახავს,
აღბად უნდოდა ახლოს ვყოლოდი;
გავუსწორებდი ხელებს გადამხმარს —
და სამარეზე დამედო ლოდი...

მაგრამ შენ მაინც დაბრუნდები დედასთან, შენს სამშობლოდ და დასთან, რომელსაც ასეთი სიყვარულითა და ზრუნვით შემგობილ ტყვარს უძღვნიდი... გადატეხილი იმედით, დაფერფლილი გრძნობით და ძიებაში დამწვარი სულით, შენი ნაზი და სუნელი ლექსით კვალ წაუშლელი დარჩები ჩვენი ეროვნული გოლგოთის გრძელ და ძნელ ამბავთა ეტრატზე...

ვ. ნოზაძე

პროკოფი აბულაძის
(რამო ამონს)

შავებში გამოხავს შენ სიმწუხარე,
ნაზი ოცნების წმინდა ხვეული,
გიცქერის ისა ვით მესაფლავე
შავი ღრუბლებით ცა დახეული.

დღეს პოეტისთვის გლოვის კვირეა,
გულს რომ გიპყრობენ განცდის ფესვები,
„კავკასიონ“-ში ისევ სტირიან
აცრემლებული შენი ლექსები.

ვიცი, გტანჯავდა ცხოვრება ავი,
გრძნობის ფურცლებზე ცრემლი დაღვარე,
ნაცვლად კი ნახე ცივი საფლავი,
საფლავი უცხო და სიმწუხარე.

შენ გიტაცებდა სხვა მელოდია,
ბაწა ბავშობის ერთგული ფიცი;
დღეს აწერია საფლავს ლოდინს: —
„თუ არ გაკეთავდი, არ გაღამიწვი“...

სღამეობით მოდის აჩრდილი
და ოცნებები ღამიდან კვდება,
სდგას როგორც კითხვა სიტყვა „სიკვდილი“,
ობოლს სამარე მოაგონდება.

ველარ გიცქერის ამაჲ მთებიდან
სამფერ დროშებში გაშლილი ზეცა,
შენი გრძნობების ცრემლთა ამბავი
გლოვის ფურცლებათ ჩამოიკეცა.

ტუჩის კანკალით დედას ვერ ნახავ, —
შენ სიცოცხლეში რასაც ნატრობდი, —
„ბავშვსწორიბადი ხელეებს გადამგმარს,
და სამარეში დამედო ლოდო“...

ძმაო, პოეტი განცდებულ დნება,
როცა უყურებს დღეებს გვალვიანს,
ცოცხალსაც მჯერა, რომ დღეს ცხოვრება
ახალგაზრდისთვის მესაფლავეა.

წინ მიგვიძღვება სიკვდილი ჩქარი,
სძინავთ დევნილებს, სძინავთ ეულად,
შენც მათთან ნახე თავშესაფარი,
დღეს სინამდვილით ცრემლ დანთხულმა.

მიწას აწუხებს მძიმე გოდება,
შენი გრძნობების კვნეხა კეთილი,
მოსჩანს ნისლებში ვით ქანდაკება,
სახე ცრემლებად ჩამოკვეთილი.

გიორგი ყიფიანი

აარიზი, 1932 წ.

პროკოფი აბულაძის
(რემ ამონის)
დაუბეჭდავი ლექსები

მოგონებანი წარსულიდან

ირმების ჯოგით აივსო მდელი,
ტყეს ჩაეფინა ფუტკრების ჯარი,
— თაფლის მდინარეს გადმოვადენო, —
ბორჯომის კლდესთან ამბობს ფიჭვნარი.

ცაზე აელერდა რძის გრძელი შარა,
მტკვარს მოეხვია ვარსკვლავთა ბწკრები;
და მთა-წმიდაზე ჩამოიშალა
თაფლადა მთვარის თეთრი ნუკრები.

მაისი დათვრა სინათლე-თაფლით,
წითელ ტუჩებით აკოცა ჭადრებს;
ვერ მოაცილებ სიტკბოს ვერაფრით,
უნდა ბოლომდის ჩათვრეს და ჩაღნეს.

ძველ ხიდეებზე მოიხსნის ქამრებს,
თხელ მოსასხამში გაიშლიღებს,
მხართან იხუტებს წაქცეულ ქარებს,
და გადააბნევს ველურ ხვილიღებს.

ტფილისი ამ დროს განაგრძობს ლოცვას,
თან გადმოიღებს მორწმუნე ამბორს;
წმიდა მსხვერპლისთვის ნუკრებს დახოცავს
და გულ-მხურვალედ ხმა-წართქმით ამბობს: —

მარად მოგელი მზიურო თამარ!
ქართველო ღმერთო და ისტორია!
მოდი, კვლავ მოდი, უშენოთა ვარ,
თუ ჩემი ძუძუ მოგიწოვია!

შამქორის ველით ნარიყალამდე,
ტაბახმელადან გამოჩნდა დილა;
ერეკლეს ლანდმა გათენებამდე
ტფილისზე ორჯერ ვადაირბინა.

2

ერთი შეხედეთ, რას უგავს წვერო!
ფშავი თუ შივა მთათა მხილავი.

— ამ ჩემს ცივს მკერდზე გადმოვაწვენო —
მზეს ემუჭრება ცაში მყინვარი.

მთის ქვაბულები უცდიან მთვარეს
გამოვა ხევში, ჩამოჰყრის ქარვებს,
ოქროს მანდილებს წამოაფარებს
რძიდა მკერდზე ფშავეთის ქალებს.

გამოვა ქალი ჩანჩქერა თმებით,
კლდის სიჩუმესთან დაწყობს ჰანგებს;
შიშველ უბიდან სურნელ თითებით
ვაქას ოცნებებს ამოლაგებს.

მღერის: — სული ვარ წითელი მზიდან,
სურნელ გძნობებით სავსე მაქვს მკერდი;
დაღამებიდან სინათლეს ვზიდავ,
იქიდან აქეთ, გადმოღმა კლდემდი.

მე თვით ვარ სიტყვა ოდით ოდემდე,
ფრთა სხივი აზრი, ცნობა ნამდვილი;
ღმერთის მკერდიდან ქართულ კორდებზე
გადაუღერილი, გადავარდნილი.

აქ ყველაფერი ისეა ტკბილი,
შორი შრიალით ისე დავეშვი;
ცაზე მნათობთა ჩუმი სიბზილი —
როგორც ტალები იორდანეში.

ამ სიჩუმეში, ამ სიწყნარეში
ოთხ ქართველ მგოსანს მოვპარე გული
და გადავმალე ცხრა მთის მხარეში,
სადაც ცა არის მთებში ჩადგმული.

მოვა მეხუთე მზე-მგოსან-ღმერთად,
ცეცხლეულ გრძნობით ამინთებს კოცონს,
ხალხს ააუღერებს სიმებთან ერთად,
რომ დედამიწამ ზეცას აკოცოს. —

უსმენს არაგვი ტალღა-დაკრული,
— ჰუუუ... საყვარელო, ვაჟამ ხომ ქე სთქვა —
ამ სიხარულში გზადაკარგული
უეცრად კლდეზე ჩამოეხეთქა.

8

შენი ჭირიმიე კახურას წვეწო,
მაბედნიერე მრავალი წელი!
ჯილა დეკეულს წამოვაწვეწო —
ოჯახში ღრეობს დღეს მასპინძელი.

— მხოლოდ ჩვენშია გულღია ძმობა,
ასწიეთ ჭიქა თეძო-მალალი!
შევსვათ გულ-ხვათი ეს მასპინძლობა
ღვინოსთან ერთად გადმონალვარი.

არ დააძალოთ გზად წარმავალსა,
დაალევიანეთ უკანასკნელი,
თორემ გადასწევს სოფლის ლამაზსა
ღამის სიმღერით ტრფობის ამღზნელი.

ნუ აგვიანებ, უკან ნუ რჩები!
აუბი მხარი ცეცხლეულ ღვინოს;
სულ ამოწრუბე თასის ტურები
რომ სუფრას ცეკვით შემოღობინოს!

ამღერდით ყველა, ასტეხეთ ღვინო,
ერთად გადაყვეთ სუფრა საფირონს;
მხრებ ვადაშლილი და თავ-დახრილი
ჩვენს წინაპრებში ვადაგვაფრინოს.

დოლი, თარები! ჩამოჰკაროთ სიმებს!
დღეს ჩვენ გვწყურია მღერა-თამაში;
ღეკური, ქალო, შენი ჭირიმიე!
გვაჩვენე მკლავის თეთრი მარმაში! —

მუქი ფეხები მოსდევნ თარებს,
დამტყდარ ზვეულით მოაელეს რკალი;
გაფრენილ მკერდის ზვირთვის ამთავრებს
ჩამობნედილი მხრების კანკალი.

როგორც ლაშქარი მწყობრობს ტაშები,
ქანაობს თქო ვიწრო ქამართან;
ვნება-ზნეჭილში ნაკაშკაშები
წელი მოსხლიტა და გადამართა.

გაფრინდა მალი, ზეიმს გაშორდა;
თან გაიტაცა საკრავთა ხმები...
ამ დროს უმაწვილმა ტანი გაშოლტა,
წამოახურა არწივის მხრები.

ატეხილ ვნებით წინ გადაუდგა,
უკუ-აცორვა მწყრალი ასული;
შაქარ-ლიმილით ქალი დაუტკბო
და მის ჩოხაში დალია სული...

4

გრძელი ზამთარის თოვლის სიუხვე
წარბს ვერ გაუხრის, ვერ შეაშინებს;
ცეცხლს შეუკეთებს, ბუხარს მიუღუნს
და მოუყვება შვილს, შვილიშვილებს; —

იყო და არა იყო რომეო,
იყო ერთ კოშკში ქალ-მზე მთავარი;
მაშინ ოქროს დრო იყო თურმეო,
მშვენიერება მეფე თამარი...

და გულ-მოდგინეთ საგმირო ამბებს
ზღაპრად გადმოშლის ძველ სინამდვილეს;
ამალამ ასე გაათევს ღამეს,
ხვალ თოვლიან ტყეს გადინადირებს.

დღეს? ო, დღეს კი ქართველი გლეხი
წყველა კრულვაში კვლავ დაიყურა,
როგორც ქალასთან მტირალი ვერხვი
ფესვებიანად კადაილუნა.

იმედი, ტრფობა, მზიანი დილა,
სულ ყველაფერი გაუნადგურეს;
და დღეს მის გულში იმათ ადგილას
თეთრმა დანებმა დაისადგურეს.

ოჯახი უღვთოდ გაუტიალეს,
დედას შვილები თავს გადააკლეს,
დედას ნახვეწარს და ნამტირალებს
ტლანქი დაცინვა აღარ დააკლეს...

ამოიყარა გზაზე ქარები,
ფართე სუდრებში ჰკვივიან დროებს;
ტრიალ მიდვრების ვრძელ ქარავნებით
ერეკებიან ღამის ურდოებს.

არაფერია რომ მოეფარო,
გადაუხვიაო, ჩამოვეცალო;
სად არის ვინმე, მითხარი ქარო!
შენი სინათლე რა იქნა ცაო!

ო! ცაო, ცაო გაისინათლე,
გამიადვილე გზა გადუვალი,
დაიშოშმინე ავი სიაფთრე,
გადაჟუჟუნდი ლურჯად მდუმარი.

შავო ფრინველო, გაარტიე ფრთები,
გზაზე მარტო ვარ; თუ შეიძლება
წაიღე ჩემი ღამის ფიქრები,
იქნებ მომძებნონ შინიდან ძმებმა!

აზვირთებულა რიონის ველი
ხარდან-ვაზების მწიფე ზვარებით;
შემოსწრებია ქართული რთველი
ზურგზე ადებულ ყურძნის ძარებით.

უხვი ზვავებით ავსილა ქალა,
ნინოს ვაზებში უფლის თვალია;
ალაღმა ჩირგილს მოსტაცა ჩალა,
ქარებს სერები დაუქარვია.

მოდის სურნელი დაბალ ქედიდან,
მოსჩანს ბოსტნები ყვითელ წერტილად;
წითელი წვენი მზის ჯიქნებიდან
მწიფე ნაყოფში ჩამოწრეტილა;

მთა-საწანახლებში მკერივი მტევენები
ჩაზვავებული ელიან ქუსლებს,
ღვარად მომსკდარი ტკბილის მტევნები
გლეხს ას-ჩაფიან ჭურებს აუესებს.

გლეხი უღიმის, უმღერის ამ დღეს, —
ბრინჯაოს მკერდზე სდის მიწის სუნი;
ეტლის ცვალებას ის უკან მისდევს,
თვით ცხოვრებასთან წალდით მისული.

მშობელი მიწის თბილ ძუძუებში
მიუტანია თავის ფესვები;
ოფლით გაჟღენთილ მსუყე ხნულებში
ჩაუბნეგია შრომის თესლები.

დოიჯ-მოდგმული მხრებს აიწურავს,
გვერდულ დავლურით გაჰყვება გრძნობებს;
ჩოხის კალთებზე წვეებით დასკურავს,
ხელით ეხება ოქროს ოცნებებს.

✦

რამდენიც უნდა მინდოდეს აწი,
რამდენიც უნდა კიდევ მახსოვდეს;
აღარ მომიტანს გრძნობა წინდაწინ,
რასაც ველოდი აღარასოდეს...

მზეო ბედობას გადაცემული,
ყმაწვილობის დრო, გრძნობების ტრფობა;
მღელვარე ცქერით ალტაცებული
სატრფოსთან ახლოს წმინდა დაგზნობა.

გრძნობა ლაქვარდი, სურვილი ველი,
ნაზი ალერსი სანთლისფერ ხელის;
გულკეთილობა დაუღვეველი,
დაუფიწყარო ნათელი მხევლის.

ხსოვნა ეხება იისფერ თვალებს,
მარად სახსოვრად რომ ჩამრჩა სულში.
რამდენი რამე შემომითვალეს...
შეხვედრების დროს ახლო წარსულში...

და შემდეგ კიდევ რამდენიც უნდა
სურვილი გულზე ეკაღს მასობდეს,
დღენი წარსულში რომ გადასცურდა
არ მოვიგონო აღარასოდეს...

რაც იყო წინაღ

პირველ-დროინდელ ხუჭუჭ ოცნებებს,
ბედნიერ წლების ყრმობალობას,
ზღვაურ გრძნობებით მოდენილ ცრემლებს,
სატრფოს მკლავებით გადანაღობარს,

ეზო-ვენახებს, სურნელ ხეხილებს,
ბაღების შრიასს წყნარ ამიღებით,
გრძელ-გრძელ მთებს მთაში გადაგრეხილებს,
ღამის ცის ნაჭერს მარგალიტებით,

პირქუში ცხენის უზანგ-ზარნიშებს,
ოჯახურ ბედის თვალის სიხარულს,
ხანის წყლის ტალღებს როგორც ბალიშებს
და ზედ ლამაზად დაწვენილ მხარულს,

ვერც იმედებით თვითგარემოცვა,
აედრიან ღამეს რომ დაშიგულვეს,
ვერც ხმა დამწვარი ჩურჩული ლოცვა,
ველარაფერი ვერ დამიბრუნებს...

✽

მომღერალ გრძნობებით ფაქიზად მიყვარდი,
სხვა შენს ვარეშე არავინ არ მყავდა;
სიყვარულს, სიხარულს ციათმდე მივყავდი,
როდესაც ეს გრძნობა ჩემში დამყარდა.

ყოველ-დღე ფარულად გიციდი ქუჩებზე,
მღელვარე წუთები გულში გავლესე.
გამოჩნდი. ღიმილი შევაჯდა ტუჩებზე,
ერთმანეთს თვალებით მოვეუაღერესეთ.

იყავ უწმიდესი, ფერმკრთალი, ნათელი;
ნაზმა სურვილებმა გული აგვისო.
ველარ მოვასწარ რაც მქონდა სათქმელი,
დავშორდით ერთმანეთს სამარადისოთ.

შენი თვალები ზღვის ფირუზოვან ტალღების ფერი —
ცრემლით ინამა — გებრალეობდი... არ ვიცი თუ რად!
იქნებ გაწუხებს ლანდი-წარსული და ეფემერი,
თუ გასურს ყოველი დაეიწყებას მისცე საჩუქრად?

შენ ჩემი სულის ზე-აღმაფრენა არ გიტაცებდა,
შენი გრძნობები ლაქვარდ ფიქრებს ცივად იღებდა;
არ ვაღელვებდა ვნებით აღსასვე მზიური კალო,
არ სჩნდა თვალებში ტრფობის სინაზე უგზო უკვალო.

და ძლიერ გიკვირს, როდესაც მხედავ ასე შავებში,
შავი სამოსი მუდამ გაფიქრებს, ვერ ვაგვიგია;
ველარ სჭვრეტ ჩემ სულს; დღეს ხოლოდ ხედავ შხამის კალთებში
დამწვარი გულის სიკვდილის ჩარჩო თუ რა რიგია!

ჩემი გრძნობები იყო ნელი ცა,
სული ქალწული, ნაზი ძირამდე;
ზე-აღტაცებას გზნებამ მე მიმცა,
რომ მარად ტრფობას შემოგწირავდე.

ჩემი ვაფრენით დროს ვადასცილდა,
სწყუროდა შენი ქართული სახე,
ოქროს ღიმილი მტკვარს დააცვინდა,
როცა ჩემს გულში ჩამოისახე!

მესხეთის პანგებს უკრავდა მტკვარი,
ვაზის შრიალი სწვდებოდა ნაპირს,
ფისის სურნელით ტუჩებ-დამტკბარი
ყელს გეხვეოდა კოშკის პირდაპირ.

ფიქვი კლდის ზურგზე ვადმონაკლავი —
თუ მოითხარა ავდრიან ქარში —
შენს განსაბანად სდიოდა კვარი
ჩამოქცეული პირდაპირ მტკვარში.

მთვარე სტურავდა მალალ კოშკებთან,
სამოცი ველი წამოქცეული,
შემოგცქეროდა და გადმოსჩქეფდა
ვერცხლის ჩანჩქერი ხმებად ქტეული.

შორად მღეროდა ლურჯი სერები,
სივრცე მიდვრებში გული მიწედა,
მზის არტახებში მინასვენები
მშობელი მხარე გადამირწედა.

ბავშობიდანვე შემოგეტრფოდი,
სად არ ვიყავი, მუდამ გელოდი.
ცხოველ განცდების სიცოცხლით ვთრთოდი,
სოფლიდან სოფელს გადავმღეროდი.

ჯერ არ გამჭრალა და ახლაც მახსოვს
გრძნობა ამტყდარი და აქლერილი,
იღვა მაისი შენს ახლო-მახლოს,
კლდე მზეში ოქროდ ამოშვერილი.

ცეცხლოვან გრძნობით ვიწოდი შენთვის,
ჩემო სურვილო, ჰაეროვანო!
სადაც რომ მტკვარი არაგვს შეერთვის
იქ იყო ჩვენი საპაემანო.

უკანასკნელად შეეხე სიმებს,
მთრთოლავ თითებით დაჰყარე ხმები;
გადმოაბნიე გულის ხრესილებს
ყრმა-სიმღერები და კიდევ სხვები...

შენ თუ დროებით ავაბალისებს,
რომ ააქდერო ძველი ცხოვრება,
მე ნამტირალეხ სევდას დამიხვებს
და სიკვდილამდის მენახსოვრება.

უკანასკნელად შეეხე სიმებს,
გაიმეორე წარსულის ხმები,
როს გავსცქეროდით ტყის გზა-ტყეცილებს,
ერთად ვიყავით ნაგულისხმები.

✽

წარვიდენ წლები და რამდენი ვეცადე,
რა ვუყო იმედებს გადაძმარს...
გეტყობდი ყველაფერს, თუ რა განვიცადე...
ძვირფასო, ძვირფასო, სადა ხარ!

უეცრად იმედი მეწვევა ხანდახან, —
და მაშინ ეს გულიც არ მოხრავს;
მითხარი ძვირფასო, ძვირფასო სადა ხარ!
გათავდა იმედი... არ მოხვალ?

✽

დღეს იმედებმა კვლავ მიმტოვეს,
ლამე მოვიდა და დაერჩი მარტო.
შენ ახლავ მხოლოდ ჩემს სიმარტოვეს
გულის ბოლჩაში ღვთისმშობლის ხატო!

როცა ვიყავი ბავშვი გულწმინდა,
დედამ მაჩუქა მაშინ ეს ბოლჩა...
ეს მოგონება დღეს რაღად მინდა,
ხომ ყველაფერი გათავდა... მორჩა...

✽

ნუ გაგაკვირვებს ჩემი წერილი,
მინდა ბაასი შენთან შორიდან;
სუსხით დამწვარი და დაფენილი,
კვლავ განვიახლო ძველი ხსოვნებიდან...

შე თუ მიკითხავთ, ჯერ ცოცხალი ვარ,
მანდ არა მრიცხავთ, აქ ვად უბედო;
მუდამ გიგონებთ, ესტორი ძალიან
უჭირისუფლო, მარტო, უდედო.

ამით ვათავებ შენთან მუსაიდს,
ძალა არ შემწევს, ვფიქრობ შე ტფილისს,
ვფიქრობ გელათზე და მის მოზაიკს,
ვფიქრობ რიქრაქზე და კიდევ მაისს.

30226

თუ საქართველოში აღარ დავბრუნდები

ეპოქის ეილონნი სტირიან მკენესარნი,
სიმების ძახილმა ქვითინი მოსრისა;
ეს არის გოდება გულს დანაკენესარი,
ორკესტრი სიკვილის მეორედ მოსვლისა.

ეპოქას დასტირის ღრმა და ღრმა ზუზუნი,
ქარებიც მოვიდენ ყორნების ყივილით;
მოთქმით ამბობენ კილო აგრუზული
ვილონთ ძარღვები ცრემლიან კივილით.

დამწვარი ღრუბლებით ეს სულიც მონისლეთ,
შიგ ჩამომავარეთ გლოვის ხმა-გუნდები;
მოკვეთეთ ეს გული, ქვითინით მოსრისეთ,
თუ საქართველოში აღარ დავბრუნდები.

გულს რომ დააყარეს სევდების ხეები!..
როდის გათავდება ეპოქის ზარები!..
ყოფნის დასასრულთ თვალ-მონაზმანები
სტირიან ველები, წყლები და ხეები.

ეპოქის გოდება ჯერ არ გათავდება,
სიმების ქვითინმა გააწყვეს ქედები;
მწუხარე გრძნობები კვლავ თანდათანდება,
სტირიან ბავშვები, მამები, დედები...

ვინ იხსნის სიციოცხლეს! სად არის გმირები!
სად თავის განწირვა, წინად რომ ვხმარობდით!
სად არის წარსული დღეს შენაგინები...
მკედრებო წინაპრებო, საომრად გამოდით...

✱

ისევ ამოტყდი ქარო ზღვასავით,
აფშვიტინე გულა-სტივრები;
ვადამაწვინე ძირს აფრასავით
და გამაქანე ჩქარა ტივებით.

უნუგეშობით ანატირები,
ვადამაცილე სივრცე, ცა, არე;

შორი ქვეყნები, შორს ნაპირები
გადამაქანე, გადამატარე.

რომ იმ დროს მხოლოდ იმას ვფიქრობდე:
მეც მყავდა ერთ დროს ჭირისუფალი —
ეს მოგონება ცრემლად მიმჭონდეს,
საქართველოსკენ მეჭიროს თვალი.

კარგ მომავალზე გული მტკიოდეს,
რომ ვერ დავლოე ქალარა წლები,
შეშლილი ქარი თავს დამტიროდეს,
ისე მოგვედები, არ ველირსები!

ისევ ამოტყდი ქარო ზღვასავით,
მიუვალ ადგილს დამაგდე სადმე;
გულში ჩამიკარ მშობელ მძასავით
და გამსვენე უკუნისამდე.

✽

უჰ, გადამშორდი შავო ყორანო!
ქარებს დაუნთქავს შენი ყივილი!
აე-მხრებიანო, ენა ვერანო,
მოხვალ და მოგაქვს გულის ტკივილი.

მაინც რა ვუყო! საით მივდივარ!
გარს წამომაწვეა ქარების გროვა.
გზა ხომ დავლიე ტრიალ მიდვრიან
და ავბედითი ყორნების გლოვა!

თავჩალუნული დავიარები.
ათასი გრძნობით გულ-დაწვეტილი;
სული დაიჭრა ღრმა იარებით,
თვალს ლუნავს ცრემლი წვერ-დაწვეტილი.

დიდი ხანია რაც მივატოვე
მშობელი მხარე, ყველა და სატრფო;
შენ ახლავ მხოლოდ ჩემს სიმარტოვეს
გულის ბოღჩაში ლეთისმშობლის ხატო!

შორს ნაპირიდან ვარსკვლავი წყდება,
გადამალა გადაღმა კლდება;
ვის დაუძახებ! ხმა არსით წყდება,
ყველაფერს სევდა. ყვევილი კვდება.

როგორც წინაზე, ისევ და ისევ
გამოვიდარე, გავიმაისე;
გულის ფანქართი მივალ და მივსდევ
ჩემს ობოლ ვარსკვლავს ისევ და ისევ.

ღამეა თვითონ (ა-ოკეანე:
დიდი ტორტმანი, დიდი ზვირთები;
ქარის თარეში შიგ მოყილე
გადმოლეწილი ზევიგბის მთები.

გზის დასავალში სინათლე ქრება,
ვაი თუ სადმე დავიგვიანო;
ბოლოს და ბოლოს მინც იქნება
მწუხარებები გადავიარო.

✽

გულწრფელ სურვილით ბევრი ვიღონე,
ლევილი სული ვერ დავიწყნარე,
შავი ფიქრები ვერ დავიმონე,
წმიდა დედაო, შენ შემიწყალე!

ჩემი ცხოვრება გზაზე დაიბნა
გადათელილი და ჭარ-ნავალი;
ფიქრმა შემბპყრო სულ სხვანაირმა,
მიტოვებული თვალ-ცრემლ ნალამი.

როგორც ფოთლების გროვა-გუნდები
შემოდგომაში გზაზე დაცვინდა;
ასე ბოლომდე გაენადგურდები,
შუქურ ვარსკვლავი თვარ აციმციმდა.

ამისთანა დროს გამიწყრა ზეცა,
არ დამჩნა ლოცვა წმიდა-კეთილი,
სანუგეშებლად რაც გადმომეცა
ძირს ჰყრია სევდით გადაკვეთილი.

ცარიელ გულით სახე გამშრალი
დაგვიანებით მოვალ შენს კართან;
შენ შეივედრე ვხად დამაშვრალი,
გადამათარე მფარველი კალთა.

✽

ჰაუ, მოძმენო! ვის, ვის ვემონო!
ბარემ გავაჭროთ მაგათი
უკანასკნელად გავიმეოროთ:
ან გამარჯვება და ან სიკვდილი!

გამართეთ რაზმი მინდორ-მინდორ და
გაშალეთ დროშა სისხლით ნახაზი,
თავზე დაგვეტყერის ათასი, დრო და
შუბლ-გატენილი კოტე აფხაზი.

დაუზოგავად დაჰკარი ლევან —
მტერი გასჭერი სულ კუთხე-კუთხე;
თუ მკერდში ძალა გამოგელევა,
ენას მოკენიტე და მიაფუროთხე!

✽

მივეხუტები ფურცლებში კვირტებს,
მოვეფერები ღულუნა ბაცშებს,
მივუხალისებ ბელურა ჩიტებს
და ნაძვის ბოლებს ძირს ჩამონაშვებს.

რა კეთილი ხარ, ჩემო დაიკო!
ღიმილით სახე განათენები;
როგორ მიყვარხარ, შენ რომ ვაიგო,
თუთა ხელებით მომეფერები.

რა სპეტაკი და სუფთა, ფიქალი,
როგორც თოვაში ფრთა-ფანტულები;
ხტუნაობისთვის მობერილ ქარით
მზის გორაკებზე გაფანტულები.

ეთამაშებით მეგობარ ჩიტებს,
მზით გადათელილ საბავშო ბაღში,
ღბილი ლოყები სულ დაგიჩქმიტეს
ოქროს ნისკარტით თამაშობაში.

თუ გინდათ მოგცემთ ამ გულს ეხლავე,
გაათამაშეთ თუ კი ისურვებთ!
საკუთარ სურვილს ვერ მოვანხმარე...
თქვენთვის, ძვირფასნო, არ დავიშურებ!

მინც, რა უკირს ასეთ სიცოცხლეს!
მომენატრება აღმზრდელი კლდენი!
შევეხვეწები გაფრენილ მერცხლებს,
და მოლოდინში ჩემთვის მოკვდები!

დარჩება გრძნობა გულდაწყვეტილი...
ვარსკვლავებს შორის მწიფე ლაქვარდთან;
ციალ ციმციმით ჩამოწყვეტილი,
ღვინობისთვეში დუღუნა მტკვართან.

მაგრამ მანამდის თქვენი ვიქნები,
გავიზიარებ ცოტა გართობას,
თუ ბოროტი ვარ, გარდავიქმნები,
დავტოვებ ქვეყნის უკულმართობას.

თქვენ ნათელი ხართ, როგორც ლამპარი
ქართულ საყდარში წითელ აღდგომას...
შემომეხვიეთ თვალეზ-დამტკბარი
და მოეფერეთ ჩემს უბედობას.

გიორგი უიფიანი

თბილისი

საით მიგყევარ, ტკბილო ოცნებაე,
რათა ვარ შენთან მუდამ უძლური!
ჩემში ხომ ტანჯვა გაორკეცდება,
ვლოვის კარგებით გადმოხურული.

აჩრდილი მოდის შორს შავ დარდიდან,
სახე მიცქერის თვალებ-დიდრონი,
თითქოს მოადგეს საწერ მაგიდას
მთები თეთრ-გულა კავკასიონის.

მწვანე ბალახი ფარავდა ციკნებს,
კვლავ აიშალა გრძნობები ცხარე,
და მეც გავყევი ლამაზ ბილიკებს,
როგორც მთიული, როგორც მეცხვარე.

ასე გავცილდი ნათხოვარ მიწას,
შავი ხმელეთი სცურავდა ზღვაში,
დაღუნულ ცაზე ღრუბლები იწევა,
ლურჯი ტალღები მოწმდევდა ტყლაშით.

თეთრი ჩანჩქერი კლდეზე გადმოქუხს,
იქ სიპზე, აგდებს გველივით ენას,
ჩასძინებია დაქანცულ მონუსს,
მოსჩანს კოჯორი და ტაბახმელა.

ჰეი...თბილისო, ტანჯვის ქალაქო,
დღეები გიქსოვს კრიწლიან ამბებს,
რომ გორდა ხმლებმა გაინაფარდოს,
სად გყავს ირაკლი და სააკაძე.

შემოგებურავს ეს საუკუნე
თეთრი ჩონჩხებით გადმოტეხილი,
დღეს სინამდვილე ისე გაწუხებს,
როგორც სულთანის მძიმე მახვილი.

შენი წარსულის მძიმე ლოდინი
დიად მომავლის აყო თავდები,
მკერდზე დაგემსხვრა მედგარ ბრძოლიდან
მურვან ყრუები და მკამადები.

ხმა ყუმბარების შავ მიწას ხნავდა,
მთები ღმუთოდა: მჭარავალო შესდევ!
თავისუფლება აღარ გვინახავს
ოცდა ერთი წლის თებერვლის შემდეგ...

ისევ ღამეა! დღე არ თენდება,
ცაზე დაყრილა შავი ღრუბლები,
სხეულს გიდაგავს ცეცხლის ანთება,
ძირს კი საფლავებს ესაუბრები.

როცა ცას სწვდება წუხილის ზოლი,
თვალ-არიდებით გიციქერს მსოფლიო,
და დგებარ ისე, როგორც ობოლი
ამ საუკუნის უკმაყოფილო.

ახალ სურვილებს ეტრფის დიდება,
ავვისტოს ღამე მძიმე ფიქრებში,
ქვითინებს წლები: რამდი იქნება
თბილისი წითელ საპრობილეში!

სტირის დღეები, ზეცა დაბერდა,
შენ, სირცხვილისგან. მიწავ, გაფითრდი!
ვით საფლავის წინ შავებში დედა
გიციქერს მთაწმინდა, მამა-დავითი.

მწარე წუხილით დაგივლის წამებს
ილიას კვნესა, აკაკის ცრემლი;
არ ვიცი: დღეს ვინ უფრო გაწამებს,
პოეზია თუ წითელი კრემლი!

წარსულ დიდებას ვეღარ გიმხელენ
ვერც ძვლებით დაღრღნილ, გულ-დამწვარ გორებს,
და ბორკილებათ ფეხზე გახვევენ
მაუზრის პირით გათლილ სტრიქონებს.

დედა ვეღარ სცნობს საკუთარ ნაშობს,
მშობელს შობილი რად გაუზრდია?

—„დედას თავს მოესკრი, მამას დავახრჩობ,
თუ მიკარნახებს რევოლუცია“...—

ნუ თუ პოეტებს სისხლი სწყურიათ?
სად დაიკარგა განცდები თქმაზე,
ვაჭრობენ ისე, როგორც ურია,
რითმით გასულნი წითელ ბაზარზე.

კიჟუ!

არვის აწუხებს ფიქრი მტკვრის პირას,
დუღუნებს მტკვარი ძარღვებ-აშლილი,
გაფრენილ მერანს ცრემლებში სძინავს,
სტირის: რომ არ ჰყავს ბარათაშვილი...

გლოვით გიყურებს მიმე კითხვები,
გაშლილი მიწა სისხლით აივსო,
შემოგზვევია ირგვლივ ხიშტები,
შენ, საქართველოს დიდო თბილისო!

არ დაკარგულა ძველი დიდება —
ბაზალეთის ტბა ოქროს აკვანით.
რაც არ მომკვდარა, რსევ აღდგება,
მკერდს შეგიმოსავს ფერად ფარხმალით.

სხივ მარგალიტით მოგიქსოვს შეებას,
მზიურ ოცნების სალი მცველები,
დასისხლულ მკერდზე გადაგეშლება
სამ-ფერ დროშების ცისარტყელები.

თუ კი ცრემლებით დღეები სჰკენება,
გულში ინახავ ფერად მაისებს;
შენ ეს წამება, მე ეს ღრმად მჯერა,
ღიად მომავალს გადაგაპირებს.

ატირდებიან მუსიკის ხმები,
და პოეზიაც მოგიქსოვს გვირგვინს,
აფრენილ გრძნობით შენთან ვიქნები,
მზის ხომალდებით დღეები ივლის.

თუ კი ცხოვრებამ ეს დღე მახარა,
არ ვიცი, ხალისს ვინ გამიყუჩებს!
გრძნობებს გადავშლი. როგორც ცხვრის ფარა,
და სალამურით ვავევები ქუჩებს.

ა. ქეიზური

ქართულ ანბანზე

ა5

„ხილთა ძემა“ თეიმურაზისა ტყვილა არ ჰყვარებია ზაქარიას. მან იცოდა ყოველ ხილის თვისებანი; ფერით ატყობდა გემოს და ყნოსვით არჩევდა ჯიშებს. მის ხელში დაჭერილი ნაყოფი თითქოს მოწყვეტილიც არ ყოფილიყოს, ცოცხალის ელვარებით გამოიყურებოდა.

მოსაწყენი თემა ხილთა ამბები, მაგრამ აბა გესინჯათ ზაქარიასთან ამ საგანზე ბაასი დ ნახვდით — როგორ გითრედათ ის უძირო ზღაში. და ამ საათობით ლაბარაკით თქვენ არ ილღებოდით — მუდამ ახალს სწედებოდით და ხილთა პოეზია თქვენთვისაც მაჯადღებელი ხდებოდა. აბა ვის გაუყვირდებოდა, რომ ზაქარიას „ხილთა ქება“ ზეპირად სცოდნოდა და ძველ პოეტთა შორის გარსიევან ჩოლოყაშვილი და თეიმურაზ მეორე უფრო აეთვისებინა.

„საქართველოში ხის ფესვები მომწვანო სითხეს უშვებენ, რომელთაც მთის ხავსის სუნი აქვთ. ჩვენი ხის აყვავება საქორწინო კაბით მორთვება, რომელზედაც მილიონი მარგალიტები აკინძულა. ჩვენი ხილი!? ეს! თქვენ რა გახსოვთ, შვილო? რა იცით ჩვენი ხილის ნამდვილი გემო და არომა... თქვენ მარტო მკვახესა სჭამდით და კბილს იკვეთდით... ჩვენი ხილი რომ ევროპიელ მცოდნეს აჩვენო...“

— რა იქმნება, პო?

— რა იქმნება და იტყვის — მართალი ყოფილა ადამი, რომ ასეთ რამესათვის ღვთისთვისაც პირი უტეხია, მაგრამ ტყუილი ყოფილა თქმულება, რომ ღმერთს კაცისთვის სამოთხე წაუღრთმევიაო. ეე. შვილო, თქვენ რა იცით — რა ქეყყანაა საქართველო, რა მიწა-წყალი დავკარგეთ — რა გესმისთ!...

რასაკვირველია, ზაქარია ამტკბება: კაცობრიობას სამოთხე დიდი ხანია წართმეული ჰქონდა და მას აბა რას უშველიდა, რომ ზაქარიას თავისი კუთხე ედგაღ ეშვენებოდა.

და კვდებოდა ნელ-ნელა ზაქარია ამ სამოთხის დამკარგველი; ის ეხლა სარზე წამოგებულ ცხენის თავსა ჰგავდა, ფრინველებს რო აშინებს ყანის თავებში.

მაგრამ „ხილთა ქებისადმი“ უცნაურმა სიყვარულმა არ იქმნა, არ იკლო.

საფრანგეთის მივიწყებულ ადგილას, უფრო მივიწყებულ ქონის ერთ ოთახში სცხოვრობს ზაქარია და ელის... მე არ ვიტყვი ვის, რადგან „მას“ ზაქარია აქაც არ დაავიწყდება.

— შემიღო“, გეტყვის, როცა მის ჭისკართან ჩაივლი და ქართულ „გამარჯვებით“ მივესალმები.

— ნახე ჩემი ბოსტანი. როგორ ამოხეთქა ქინძმა და კამამ... წიწმატი, ტარხუნა შარშანდელს სჯობიან“...

მაგრამ მას არ უყვარს, როცა ბაღის თავში, პატარი ატმის ხესთან გაეჩერდები და ვთვალთვლებ: ამირებს თუ არა ყვავილის გამოღებას.

— რად არ ხარობს ზაქარია ეს ატამი?

— შენი რა საქმეა... ან ვინ ვითხრა რო არ ხარობს! დაიცადე... უემქველად აყვავდება — ჯერ პატარაა“

და ის ძალით მომამშორებს იმ ადგილს; სხვა რამეზე მიწყებს ბაასს. მაგრამ მე უტეხი ვარ და ისევ ატამს ვუბრუნდები. ვიცი, რომ ყველაზე მეტად ზაქარია მას უფლის, სწმენდს, ანოყიერებს, სიყვარულით უსინჯავს ტოტებს და ძირებს.

ვიცი, რომ ეს პაწია სკამი სავანგებოდ გაიკეთა აქ... მთელი საღამოები ზის ამ ადგილას, მისჩერებია ატნის პაწია ხეს და ფიქრობს. ფიქრობს... ხან ხმა-მალლა ლაპარაკობს, ამბებს თუ უყვება. გავიჟდა საერთოდ ჩვენი ზაქარია? არა, მე ეს არა მგონიან, მაგრამ მაინც მინდა ვსთხოვო წამიკითხოს „ხილთა ქების“ ის ადგილი ატამს რო შეეხება.

— მაინც არაფერი გამოვა“, შეუბნება ის, „ვერ დაისწავლით ახლანდელი ახალგაზრდები ძველ ლექსებს, არ გაქვთ ამის გავება“.

მაგრამ ის უკვე ნახვლელტა ჩემის ნესტართით და ნიშნის მოგებით, პათეთითრად მოჰყვება: —

„ატამშან უთხრა: ვიკადრო საქმე ჩემისა თავისა,
უტურფისი ვარ ყოველთა, ხე ჩემი ტურფად ყვავისა,
შეყრა უხარის ყოველსა ტურფისა სანახავისა“...

— მერე და როდის აყვავდება ზაქარიავ შენი ატამი?“, ამ სიტყვებში ის დაცინვას ხედავს, ზურგს შემიქცევს, ამაყად გამშორდება და „მშვიდობითო“ მომახლის.

დამნაშავე არა ვარ, არავითარი განზრახვა, უკანა აზრი არ მქონია; მაგრამ ვიცი — ვერ დავაჯერებ და გულდაწყვეტით ნელა ვშორდები...

ფანჯარასთან ვდგევარ და შემოდგომის გამოთხოვებას მიეჩერებივარ. რამდენს ასეთს ვავისტუმრებ ამ უცხო მხარეში ნოყიერ შემო-

დგომას, ჩემთვის რო რთველი არ ემეტება? როდემდის ველოდობ ჩვენ „რთველს“?

ატირებული მოხუცი ქალი შემოდის და მეუბნება, რომ ზაქარია სიკვდილს ებრძვის; ჩემი ნახვა უნდა.

— მერმეთ ექიმი არ მოუყვანეთ?

— არ შერება; სულ ერთია, არა გამოვა რაო... მეუბნება დისასხლისი, რომელსაც ზაქარია ეხლა შეშლილი აღარ ჰგონია.

წლებმა ასწავლეს, რომ ემიგრანტის ავადმყოფობა სულ სხვა ჯუჯრისაა, რომ საქართველოს მიწა აკენესებს და შორიდან თავის თავთან ალაპარაკებს ზაქარიას.

— ნუ გეშინიან, ზაქარიავე! მოიკეთებ, კიდეც წამოდგები... ექიმს მოგიყვან, წამალს მოგცემს“...

მას ჩემი ნუგეში გულში არ ხვდება. მისი გალურჯებული, მშრალი ტუჩები ილიმებიან კიდეც და ჩაცვნილი თვალები ჩემის სიტყვების სიყალბეს ამხელენ. ვეღარ ვბედავ ამ „ნუგეშის“ განმეორებას...

— რა უნდა შეთქვა“; იწყებს ის მძიმე ქშენით, „დამასაფლავეთ აქვე „მაგდალინელის“ სასაფლაოზე. არაფერი არ მრჩება — რა გაეწყობა... რაც წვრილმანი ნივთებია, გაჰყიდეთ და ამ დისასხლისს მიეცით; ბევრს მივიღა, ვეცოდებოდი. წერილები და დღიური შენ წაიღე და თუ ოდესმე დაბრუნდ ჩემს შვილებს გადაეცი.“

— კარგია ზაქარია... ვაქაც კი ხარ; როგორ არა გრცხვენიან? უნდა გამაგრდე.

— ყველაზე უფრო კი ამას გთხოვ“, აღარ ესმოდა მას ჩემი სიტყვები და იჩქაროდა „ანდერძი“ დაემთავრებინა; ჩემთან კამათის დრო არ იყო, „ის ატმის ხე საფლავთან დამირგე. ეხლა შემოდგომაა, ვადარგვა შეიძლება. გაიხარებს. მხოლოდ ვინმე მოიხმარე და ღრმად ამოიღე, მიწა დიდზედ ამოაყოლე რო ძირები არ დაერხეს და ფრთხილად გადმოიტანეთ; მითანამდე ტომარაში შემოახვიეთ, რო მიწა არ დაგიცივიდესთ. პირველ ხანებში ხშირად უნდა წყალი; გაზაფხულზეც და განსაკუთრებით ზაფხულის საღამოებზე, თუ სიცხემ შეაწუხოს. შემდეგ მოლონიერდება და არა უშავს, იხარებს...“

— კაცო რას ჩააცვიდი მაგ ატამს? რა დროს ევაა...

— შენთვის ალბად არ მითქვამს, რომ ეს საუკეთესო ჯიშის ატამია. გაგიგონია ჩვენში „კვერცხ-გულა“ ატამი? თავლის სუნი აქვს და სანთლის ფერი, დიდი ვაშლის ოდენა იზრდება ნაყოფი... ჩემი ბალის ატმის „ბურკაა“ ეს. სახლიდან რამდენიმე გამოეგზავნათ, მაგრამ მართო ეს ამოვიდა და გაიხარდა... მშვენიერი ყვავილები იცის; აქ არაა მსგავსი რამ. როცა ნაყოფი მოისხას — უჩვენე ყველას, ნახონ რა ხილი იცის საქართველომ“...

— ზაქარიაე, რად გაგიტეხია გული; წავალ ეხლავე ექიმთან“...

— დაიცა... ეგ საჭირო აღარაა. აქ ძლიერი ქარები იცის გაზაფხულისას და მაშინ უნდა გაფართილებას, რომ ყვავილები არ დააყრევინოს. ადრე გაზაფხულზე საფარი უნდა შემოახვიო, თორემ შესაძლოა ყინვამ მოუსწროს... ეგ განსაკუთრებით ნაზი ჯიშია, ჩვენებურ ქალწულსა ჰგავს, იცოდე. შენ წელს არ გინახავს, ამ დროს აქ არ იყავ, პირველად გამოიღო ყვავილი და ისეთი ლამაზი ფერის რო...

მე ვიცი ის ეხლა სხვა წამალს აღარ მიიღებს; ახლოს მივალ, ვუღიმი

— „უტურფესი ვარ ყოველთა, ხე ჩემი ტურფად ყვავისა“... ჩაეჭურჩულე თვალე-ჩაცვენილ, წარმავალ ზაქარიას.

— დაისწავლე?“, მეკითხება ის კმაყოფილის ღიმილით. მე თავს ვუქნევ.

— ხომ კარგია?“...

— ძვირფასია, უკვდავი!“ ვამშვიდებ ისევ და სჯერა რო „ხილთა ქება“ აქაც არ მოკვდება...

ბან

„ჯიხვმა სოჭვა“... აღმომხდა სრულიად მოუფიქრებლად, უნებლიედ და თვითონვე შემრტება.

თითქოს ვილაკამ ამოიძახა ჩემში ე. ნაჭედი, მტკიცე ჯავშნით შეკრული სიტყვა.

არ უდგებოდა როგორღაც ეს უცნაური პათოსი ჩემს გულწრფელობას, სისადავეს... არც იმ მძიმე წუთებს: 19 თებერვალის საღამოს რო შეეფერებოდა. რუსის ჯარი ჯერ ისევე ტფილისის კარებთანა სდვას, ხანდისხან თავხედურადაც ისერის და მის საბოლოო დამარცხებაზედ ლაპარაკი ნაადრევი.

ერთი მუჭა ქართული ლაშქარი, რომელსაც ეს დიდი ზღვა მოსწოლია, რომ ქალაქში შემოხეთქოს... მაგრამ მტკიცედ უშვერენ ტყვიას მკერდს ჩვენი ბიჭები და მტერს მოთმინება ეკარგება, ილაჯი უწყდება, მაგრამ აი, დაიღალა ჩვენი ჯარიც; მას მარტო სჭირია და ხალხი კი არა გვყავს.

მეც ჩემს მეგობრებთან ერთად ვტოვებ „ზურგში“ მუშაობას და ხვალ გათენებამდის ჯარში მივდივართ — წინა რიგებში...

აი, მოვიპარე ერთი საათი და ამ საღამოთი ვინახულე ის, ვისაც ათასჯერ ვუთხარ, რომ მის გარდა ჩემთვის არავინ არ არსებობს, რომ მან მისცა ჩემს ყოფას შინაარსი; შეიძლება არა მარტო ჩემს ყოფას...

მე ვიცი, რომ უფრო უცნაურობასაც ვუმტკიცებდი მას; ვარწმუნებდი, რომ ქვეყანამ მისი არსებობით იპოვა გამართლება.

ოო, მაშინ მე ელინთა პოეტი ვიყავ; ვარსკვლავებიან ცის გუმბათს თავზედ ვიხურავდი და ოკეანეზედ თამამად მივაბიჯებდი.

და ეხლა კი ერთის საათით ვიშოვე მისთვის დრო და ეს საათი „მოპარული“ მქონდა... ჩემს პოეტურ ფიგურებს საფუძველი ვამრევა-
ლა, სიტყვები შემოაკლდა. არ ვიცოდი — რა უნდა მეთქვა ამ დროს!
არც მან იცოდა...

— ჯერ კიდევ ძალიან ცივა. შეიძლება თოვლიც მოვიდეს. უნდა
თბილად გეცვას. შიგნითი სათბურიც გჭირია...

— მაქვს.

— მთავარი კი შალის წინდება.

— ისიცა მაქვს...

მაგრამ ორივემ ვიცოდით, რომ ეს „მთავარი“ არ იყო, რომ ამის-
თვის არ მომეპარა ეს ერთი საათი... ვიცოდით, რომ შეიძლებოდა აღარც
გვენახა ერთმანეთი, მაგრამ სიტყვა რომ არ იყო... არც ერთი სიტყვა
ამ დროს.

ორივენი ვიწოდით მძაფრის წადილით: გვინდოდა ურთი-ერთის
გულში მგარად ჩაკვრა, მაგრამ ეს ამ „მოპარულს“ საათში ისეთი დიდი
უაზრობა იყო, ისეთი „მწვალებლობა“. რომ ჩვენ ცივ ქვებივით ვსდუ-
მდით. ისარი კი ჩემს მარცხენა მაჯაზე წინ მიიწვედა. საათი ილეოდა და
ეს „პაუზა“ შეიძლებოდა მარადისობაში გადასულიყო. ირლევოდა ორ-
თავეს გული და არ იყო სათავე მის ნაკადთა საშვებად.

ამ დროს მდუმარე ხეტიალით დიდ, გადმოყუდებულ საღს კლდეს
მივადექით, ზედ ავედით და მდუმარებითვე მის ნაპირს შევსდექით.
რალაც დიდი, ღრმა დაგუბებულიყო ჩვენში და ნელა ტორტმანებდა.
ეს დიდი გრძნობა საქართველოს ეკუთვნოდა. და მე ვსთქვი უნებლიედ:

„ჯიხვმა სთქვა“...

შენ ახლოს მომეკარ, ხელი ხელში დამიჭირე და დაუმატე:

— „სალმა კლდისაჲ“...

და ჩვენ ვაქამ ერთბაშად შვება მოგვცა.

„ჯიხვმა სთქვა საღის კლდისაჲ“... ვავიმეორეთ ეხლა ორთავემ
და უცნაური სიამაყე ვიგრძენით. და შენ მგარად მაკოცე ტუჩებში და
მერმეთ შუბლზე. ჩვენ ერთმანეთის ხელი ისევ მაგრა გვეჭირა და მტკი-
ცე ნაბიჯებით ქვევით დავეშვით.

მე ვიცი, მე მაშინ ვფიქრობდი: რომ ჩემი ქვეყანა მიუღდომელი,
მაღალი, და უძლევი „სალი კლდე“ იყო და მე კი ზედ წამომდგარი —
მისთვის მებრძოლი

რამოდენიმე დღის შემდეგ ჩვენი თავი გამარჯვებულად მიგვა-
ჩნდა და მე მინდოდა ჩქარა, ჩქარა მენახე. რომ მეთქვა — რომ შენი იმე-
დები გავამართლე და მტერი საღმა კლდემ უკუ აქცია... რომ ჯიხვი
ამაყად სდგას. მაგრამ მოხდა რალაც უცნაურობა: თითქოს ვილაკამ
მოგვატყუილა: 24 თებერვალს ღამით სულ ულოდნელად თვალცრემ-

ლიანმა ტფილისი დავტოვე და მას შემდეგ გულგანგმირული შენი ჯიშვიც კლდესთან ერთად მოსხლტა და დაქანდა... მერმეთ შენ აღარ მენახე, — ვიმ იცის, ვნახავ კი?.. მაგრამ ლოყები მეწოდა, ალმური ამდიოდა, როცა იმ საღამოს ჩვენი კლდეზე ამაყი დგომა გამახსენდებოდა და ჩემი უფრო მეტად ამაყი თქმა, კვებნა, რომელიც შენ მაშინ დაიჯერე...

გავიდა ათი წელი და სწორედ ეხლა მომდის შენი ბარათი; ღია ბარათი, რომელზეც მამა-დავითია ვადალებული და ზედ შენის ზელით აწერია: „ჯიშვმა სთქვა სალის კლდისა“... სხვა არაფერი...

მაშ შენ აღარ დამცინი? შენ გესმის ჩემი თქმა... კლდე კიდევ ისე სდგას ურყევად, კიდევ გვიხმობს ძველებურად? ის არ მომსწყდარა... მიგიხვდი; გმადლობ, ჩემო ძვირფასო, ათის წლის შემდეგ მოძღვენო საღამოსათვის.

მე ველოდი შენს დაძახებას...

ჩვენ ავალთ ერთად მამა დავითზედ...

გან

ქული, მარტო ქული გამოატანა საზრალო დედამ, მრავალ წლობით უნახავმა დედამ ამ კაცსა.

ძნელი დასაჯერებელია ეს უცნაურობა და ამიტომ უნდა ვამბობინო ახლად ჩამოსულ კაცს.

ნუ თუ სხვა ვერაფერი იშოვნა ჩემთვის გამოსგზავნად?

სამშობლოს, ახლობლებს და ტოლებს მოწყვეტილი, აქ — უცხოეთში გავეყვითლდი და ვერხვის ფოთოლივით ვცახცახებ; ერთი აღერსი, ერთი სიტყვა გამამხნევებელი ეხლა ჩემთვის ისაა, რაც ნამი სიტხით დახეთქილ მიწისათვის.

და მან, ყველაზედ ახლობელმა მათში ვინც საქლოში დავტოვე ერთი სიტყვაც კი ვერ გამოიმეტა ჩვენთვის? მითომ რად? დავაშავე? რად გამიძულა, რად გასწყრა დედა?

ამ ამოცანას მე ალბად ვერას დროს ვერ ამოვხსნი.

მიჭირავს ხელთ პაპა ჩემის ქული, ძველთა-ძველი ქული, გრძელ ბეწვებიანი უღალი ქული. მე მახსოვს, რომ ის წინად დარბაზში კედლის სპარსულ ხალიჩაზე ეკიდა ძველ კაჟის თოფთან და უფრო ძველ მოჭედოლ ხმალოთან.

მე მახსოვს ბებიას ნამშობო ეპიზოდები დიდის ბატონისა... როცა ბებია რძლად მოუყვანეს, დიდი ბატონი ღრმა მოხუცი იყო, მაგრამ მაღალი და სარვიით სწორი — არწივის გამოხედვა ჰქონდა და გიროზი თითო წყდა წარბები ეყარა. მას უყვარდა ერეკლეს ამბები, მისი სარღ-

ლების გმირობა და ლეკთა თავზარდაცემა-განიაგება... ეს ხმალი...
სარდალმა აჩუქა, ლეკებთან მამაცურად ბრძოლის შემდეგ.

მაგრამ ბებია მოკვდა და დედას პაპა აღარ ახსოვდა; ხრმალი ლეკებთან ომის ამბებს ჩვენ აღარ გვიყვებოდა... და გრძელ ბეწვებიანი ქუდიც სულ დაძველდა, ჩამოიფხატა...

უცნაურია დედა ჩემი, უცნაურო...

როგორ იყო? მოჰყე ხელახლა... ვთხოვ ჩემს მეგობარს საქართველოში დავალებით რო გმირულად გადავიდა და სხვათა შორის ჩემი პირადი, ინტიმური „დავალება“ კი შემისრულა: მოხუცი დედაც ინახულა და ჩემი ამბები აუწყა. გულდასმით უსმენდა ჩემს ამბებს დედა, ხანდისხან თავს ჩააქნევდა და მძიმედ ამოიოხრებდა თურმე.

— უნდა აიტანოთ „ვილო, უნდა გასძლოთ“... ეს იყო სულ რაც მან გაიმეტა თურმე, ხოლო წამოსვლისას გულში მაგრა ჩაიკრა, სახის ყოველი ნაკვთი დაუკონცა. ცრემლებით დაუსველა და აი ეს ქუდი გადასცა ჩემთან ჩამოსატანად..

— სხვა არაფერი არ უთქვამს? სრულიად არაფერი?..

— არა მეთქინ კაცო. ველარ ვაიგე? ჯავრობს ჩემი მეგობარი. „მეც ხო დიდხან ველარ გავჩერდებოდი იქა; იმ ლამითვე უნდა გამოვდგომოდი გზასა...“

საოცარია, საოცარი დედა ჩემი და უფრო კი ეს ძველი, დიდი, გრძელ ბეწვებიანი ქუდი პაპა ჩემისა ამ ეიფელის კოშკის გვერდით...

ვიცი, მახსოვს: დედა ჩემს ძალიან უყვარდა ქარავმა, ვადაკრული თქმა.

მე მას საქართველოს პირველ „სიმბოლისტს“ ვუწოდებდი, თუმცა მისგან თქმული ლექსი არა მსმენოდა.

ყველა ეს ვიცი, მაგრამ ამ სიმბოლოს აზრს მაინც ვერა ეხედები: ნუ-თუ სხვა ვერაფერი იშოვა მან ჩემთვის გამოსაგზავნად? რად მინდა ეს ქუდი?

დიდ ხანს უაზროდ ვათვლიერებ ამ ბოხობს, მის გრძელ, დახვეულ ბეწვებში თითებს ვაელებ და ვკვირობ — როგორ გასძლო მან მთელი საუკუნე, და რა უნდოდა ეხლა პარიზში? დავიხრები და დავყნოსავ — საქართველოს მიწის სუნი სდის ამ ბეწვებს, ქართლის ძველი ძირები ჩამალულან მის ტყავში; ამ სურნელებაში ეპოქა და ის ჩემთან მოსულა აქ.

მოწიწებით ვიღებ მას და თავზედ ვიხურავ; გრძელი ბეწვები, ორბის ფრთებად ჩამომეფარენ თვალებზე: იმალება აწმყო, უცხო მიწა, სხვისი კარი... მძიმედ დამაწვა თავზედ მთელი საუკუნე; საქართველოს უკანასკნელი დიდება, მისი თქმა...

ჩემს თავზედ წარსულმა ამბებმა ერთბაშად დათოვა, ჩემის ტვინის

და ნერვების ცენტროში ნაკადებად გადმოვიდნენ ფიქრები კრწანისის ველის გვირისა... მესმის ერეკლეს საფლავთან მდგომის კანცლერ ლეონის პატეთიური გოდება: „რად შეიმოხსენ სადღესასწაულო ხრმალო, რომლისასაცა სადღესასწაულო გამარჯვება რიცხვით ხსოვნას ასცილდა? რად შემოსწყერ სახელოვანს დროშას, რომლისაც ჰაერში მომცურავი კალთები ქვეყანას აჩრდილებდა და სამესისხლოდ განჭიმულის ზორტებით ცის კალთებს ეჩხუბებოდა?“

ნელ-ნელა ვადმოდის და მეტყველებს ჩემშიც კანცლერის დიდი გოდება: ვის დროშას ვემსახურო? ვინ შევიყვარო? ვისთვის მოვკვდე? ვისთვის ვიცოცხო, შენს უკან სიცოცხლე საზრახავად გამწარებულმან ჩემი ძვირფასი პაპა ბებიას რომ კიდევ უტეხად იარაღში ჩამჯდარი ენახა. ცოცხლდება ჩემში. მე ვიცი, რომ ერეკლეს სარდალი მას კარგად სცნობდა და მისი რაინდობა მოსწონდა. ვიცი, რომ მან ღირსეულად განვლო თვისი გზა და ღირსეულად ატარა ვაჟკაცის სახელი: „კაცი ვარ და ქული მსურავს“... ითქმოდა მაზე.

ვიცი, რომ ეს ქული მას ეხურა შეურცხვენლად და მისი ვლალ ბოხიანი, გრძელ ბეწვებიანი „ფაფახი“ ათასში გამოირჩეოდა.

მივიხვდი დედა ჩემო შენს ახალ ქარავმას; შენი თქმა და ექსტი ეხლა ყველაზე ანლობელი და დარბაისლურ-ქართულია.

მე ვატარებ პაპა ჩემის ქულს ისევ უძრახად. მედიდურად, როგორც მას უტარებია. აი, თავზე მაწევეს ძველ ამბებად, ძველ ვაჟად პაპის ქული და დავამტკიცებ, რომ ის უნდა მეხტოს.

ვიგრძენ მისი ამბები და მივიხვდი შენს სიტყვებსაც:

— უნდა ვაუფლოთ, უნდა ავიტანოთ“...

და ვთხოვ, დედავ, კარგად შემიანხო პაპა ჩემის ხმალიც. მე მას მოვაკითხავ... ვმადლობ, დედავ, ამ ქულის გამოვზავნისათვის.

ვაშიგონე, აბა შემომხედე... მე ის მსურავს... მე მას ვატარებ!..

სან-ფრანცისკო, 1931

გიორგი შურუღი

„ნატვრის თვალი“

ნაწყვეტები

(ნახულ—ბაბონილიდან)

(გაგრძელება)

იყო ერთი სხვა მიზეზი, რისთვისაც სტეფანე ჭურმაზანდაშვილი შეღავათიანად მოეკიდა ელიზბარის ოჯახს, როცა ფული ასესხა და გირაოდ მხოლოდ ერთი ვენახი დაიტოვა. სტეფანე ღვთის-მოსავეი კაციც გახლდათ, ძლიერ სწამდა ობოლანთა-კარის წმ. გიორგის ნაწილების ძალა; ყოველ წელიწადს ღამე უნდა გაეთია ეკლესიის კარზედ. წინად, მანამ „ფაეტონობა“ შემოვიდოდა, ჩასვამდა თავის ცოლშვილს ურემში, თვითონ შესკუპდებოდა „ქნიაზის“ ნაჩუქარ ცხენზე და გამოსწევდა ობოლანთ-კარისაკენ. იქ პირველად ელიზბარიანთსა მივიდოდა ხოლმე და თითქოს თავიც მოჭონდა, რომ ამ ცნობილ ოჯახთან ისე იყო დაკავშირებული, როგორც სწორი და ნათესავი. თანაც ელიზბარის მამულში არასდროს იყო ისეთი სახარბიელო რომ, საჭიროდ დაენახოს თავის ხრიკებისათვის მიემართოს და ვალში რამე მამული ჩამოერთვას. არც იმისი დამალვა შეიძლება, რომ სტეფანეს, ცუტა არ იყოს, წმ. გიორგის რისხვისაც ეშინოდა: ვაი თუ დამწყველონ და შემარყენონო, ამიტომ ობოლანთ-კარელების წყენას ღიდათ ერიდებოდა. ყველა ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ სესხის პირობები არ გადასცილებიან მისგანვე წინად შემოღებულ შეღავათიან სადისკონტო ნორმებს.

ეს გარემოება ძლიერ უადვილებდა ელიზბარის ოჯახს „სესხის“ მოშორებას და რა კი „სომხის“ ვალო მოიშორეს, სხვა გასაჭირი აღარა აწუხებდით-რა. მართალია, ნენესავან გაყიდული ორი ნაფუხარი ველარ დაიბრუნეს, რადგან ახალი პატრონი ორივე ხელით ებლაუჭებოდა ამ სოფლის თვალ-მიწებს, სამაგიეროდ ორი სხვა კარგი მიწა შეისყიდეს ერთ სახლიკაც აზნაურიშვილისაგან, რომელიც ხელმოკლეობის გამო

ველარ გაუძღვა საკუთარ სოფლის მეურნეობას, აიყარა სოფლიდან და ტფილისში გადასახლდა, სადაც „პარტნობა“ დაიწყო. ეს ხელობა ხელმოკლე აზნაურს ბავშობიდანვე ჰქონდა შესწავლილი, როდესაც მამა მისმა მიაბარა იგი თავის ცოლის ნათესავს, ერთ ტფილისელ თერძს. ეს ქალაქელი თერძი არ დააკლდებოდა წმ. გიორგობას და როდესაც კი ამოვიდოდა ს. ობოლიანთ-ქარში, ყოველთვის ამას ეუბნებოდა თავის ნათესავს: — ღმერთი, რჯული, მომეცი შენი შეილი, ჩემი ხელობა ვასწავლო. თორემ ზომ ხედავ ისე დავღარიბდით ეს ხელმოკლე აზნაურები, რომ ცარიელი მამული ვეღარ გვაცხოვრებს.

ტფილისში რამე ხელობის შესასწავლად ჩასვლა თანდათან ჩვეულებად გადაიქცა წერილ მამულიან ოჯახებში. ბევრი მათგანი ვერ იმეტებდა მაინც მამულის გაყიდვას. ამისთანეები სოფლის გაცხარებული მუშაობის დროს კვლავ ამოდიოდნენ სოფელში და დანაშთენ დროს კი თავის ხელობით ირჩენდნენ თავს ქალაქ ადგილებში. აი, ამისთანა ვადასახლებულ აზნაურისაგან იყიდეს ელიზბარისთა ორი ნაჭერი მიწა. გამყიდველი თვითონ ეხვეწებოდა: — თქვენ იყიდეთ, მინდა რომ მამული ისევ გვარში დარჩესო.

ელიზბარისთა ოჯახი დოვლათის დაგროვების მხრივ სულ მეტსა და მეტს წარმატებაში მიდიოდა. ათმა წელიწადმა ისე გაიზარინა თითქოს ერთი დღეაო. ამ ხნის განმავლობაში ბევრი რამ საყურადღებო და სამწუხარო ამბავი მოხდა იმათ ოჯახში. დედ-მამის ხეყნით ალექსანდრემ, რომელიც სულ მუდამ საქმეში იყო გართული, გაბედა და ცოლი შეირთო. მაგრამ ბედმა უღალატა და არ გაუვლია ათ წელიწადს, რომ დაქვრივდა. ამ უბედურების შემდეგ ალექსანდრეს აღარ უფიქრია დაცოლიანება. მერე იყო და ერთ ცივ ზამთარს ელიზბარის მეუღლე ნენე, უკვე საკმაოდ მოხუცებული, გაცივდა, ფილტვების ანთება დაემართა და მცირე ავადმყოფობის შემდეგ ისიც გარდაიცვალა. არ გაუვლია დიდ ხანს და დიდი უბედურება კიდევ ეწვია ელიზბარის ოჯახს.

ერთს გაზაფხულზედ ელიზბარის ცოლეთურს მამულში, ტფილისიდან, როგორც იყო, ამოვიდა მთავრობის კომისია, რომელსაც მოსახლეობა პრავალი წლის განმავლობაში ელოდა. ამ კომისიას მინდობილი ჰქონდა შემამულეთა შორის სადავო საზღვრების გარჩევა, ამისათვის ადგილობრივ საბუთების გამორკვევა და მოწმეების დაკითხვა. ქართულ დოკუმენტებს იმ დროს მაინცდამაინც დიდი ფასი აღარ ჰქონდა. მთელი დასტა „მეფეების“ საბუთები რომ წარედგინათ, სადაც თქვენნი სიმართლე ნათლად სჩანდა, არც წაკითხვის ხალისი ჰქონდა ვინმეს და არც თუ რამე ფასს აძლევდნენ ამნაირ საბუთებს. მთავარი საქმე მოწმეთა დაკითხვა იყო და საქმესაც ის მოიგებდა, ვინც მოწმეებს სათანადო დარაზნავდა. დიდ ძალი ფული, ენერგია და შფოთი უნდებოდა ამნა-

რად საქმის მოგებას და გამარჯვებაც სწორედ მას რჩებოდა, ვინც იტყუებოდა, კებში იყო დახელოვნებული.

ელიზბარის ერთი ფრიად მოუსვენარი მეზობელი ტატო დიდი ხანა ელოდა ამ კომისიის ჩამოსვლას; მას გულში ჩადებული ჰქონდა ელიზბარის ტყე ჩავდო როგორმე ხელში; ისე ამ ტყეს არ საჭიროებდა ტატო, როგორც შურითა სკდებოდა, რომ მისი მამულის გვერდში ერთად ერთი ტყე ის იყო და ისიც ვილაც ონერ აზნაურს ეკუთვნოდა, მაშინ როდესაც მას, დიდი გვარის შვილს. ტყე აღარ ებადა. ამ უმეზობლო და კრიტიკანობით ყველასაგან ცნობილ ადამიანს ისიც ვერ მოენელებინა, რომ თვითონ უშეილოდ დაბურდა და ელიზბარს კი ორი ისეთი კარგი ვაჟაკი შვილი მოესწრო. აი ამ ადამიანთან ჰქონდა ათი წლის დავა ელიზბარს. ქალაქიდან ამოსულ კომისიას, სხვათა შორის, ეს დავაც უნდა გაერჩია.

ელიზბარი უკვე ძალზედ მოხუცებული იყო; ცხენზედ ვეღარ ჯდებოდა და ურემში ჩაწოლა და კომისიაში ისე მისვლა კი ვთაკილებოდა. „მტერი რად გაეხარო“—ო. თავის მაგივრად კომისიაში თავის შვილს ალექსანდრეს რომ გზავნიდა, ასე დაარიგა: „ფრთხილად იყავი, შვილო, იმ შეჩვენებულმა არაფერში გაგაბას, არ აჩქარდე და გონიერად მოიქეცი; ხომ იცი, როგორ ვინახავდი იმ პატარა ტყესა, თითო ხე შვილივით გამიზრდია. წადი, შვილო, და ყოჩაღად იყავი“.

წავიდა ალექსანდრე კომისიაში და მის გაუბედურებულ მამას ის ცოცხალი აღარ უნახავს. ტატოს გეგმა ასეთი იყო: თუ ხერხით ვერას გავიღოდა, შეტევით და დაშინებით დაეტყუებინა რამე იმ ტყიდან. საჭირო მოწმენი მას წინადაცე ჰყავდა დარაზმულ-მოშაღებულნი; ამისათვის მას კაი ფულის დახარჯვაც დასჭირდა. მოწმებად იქვე ახლო-მახლო მობინადრე ოსები წამოაყენა ესტატემ. მათ ფიცი და პატროსანი სიტყვით არწმუნებდა — ტყე თქვენთვის მინდა, მე შვილი არა მყავს და ძირი; მინდა, თუ ერთგულებას დამიბტკიცებთ, საჩუქრად მოგცეოთ და თქვენ იცით და თქვენმა გონიერებამ, როგორც ამაში ხელს შემიწყობთო. მართლაც და ტყე ოსებისათვის ყველაფერია: — ჩვენი მარჩენალიც ეგ არის, ჩვენი თავშესაფარაც, ჩვენი საბანიც და ლოგინიცო! შეგეცოცა ტყე უნდა დავწვათ, მოგვშივა ტყე უნდა ვჩებოთ და ვყოლოთო; ასე გაიძახოდნენ ჩრდილო კავკასიიდან საგანგებოდ საქართველოს ტყეებისათვის გადმოსული ოსები. თავის ქვეყანაში მიწის უქონლობით შევიწროებულნი ხარბად ეტანებოდნენ საქართველოს ტყეებს. მოკლე ხნის განმავლობაში, რაც კი ვასაჩეხად გამოადგებოდათ, სწრაფად ასჩებდნენ; თუ ახოები სახნავ მიწებად ვანოადგებოდათ, დაბინავდებოდნენ, როგორც მოიჯარადნენი, და თუ ეს არ მოხერხდებოდა, ისევ მთაში ბრუნდებოდნენ. ჩრდილოეთიდან გადმოხვეწილ ოსებს, მეტ წილად, ორი

ბინა ჰქონდათ: ერთი ჩრდილო ოსეთში და მეორე საქართველოში. საბოლოოდ იქ მკვიდრდებოდნენ, სადაც ეს ეკონომიურად უფრო ხელსაყრელი იქმნებოდა. აი ამისთანა, ფეხმოსაკიდებ მიწების მაძიებელი ხალხი დარაზმა ტატომ და წარადგინა მოწმებებად ელიზბარის უტყუარი უფლებების გასაბათილებლად..

დაიწყო კომისიამ იმ ტყის საქმის გარჩევა. დაიბარეს მოწმე ოსები. დამტვრეული ქართული ენით მათ ერთხნად უჩვენეს: აგერ ორმოცი წელიწადია ამ ადგილებში ვცხოვრობთ და ფიცს ქვეშ ვამტკიცებთ, რომ ეს ტყე ტატოსი არის და არა ელიზბარისო. რასაკვირველია, მოწმეებმა ტყუილი უჩვენეს: სულ არ იქნებოდა ექვსი-შვიდი წელიწადი, რაც ისინი ჩრდილოეთიდან გადმოსულიყვნენ; ცრუ ფიცის მიცემისა არ ეშინოდათ, რადგან ქრისტიანულ წესებს თავის საკუთარ წესებად არ თვლიდნენ, თუმცა ყველა ფორმალურად მონათლული იყო ბოქაულ-დიამბეგების განკარგულებით. ამასთანავე ხალხის თვალში ელიზბარისა კი არ იყო სადავო ტყე, არამედ მისი სიმამრისა. ასე რომ ოსები ფიცსაც თითქოს მხოლოდ სანახევროდა სტეხდნენ! ალექსანდრე თავშივე მაგრად დაუხვდა ესტატეს შემოტევას. გადუშალა კომისიას ყველა ქართული ქალღლები, რუსებისაგანვე დამტკიცებული და სათანადო შემოწმებული. მოწინააღმდეგეც ეს ვერ მოითმინა და ასტეხა ერთი აურ-ზაურთ. კომისიამ რაკი დაინახა, რომ მათ შეეჯიბრებას ბოლო არ უჩანდა, ორივე მხარეს მისცა ერთი საათი, რომ მორიგებულობით და თვითონ კი წავიდნენ. მამასახლისის ბინაზე, სადაც გემრიელი სუფრა ეგულავოდა. ისარგებლა ამით ესტატემ და უფრო ცხარე შეტევაზედ გადავიდა. არც ალექსანდრე ებოებოდა. ბოლოს, ბრანზმორელმა ტატომ შეუტია ოსებს — რა პირი დაგილიათ, თქვე ძაღლის წიწილებო, თქვენა, ვერა ხედავთ, რა სიმდიდრე გეკარგებათ და რაღას გაჩუმებულხართ! ჩააჩუმეთ ეგ ლაწირაკი, საიდანაც მოთრეული კუდა აზნაური, დაკარით მაგ ძაღლის გაეარდნილსა მაგასა, არც მაშინ გაჩუმდება? — ოსებიც თითქოს ამ მისისინებას ელოდნენო, იწიეს ალექსანდრეზე კომპლებით. ალექსანდრემ იშვილა მამისეული ხმალი და შეჰკვილა ოსებს: „გაფრთხილებთ, არავინ მომიახლოვდეს, თორემ ძვირად დაგუსვამ, თუ ვინმემ გაბედა და დამარტყა“-ო. ამ სიტყვებით თვითონ თანდათან იწყო უკან დახევა; ხმალით მიწაზედ შემოფარგლა წრე და აღუთქვა — ვინც ამ წრეს გადმოვა, შავ დღეს დეაყენებო. ოსებმა კომპლები დაუშვეს და თვითონაც იწყეს უკან დაწევა კაცს ეგონებოდა, ბოროტ ტატოს ჩაეშალა სამშადისთო, მაგრამ უცხად, ალექსანდრეს შეუქმნევლად, უკან იდნენ ქურდულად მიეპარა მას ერთი ოსი, დასცბო თავში უშველებელი ქვის ლოდი და გაუჩეხა თავი; დასისხლიანებული ალექსანდრე იქვე წაიქცა; ამის დანახვებზედ ერთბაშად მისცვივდნენ მას დანარჩენი ოსები

და დაუწყეს გულწასულ ადამიანს კომპლემით ცემა, მოურიდებლად; სადაც კი მოხვდებოდათ, იქ ურტყავდნენ უწყალოდ და შეუბრალებლად მოცივიდა ყვირილზედ სოფლიდან ხალხი; ცოცხალ-მკვდარი ალექსანდრე საკაცეზედ დააწვინეს, მაგრამ საბრალოდ დიდ ხანს ვეღარ იცოცხლა. მანამ ობოლანთ-კარში მიიყვანდნენ. გზაში გარდაცვლილიყო. მაშამ რომ ეს მკვდარი შვილი დაინახა, ერთი საშინლად ირტყა თავში ხელი და საზარელის ხმით შებღავლა: — „ვაიმე შვილო, ეს რა ნახტოვი შემეშალა!“-ო. ამის შემდეგ საცოდავ ელიზბარს ენა ჩაუვარდა; მერე დღეს იმანაც განუტევეა სული. მაშა-შვილი ერთად დაასაფლავეს წმ. გიორგის ეკლესიაში.

ყველა ამ უბედურ ამბების დროს ელიზბარის უნცროსი ვაჟი სარდიონი თავის პოლკთან ერთად სოხუმის სიახლოვეს იდგა. იმ ხანებში ყველა ოსმალეთთან ომის მოლოდინში იყო და სარდიონის პოლკს დავალება ჰქონდა, თუ საჭირო გახდებოდა ოსმალეთისთვის ხელი შეეშალა, რომ შავი ზღვის ნაპირზედ ჯარი არ გადმოესხა; მაგრამ იმ ხანად ომი გაგასდეს და სარდიონს ღონისძიება მიეცა დაობლებულ სახლისათვისაც მოეხედა. განსაკუთრებული ოჯახური პირობების გამო მას 11 თვის შევებულება მისცეს.

სამხედრო სამსახურში გაჩვეული სარდიონი პირველ მოსვლაზედ ხამათა გრძნობდა სოფელში თავსა; მიუხედავად ამისა, მაინც იმდენი მოახერხა, რომ 11 თვის განმავლობაში მამულის საქმეები ძველ კალაპოტში ჩაავდო და წაქეუული ოჯახი ფეხზედ წამოაყენა. სარდიონი ჯერჯერობით პოლკში სამსახურს მაინც თავს ვერ ანებებდა. ბევრი მოსაზრება აიძულებდა მას ასე მოქცეულიყო. დაწყებული ყირიმის ომის დასრულებიდან რუს-ოსმალის ახალ ომამდე, რომელიც 1877-78 წწ. მოხდა, არა ერთეულ დაუპირებია სამხედრო სამსახურის მიტოვება, მაგრამ ვერც თავში გაბედა და ვერც შემდეგ, როცა თავისი ახლო ნათესავების რჩევით დაცოლიანდა, რაიც ცოტა დავიანებით მოუხდა. დაცოლიანების შემდეგ წელიწადი ისე არ გაივლიდა, რომ სარდიონი ერთი ან ორი თვით არ მისულიყო ობოლანთ-კარში, სადაც მთელი თვეობით რჩებოდა.

იმ ხანებში ღრმად შეიცვალა საქართველოს სასოფლო მეურნეობის პირობები და ამან ხომ უფრო აიძულა სარდიონი არ გაეშვა ხელიდან ჯამაგირიანი სამსახური, სადაც იგი თუმცა წელის ნაბიჯით, მაგრამ მაინც თან და თან წინ მიდირდა წარმატებაში. იმისი ანგარიშით სამსახური მას მეტს გარანტიას აძლევდა მამულის ერთიანობაც დაეცვა

და მამის და ძმისგან კარგად ნაკეთი საქმეც არ ჩაეშალა. საქართველოს მამულებს უკვე მაშინ დაეტყო შემოსავლის დაკლება. იმ დროში ქვემოთლის მამულების უმთავრესი შემოსავალი იყო პური, ქერი და ცოტა ღვინო. ქართლის პურს ჯერ კიდევ ჰქონდა გასავალი თვით კავკასიის ფარგლებში. არ იყო ცოტა თუ ბევრად ღონიერი მემამულე, რომელსაც წინააღმდეგ არ ჰქონოდა საქმე დაქვრივნი მოიჯარადრესთან, რომელნიც დიდ ძალ ხორბალს და ქერს ყიდულობდნენ ქართლის სოფლებში რუსის ჯარის და ხშირად კავკასიის ამა თუ იმ რაიონის მოსახლეობის დასაკმაყოფილებლად. იმ ხანაში, როდესაც მემამულე ყმების მუქთი შრომით სარგებლობდა, ხენა-თესვა საკმაოდ კარგი შემოსავლიანი წყარო იყო. მაგრამ დადგა ახალი დრო, ბატონყმობა გადავარდა, მუშის ხელფასი თანდათან მალა: იწვედა და ამ პირობებში პურის თუ ქერის თვითღირებულება იმ ზომამდე იზრდებოდა, რომ ვეღარ უძლებდა უფრო შეღავათიან პირობებში რუსეთის თვალუწვდენელ მიწებზედ მოყვანილ ჭირანახლის ფასებს. ფასების ამ კონკურენციამ უფრო იზიან თავი, როდესაც შავ ზღვაზედ ნავოსნობა დაიწყო, კავკასიის გზაზედ მისვლა-მოსვლა გაადვილდა და ბოლოს ფოთამდე რკინიგზაც გავიდა. ქართლის მემამულეებს ცხარე კრიზისი დაუდგა. ბაზრისთვის მისაწოდებლად პურეულის მეტი არა გააჩნდათ რა. მეჩილეობა ჯერ ოდნავ იდგამდა ფეხს და თავში მას უფრო ვიწრო ხასიათი ჰქონდა; საექსპორტო საქონლის უნარი მან მხოლოდ შემდეგ მიინიჭა. ქართლის ღვინო მხოლოდ ახლო-მახლო ქალაქებში იყიდებოდა და იქ კი ცხოვრება ჯერ კიდევ პრიმიტიული, ნახევრად სოფლური იყო. საზოგადოთ, ადგილობრივი პირობები ისეთი იყო, რომ მემამულეებს არ შეეძლოთ მხოლოდ საკუთარი ძალებით და უნარით ამ კრიზისის თავიდან მოშორება.

სხვა ქვეყნებში, სადაც ჩრდილო-ამერიკის და შემდეგ რუსეთის იაფმა პურმა იაფივე ტრანსპორტის გაჩენის მეოხებით, ასეთივე კრიზისები მიაყენა, მთავრობათა და ადგილობრივი ძალების შეერთებულის ღონისძიებებით ძლეულ იქმნა. ასე არ მოხდა საქართველოში. მას არ ყავდა მისთვის მზარუნავი მთავრობა და ის, რაც იყო მამინაცვლის რომელი ვამარდიოდა, რომლის თვალში საქართველო რუსეთის კოლონიად უნდა გადაქცეულიყო და რუსეთის საწველ ფურად დაჩრენილიყო სამუდამოდ! რაც შეეხება ადგილობრივ ძალებს, ჯერ ერთი რომ იმავე რუსეთის მთავრობის პოლიტიკის მეოხებით, მათ აკრძალული ჰქონდათ საჭირო დაჯგუფების მოხდენა, თუნდაც ერობის სახით, და მერე — არსად არ მომხდარა, რომ სახელმწიფოს დაუხმარებლად იმისთანა კრიზისების გადატანა შესძლებოდათ, რომელნიც ეკონომიური პირობების ღრმა ცვლილებებით იყო გამოწვეული.

რა კი საქართველოში ეს ვერ მოხერხდა, თვით საუცხოვოდ მთავრობის
 ლილი მამულებიც კი აღარ იძლეოდა საკმაო შემოსავალს. აქედან გამომდინარე
 წყო მამულების განშირებული დაგირავება, გაყიდვა და მით ბევრი
 ცნობილი მამულის ერთიანობის მოშლა.

თუ რომელიმე ცოტად თუ ბევრად მომსხო მემამულე ჯერ კიდევ
 არ იწლიდა ძველებურ „უღარდელ“ ცხოვრებას, ამას იგი აღწევდა არა
 მამულის შემოსავალით, რაიც აღარ ყოფნიდა, არამედ ან სახელმწიფო
 სამსახურით ან მამულში რამე პრიმიტიული „ხელობის“ შემოღებით;
 ასეთი იყო, მაგალითად, ურმების ქირაზედ გზავნა. ასეთმა მდგომარე-
 ბამ მიიყვანა სარდიონიც იმ დასკვნამდე, რომ დროებით სამსახურში
 დარჩენილიყო და ამით უზრუნველ ეყო ოჯახის რჩენა და მისი მომ-
 ვალი.

სარდიონის მეუღლის სოფიოს ხასიათი და საზოგადოთ იმისი ქეუა
 დამჯდარობა და მოფიქრებული საქმიანობა, რაც ასე ამშვენებს ბევრ
 ქართველ მანდილოსანს, საუცხოვოდ ღწყობდა ხელს სარდიონის ასეთ
 გადაწყვეტას; სოფიო იყო უნცროსი ქალი, ელიზბარაანთ ოჯახთან
 ძველადვე მეგობრული გრძნობით დაკავშირებულ ერთ აზნაურიშვი-
 ლისა, სულ ბავში იყო, როდესაც ობლად დარჩენილიყო და მის აქეთ
 თავის უფროსი დის სახლში იზრდებოდა. 18 წლისა რომ გახდა, ულა-
 მახესი ქალი დადგა; ხშირად ამბობდენ: თამარ-დედოფლის თვალ-წარ-
 ბი და ტუჩ-კბილი აქვს ჩვენ სოფელოსო. თვით სოფელო კი არც თა-
 ვის სილამაზეს ამჩნევდა და არც თავი მოჰქონდა, რომ თამარ დედო-
 ფალს ამსგავსებდენ. ბავშობიდანვე ქკვიანი, მარდი, ერთი ცქრიალა და
 მხიარული რამ იყო; ამასთანავე მწიგნობარი, „ვეფხის ტყაოსანი“ თით-
 ქმის ზეპირად იცოდა, ხუცურსაც კითხულობდა და მშვენიერი ხმის პა-
 ტრონი, საუცხოვოდ მღეროდა ყველა ძველ ქართულ სიმღერებს, და-
 ირის დაკვრაში ბადალი არ ჰყავდა და ლეკურს ხომ ისე უწლიდა, კაცს
 ეგონებოდა დედამიწას არ ეკარებო. ამასთანავე უშიშრად და მოხდენ-
 ნილად ცხენზედ მჯდომი. სოფიოს მშობიევეში მოყვა თუმცა პატარა, მა-
 გრამ ერთი კარგი სააზნაურიშვილო მამული და თანაც ორი ნაყმევი:
 „გამდელი“ თვალმაისა და მარინიკა-ვაგო, რომელიც სოფიოს ტოლი
 იყო. თვალმაისა ისე უყურებდა სოფიოს, როგორც შვილს. მხიარული
 და კვიმატი მარინიკა სოფიოსთან თანშეზრდილი ამხანაგი გახდა. მარ-
 თალია „მ დროს ბატონყმობა ჯერ არ იყო გადაგდებული, მაგრამ ამ
 სამი ქალის დამოკიდებულებაში არაფერი ბატონყმური არა ყოფილა
 რა. სოფიოს ისე უყვარდა თვალმაისა და მარინიკა, ისე შესწევოდა მათ,
 რომ იქნება გათხოვებაზედ და უცხო ოჯახში შესვლაზედ უარიც კი
 ეთქვა, თვალმაისა და მარინე თან რომ არ გაყოლოდენ. მარინიკა სულ

პატარა გოგო ყოფილა, როდესაც სოფიოს მამამ იყიდა იგი ვიღაც ჯერ ურთიასგან: ერთ ძველ ქართულ თოფში და ბებერ ცხენში გასცვალა თურმე. საკვირველი ის იყო, რომ მარინეს, მიუხედავად სოფიოს სიყვარულისა. არასოდეს არ შორდებოდა დარდი საკუთარ ოჯახთან მოშორებისა. მის დიდრონს და მეტყველ თვალებში ყოველთვის მოსჩანდა სევდა, მწუხარება და თანაც რაღაც სიმჟღავილი და მუქარა. რომ დაეკითხებოდნენ ჩაფიქრებულ მარინეს: — გოგო, თვალები რას დაგიჟეცტია, ვის ემუქრები ეგრეთ, — უპასუხებდა: — მეც არ ვიცი, ყველას და არავისო.. ტოლებთან და სოფელოსთან თამაშობის დროს უტეებ შედგებოდა, მოიღრუბლებოდა, თითქო რაღაც ცუდმა ფიქრმა გაუღელვა თავშიო. ერთხელ თამაშობის დროს. თითონაც არ იცოდა რად, კრა ხელი თავის საყვარელ სოფელოს და ჯერ კიდევ არ გაციებულ თორწეში გადაადგო. მართალია უცბად მოვიდა გონს, თავგანწირვით თვითონაც გადადარდა მუგუზლებით სავსე თორწეში და იქიდან ფეხი არ მოუცვლია, მანამ სოფიოს არ უშველა მშვიდობით ამოსვლა. რასაკვირველია, ეს ამბავი მათ შორის დარჩა და უფროსებს არა უთხრეს რა.

სამაგიეროდ სულ სხვა თვისებისა იყო მოხუცებული და მთლად კბილებ-ჩაცვინული თვალამაისა. იგი, ეტყობოდა, დიდი ხანია შერიგებოდა თავის ბედს; მისი მზეც და მთვარეც სოფელოზედ ამოდიოდა; ცხადი იყო, რომ თავის სიცოცხლის მიზნად თავისი გაზრდილის ბედნიერება დაესახა და ამაში ხედავდა საკუთარ კმაყოფილებასაც.

ასეთი იყო ის ვიწრო კავშირი, რომელიც აერთებდა სოფიოს, თვალამაისას და მარინეს. სარდიონმა რაკი ეს იცოდა, მით უფრო დამშვიდებით ხედავდა თავის პოლკში ყოფნის დროს სოფიოს ობოლანთ-კარში დატოვებას. დრო-გამოშვებით სოფიოც მიდიოდა ხოლმე თავის ქმართან; პირველ ხანს თითქო ახალისებდა ახალი სანახაობის და ცხოვრების ხილვა, თავისი მახვილი გონებით და ნიჭით რუსული ლაპარაკი და წიგნიც კი შეუმჩნევლად შეისწავლა, მაგრამ სხვა არე-მარეს და ჰაერს შეჩვეული, ისევ სოფლისკენ იწევდა მისი სული. იქ, ობოლანთ-კარში მთელი თვეობით რჩებოდა თვალამაისა და მარინესთან ერთად. როგორც ეს თქვით, სარდიონი, წელიწადი ისე არ გაივლიდა, რომ ერთი ორიოდეთ თვით მაინც არ ასულიყო სოფელში. ამ მისვლას უფრო მოუხშირა მას შემდეგ, რაც მას და სოფიოს დაებადათ შვილი, რომელსაც პაპის ანდერძით დაარქვეს შალვა. ელიზბარის სურვილი ყოველთვის ის იყო, რომ მისი პირველი შვილისშვილი ელიზბარის მამის შალვას სახელის მატარებელი გამხდარიყო. იმ შალვასი, რომელსაც თავის დროზე იცნობდა თვით მეფე ერეკლე მეორე და დედათ აფასებდა მის ვაჟკაცობას.

მანამ რუს-ოსმალის ომი ფაქტიურად დაიწყებოდა, ტფილისის ოფიციალურ წრეებში შეიქმნა ერთი მოთქმა-მოთქმა — ვინ იქნებოდა დანიშნული კავკასიის ჯარების მთავარსარდლად. იმ დროს უწარჩინებულესი და ყველაზედ უფრო დამსახურებული გენერალი, ერთი ქართველთაგანი იყო, რომელსაც ვერც პირადი სიმამაცე დაეწუნებოდა და ვერც სარდლობის ნიჭი; ყველა დარწმუნებული იყო, რომ სწორედ იგი მიიღებდა მთავარსარდლობას, რაც სრულიად ბუნებრივი იქნებოდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსების წინაშე მას არავითარი დანაშაულობა არ მიუძღოდა და ამ მხრივ თავისი ფორმულარი არ წაუხდენია. მაგალითად, ღირსეული ქართველი ოფიცრების წინ წასაწევად თითოც კი არ გაუხმრევია; ამნაირი თითქო და ნიუღამლობით იგი საყოველთაოდ იყო ცნობილი და თანაც ვაკაცხული ქართველ საზოგადოებაში. მართალია, ოფიციალურ წრეებში იმ აზრისა იყვნენ, რომ ვაგიდა ის დრო, როდესაც ქართველებს ელაქუცებოდნენ, რომ ქართველებმა მოიქამეს თავისი დრო და ამიერიდან მათ დაუხმარებლადაც მოახერხებენ კავკასიის საქმეების წაძლოას, მაგრამ იმ ქართველი გენერლის სამხედრო ღირებულება ოსმალეთის ჯრონტის ცოდნასთან ერთად, ისეთი იყო, რომ იგი ფასს წარმოადგენდა ომის კარგად წარმოებისათვის. ამიტომ ეგონათ — მთავარსარდალი თუ რუსი იქნებოდა, მისი უახლოესი თანაშემწე და ფაქტიური სარდალი ის ქართველი გენერალი ვახდებოდა. რუსის მთავრობამ საქმე სხვაგვარად გადაწყვიტა: ამნაირ სარდლად კავკასიის მომქმედ კორპუსის უფროსის სახელწოდებით, დანიშნა სომეხი გენერალი ლორის-მელიქოვი. ამ გენერალს ძალიან ნაკლები ფასი ჰქონდა როგორც მხედართ-უფროსის და მის სამომარ ნიჭსაც არავინ სცნობდა, სამაგიეროდ ის კარგად ვამოცილი იყო ადმინისტრაციულ პოსტებზედ. ამ დანიშვნით რუსის მთავრობამ კარგი ხერხი იხმარა. სომხის სარდლად დანიშვნა ერთობ საჭირო იყო. რადგან ომი სწარმოებდა იმ საზღვრებში და იმ ადგილებში, სადაც ოსმალეთის ქვეშევრდომი სომხები სცხოვრობდნენ. ომის წარმოების პირობები რუსეთისათვის დიდათ გაადვილებული იქნებოდა, თუ სომხის მოსახლეობა ვადუღებოდა ოსმალეთს და რუსის ჯარს მიაწვდიდა ყოველგვარ საიდუმლო სამხედრო ცნობებს. ამიტომაც მართლაც სასარგებლო იყო სარდლად სომხის დანიშვნა. ვარდა ამისა, რუსეთის ცარიელ ხაზინას დიდათ გაუჭირდებოდა ომის ხარჯების ოქროს ფულით ვაწვევა. ლორის-მელიქოვი დავალებული იყო ნაკლებად მოეთხოვა ოქრო და მანაც ალუთქვა სულ ქალაქის ფულით ვაწარმოებ სამხედრო ოპერაციებს. ორივე მოლოდინი, რამდენადაც კი შესაძლებელი იყო, აუსრულა ლორისმა და ამიტომ მისი სარდლად დანიშვნაც გამართლებული გამოდგა.

პირველი მსხვერპლი რუს-ოსმალის ომისა სწორედ ის ქართველი

გენერალი გახდა. მან ვერ აიტანა ვიღაც „მეტიჩარა“ ადმინისტრატორის მის თავზედ დასკუბება, შეურაცყოფილს „დამბლა“ დაემართა და მალე გარდაიცვალა კიდევ. ლორის-მელიქიძის გარდა, სხვა სომეხი გენერლებიც იყვნენ დანიშნული პასუხსაგებ ადგილებზე და საუცხოვოდ მოწყობილი საჯარუშო აპარატის საშუალებით მათ ყოველთვის ზეპირად იცოდნენ, რა ხდებოდა მტრის ბანაკში. ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, დიდათ აადვილებდა სამხედრო ოპერაციებს კავკასიის ფრონტზედ. თუმცე ქართველები ამ ომში დაჩრდილული იყვნენ, მაგრამ მათაც ერგოთ აქა-იქ მეორე-ხარისხოვანი თანამდებობანი, მეტადრე ფრონტის იმ მიმართულებით, სადაც ქართველი მუსულმანი მოსახლეობა იყო.

სარდიონის პოლკი იმ ჯგუფში იყო, რომელიც ახალციხიდან არტან-ართვინს უვლიდა. პირველად უხდებოდა სარდიონს ოსმალეთის იმ ადგილებში ყოფნა, სადაც მუსულმანი ქართული მოსახლეობა ბინადრობდა — მესხეთსა და აჭარაში. მალე მათმა პოლკმა იარაღით დაიკავა საზღვრებთან ახლო მდებარე ადგილები. იქ სარდიონმა გაიცნო რამოდენიმე ქართველი ბეგი; მათგან გაიგო, რომ დიდი ნაწილი მოსახლეობისა მოხარულია, რომ თავის დრდხან დაკარგულ ძმებს უერთდებან. რადგან ოსმალეთმა ვერ გაამაგრა ეს ადგილები, როგორც ეს საჭირო იყო და მიგვანება რუსებს ჩვენი საკუთარი ძალებით, ჩვენ ვარჩეთ ჩვენ ძმებთან, ქართველებთან, ვიყოთ კვლავ, როგორც ეს ამ 300 წლის წინად ყოფილაო. ვააცენეს მას ქართველ-მუსულმანთა ძნელი ეკონომიური პირობები და ოსმალეთის მთავრობის მათდამი ნაკლები ყურადღება. ეტყობოდათ, რომ ისინი მზად იყვნენ, ხალხის ზარალის შესამციკრებლად, სულაც შეერთებულიყვენ რუსეთთან, როგორც საქართველოს ერთ-სისხლი ნაწილი, მხოლოდ თუ რწმენა ექნებოდათ, რომ რუსეთი მამამდის რჯულს არ შეუვინებდა და რუსებს არ ჩაუსახლებდა მათ. ამნაირი ლაპარაკი მაშინ ხშირი იყო. რუსის სარდლობამაც მოჰკრა ამას ყური და შეეცადა ესარგებლა მოსახლეობის საქართველოსაკენ ლტოლვივით, რათა უსისხლოდ შემოეერთებია მოსახლეობის ეს ნაწილი. გამოძიებით გამოარკვეა, რომ ქართველ მუსულმანთა შორის ყველაზედ უფრო გავლენიანი პირი — ვინმე შარიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი იყო საჭირო გახდა მასთან საიდუმლოდ მოლაპარაკებაც და მისი რუსეთისაკენ გადმოყვანა. ამ მისიის ასრულება დიევალა ორ ქართველს, მათ შორის, ერთი სარდიონი იყო. დიდი სახიფათო დავალებანი იყო ამნაირი დავალების ასრულება. სარდიონი და მისი თანამგზავრი, ვაჭრების ტანისამოსში გადაცმულები, ვადავიდენ ოსმალეთის საზღვარზედ. შარიფ-ბეგის გამოგზავნილ კაცი დახვდა მათ ერთ ჩქარი და ღრმა მდინარის ვაღმა. იგი აუჟღერა წინ და ღამით სწორედ ოსმალეთის ჯარის ბანაკის ბოლოზედ გაატარა. მგზავრები ყოველ წამს

ელოდენ გამცემლობას და არც იმაში იყენენ დარწმუნებულნი, სწორედ შარიფ-ბეგთან მიდიოდენ. აუარეს ოსმალეთის ჯარს გვერდ-ზედ და დაბურულ ტყეში შევიდენ. იქ ერთ კლდის ძირას გადმოსდენ ცხენებიდან; მათი გზის მაჩვენებელი აცოცდა კლდეზედ და მალოდან სამჯერ დაუსტვინა ვილაქას; არ გასულა დიდი ხანი და სწორედ იმისთანავე სტვენით უპასუხეს შორიდან. ოსმალო (ის ქართველი მაჰმადიანი იყო) ჩამოვიდა კლდიდან და უთხრა სარდიონს: — შარიფ-ბეგმა ნიშანი მოგვცა, ამოდით უშიშრადო. ნახევარი საათის შემდეგ, სარდიონი და მისი თანამგზავრი შარიფ-ბეგთან ისხდენ, როგორც მისი ძვირფასი სტუმრები. სარდიონს ეგონა, საქართველოში ვარო, ისე ბევრი რამ ქართული იყო შარიფ-ბეგის ოჯახში. ახოვანი ტანის, მედიდური შეხედულების და ბრძანების კილოს მიჩვეული შარიფ-ბეგი დაუხვდა რუსის სარდლის მიერ გამოგზავნილებს, როგორც სწორი სწორსა; ჭკვიანმა და შორს-მჭვრეტელმა ბეგმა პირველ შეხვედრაზედვე უთხრა მათ: — ვადაეციო თქვენს სარდალს, რომ ჩვენ არაფერი შესახვეწი არა გვაქვს რა რუსეთთან. მართალია, არტაანის ციხის აღება საქმის დიდი გართულება ოსმალეთისათვის, მაგრამ ჩვენ არ ვსაჭიროებთ ოსმალოს ჯარის დახმარებას. ჩემი საკუთარი რაზმები საკმაო არიან მხოლოდ იმიტომ; რომ რუსი აქ ვერ შემოვიდეს, და თუ მოლაპარაკებაზედ მოედივარ, მხოლოდ იმიტომ, რომ არ მინდა ხალხმა მეტი ზარალი ნახოს. ოსმალეთი სხვა ფრონტებზედ, მისთვის უფრო საჭიროზედ, ებრძვის რუსეთს, — ამიტომ აქ ოსმალეთის ჯარი ნაკლებად არის. ასეთ უყურადღებობას ოსმალეთს ჩვენი ხალხი არ აპატივებს, ამიტომ მზად ვართ თოფის გაუსროლად ჩაგაბართო მთელი აჭარა-ქობულეთი. ჩვენი პირობა ეს არის: არ მოგვეშალოს ჩვენი ცხოვრების წესი და ამ მხარეში ჩვენი გამგებლობა, არ შევიწროვდეს მაჰმადის რჯული; ჩვენს ქვეყანაში, რომელიც ასე ღარიბია მიწით, არ ჩამოასახლონ რუსი თუ სხვა უცხოელი. პირადად ჩემი ღირსება და ხარისხიც მიკავია ამ ქვეყანაში, იგი უნდა შემჩრეს, აგრეთვე შერჩეს თავისი უფლებები სხვა ბეგებს და ალებს. თუ რუსის სარდლობა ამაზედ თანახმაა — შეტევაზედ წამოდით იმ მდინარის ნაპირისკენ, სადაც ხილია გადებული. წამოყვით ჩემს კაცებს, რომელნიც გზას უჩვენებენ რუსის ჯარს. რუსების დანახვაზედ მე წამოვალ წინ ჩემი ლაშქრით, რომელსაც ნაბრძანები ექნება ჰაერში ისროლოს. თქვენი ჯარი იერიშით გადმოვიდეს ჩემზედ, ჩვენ უკან გავიწვეთ და ბოლოს იარაღს დავყრით, ვითომ როგორც დამარცხებულნი.

მართალს ამბობდა ბეგი, თუ ვინმეს თვალის ახვევა უნდოდა. არავინ იცოდა; არც ის იცოდენ დანამდვილებით, რამ ააძულა იგი ოსმალოს რომ ღალატობდა. მართლა გაიღვიძა მასში ქართველის სულმა და გულწრფელად ხარობდა, რომ ერთ საქართველოს გულიდან მოწყვე-

ტილი მისი ნაწილი კვლავ უერთდებოდა საერთო სამშობლოს — მაშინ არც ეს სჩანდა ნათლად. ცხადი იყო მხოლოდ ის, რომ გავლენიან ბეგს ოფიციალურად სწორედ ამ ვერსიის წამოყენება დასჭირდა ქართველი მამამდიანი მოსახლეობაც სწორედ ამით აიყოლია.

ეს პირობები საჩქაროდ ეცნობა რუსის გენერალს, რომელმაც მალე ყველაფერზე რუსის მთავარსარდლობის თანხმობა მიიღო და თანაც ბრძანება ვასცა, ფრთხილად, მაგრამ მაინც ნდობით მოქცეოდნენ შარიფ-ბეგის დახმარებას.

სწორედ ისეც მოიქცა ბეგი, როგორც დაპირდა რუსის სარდლობას. უნდა ითქვას, რომ ამ ომში მონაწილე ქართველობის უმეტესობა ოსმალეთთან შეტაკებას ისე სთვლიდა, როგორც საქართველოს ძველ ეროვნულ ომების გაგრძელებას. ზოგიერთ ქართველ გენერალს თავის ბარჯში ორიოდ ქართული პატრიოტული წიგნიც კი ჰქონდა ჩადებული. ერთი ზემო-ქართლელი გენერალი, რომელიც საკმაოდ მოზრდილ ჯარის ჯგუფს ბრძანებლობდა, არა მალავდა, რომ ომის დაწყების წინა დღეს ის გატაცებით კითხულობდა ნიკ. ბარათაშვილის და გრ. ორბელიანის პატრიოტულ ლექსებს: — განგებ ვკითხულობ ხოლმე, რადგან ის ლექსები მალეღვებენ და მით ენერჯიას მიმატებენ ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის.

როდესაც სამამამდიანო საქართველოს ფრონტზედ მიწყდა სასტიკი შებრძოლებანი და რუსების სამხედრო მიღწევანი იმ გზით წავიდა, როგორც ამას შარიფ-ბეგი შეპირდა, იმ ადგილებიდან ნაწილი რუსის ჯარისა სხვა ფრონტების გასაძლიერებლად იყო გადაყვანილი. გადაიყვანეს სარდიონიც, რომელსაც გასულ ბრძოლებში ოქროს ხმალიც და კაპიტანის ჩინიც ჰქონდა დამსახურებული. ახალ ადგილზედ მისვლის მესამე დღეს მას უკვე დიდ ბრძოლაში მოუხდა მონაწილეობის მიღება. იგი სწორედ იმ ზემო-ქართლელ გენერლის ჯგუფში მოჰყვა, რომელიც ქართულ პატრიოტულ ლექსებით იღვლეებდა გულს. იმ ჯგუფს დაეხმარებოდა ჰქონდა ალბა ერთ სიმაღლისა, რომელიც ბრძანებლობდა ოსმალეთის ფართე ბაზას. რუსებს მდინარის გაღმა ნაპირიც ხელში ეჭირათ. საჭირო იყო ზომების მიღება, რომ ოსმალოებს უკან არ გადმოეყარათ რუსის ჯარები წყლის გადმოღობა და ერთად ერთი ხიდი არ აფეთქებინათ. სარდიონი თავისი რაზმით, იცავდა გაღმა პოზიციას და იფარავდა ხიდისკენ მისავალ გზებს. მთელი ორი კვირა მოუხდა სარდიონს დაუსვენებლივ ბრძოლა პოზიციის შენარჩუნებისათვის. ბოლოს, რაცა გაუწახვევრდა ძალა, აფრინა შიკრიკი. ჯგუფის უფროსი გენერალი თვით საჭიროებდა ჯარებს დიდი ოპერაციების დასაწყებად, რომელსაც მისი გეგმით ბოლო უნდა მოეღო ოსმალეთის ძალებისათვის.

საჭირო ვახდა პირადი მოლაპარაკება სარდიონთან. მას ბრძანებდა მიეწოდებინა ვიდეო უფროსობა დროებით ვადაეცა თანაშემწესათვის და თემატიკა უყონებლივ მისულიყო მოხსენების წარსადგენად. ასეც მოიქცა. სარდიონმა დაამტკიცა ახალი ძალების გაგზავნის საჭიროება და მისი განახიერებულს როტის დასასვენებლად უკან გამოწვევა. ვალმა პოზიციანზე წასასვლელად არჩევანი ხვდა პეტერბურგიდან გამოგზავნილ ერთ გვარდიის ოფიცერს. მან რომ ვაიგო — მე გგზავნიანო — ისეთმა შიშმა აიტანა, რომ გადაჭრით სიტყვა უარი წასვლაზე: — ავად ვარო! ამ ჯურის რაინდებს, რომელნიც კარიერის გულისათვის ეტანებოდენ ფრონტს და ამავე დროს სცდილობდენ ბრძოლებს ასცდნოდენ, „ხოხბებს“ უწოდებდენ. სარდიონმა რომ დაინახა იმ ოფიცრის ასეთი უკადრისი საქციელი, მიმართა ქართველ გენერალს: — მე გამიშვით, მე წაიყვან მაგის როტასაო... და აი, იმ რუსი ოფიცრის როტის თავში სწრაფად მიეშურება სარდიონი ხიდისაკენ „რომელსაც გაათვრებულნი მტერი გამუდმებით უშენს ტყეიას და ყუმბარებს... აქ, ამ ხილზედ ნახა სარდიონმა თავისი გმირული სიკვდილი. მტერმა იწყო საერთო შემოტევა. ამ დროს რუსების ჯარების მხრივ გავარდა ოთხი ზარბაზანი; მათ ერთი ახალგაზრდა რაკველი ოფიცერი ბრძანებლობდა. მისი ყუმბარები მტრის შიგ უშუა გულში სკვებოდა. ამ სანახაობით წაქეზებულმა მიაყოლა ყუმბარა ყუმბარას იმ ოცდაორი წლის არტილერიის ოფიცერმა. ოსმალნი დაიბნენ; ამით ისარგებლა ქართველმა გენერალმა, თვითონაც წავიდა შეტევაზედ და რამოდენიმე საათის შემდეგ ხელთიპყრო მტრის მთელი ჯარი. მრავალი ტყვე და დოვლათი ჩაიგდეს ხელში რუსის ჯარებმა. ბოლოს, ვალმა მოლლობებიც დაიკავა მათმა სარდალმა ჯამით აიძულა ოსმალოები დაეცალათ ბაზა.

იმ ბრძოლაში სამმა ქართველმა ისახელა თავი. სამივე შემდეგ წმ. გიორგის ჯვრებით იყვნენ დაჯილდოვებული. ქართველი გენერლის ის შეტევა და იერიშის წინდაწინ მოხერხებულად მომზადება ისეთი ცოდნით და ხერხით იყო მოხდენილი, რომ მთავარ შტაბში, რომელიც მოშორებით ერთი სიმალიდან დასცქეროდა ბრძოლას, იქ მყოფმა საფრანგეთის სამხედრო აგენტმა თავი ვერ შეიკავა და აღტყუებულმა ხმა-მალა, ტაშისცემით წამოიძახა: „„ვაშა, ვაშა, თავადო!“

სარდიონის გვამი ბრძოლის ვათავების ორი დღის შემდეგ, სოფ. ობოლანთ-კარში წაასვენეს. უზომო იყო სოფლისი და შალიკოს გლოვა. ობოლანთ-კარელი გლეხები სამი ვერსის მანძილზედ დახვდენ ცხედარსა და იქიდან ხელით მისვენეს წმ. გიორგის საყდარში.

სარდიონს სამარე თავისი მშობლებსა და ძმის საფლავების გვერდით გაუთხარეს.

(გაგრძელება იქნება)

ვახტანგ ოდიშელი

მეორე მხარე

გვიყვარს თავის მომძინარება. რასაც ცხოვრების ზედაპირზედ ეზებადეთ, ჩვენდა საამოდ რო დაულაგებიათ, გვინდა მითი ამოიწუროს „ამბავი“. მაგრამ ჩვენ რომ შეგვეძლოს საგნების არსში ისე განჭვრეტა, როგორც მინაში და მისი მეორე მხარის დანახვა, ერთბაშად შევეძრწუნდებოდით, ჭაბუკნი ვავფითრდებოდით. ასეთია ის იქითა, მეორე მხარე, რომელიც ერთადერთი სინამდვილეა და ამიტომ ჩვენ მის ნახვას ვავფრბით.

ხანდისხან მაინც უნებლიედ წავაწყდებით და მაშინ ჩვენ ახალგაზრდობაში ცრემლები გვსეტყვავს, ხოლო შუა ხანს გარდასული თავის თავის დამცინავი, ირონიით სავსე ღიმილი გვამკრთალებს.

რადგან მე ძველი, გაუსწორებელი რომანტიკოსი ვარ და სიყვარულით ახალ განარებათა იმედი ჩემში ვერ ამოვაგდე, ამიტომ არ გეტყვით ამ „მეორე მხარის“ (ნამდვილი რაობის) გამოჩენისას: ვიცრემლებოდი, თუ დამცინავ ღიმილით ვნიღაბდებოდი...

არ გეტყვით, რადგან მე ვმაღავ ჩემს წლოვანობას (ძველებურად). ვინ იცის... იქნებ კიდევ „გაიხაროს“ და გამახაროს სიყვარულმა...

მინდა რამდენიმე ნახვა „მეორე მხარისა“ ვაგაცნოთ. მთავარს მაინც არ გეტყვით ჯერ, რადგან კიდევ ვმაღავ ჩემს წლოვანობას და საჯაროდ თავის გაბახებას ვავფრბი. ვინ იცის!... იმედი...

რას იზამთ!, როცა სიყვარულის გაუსწორებელ რომანტიკოსს გადაეყრებით, უცნაურობა აღარ უნდა ვაკვირვებდეთ.

„მე და ტიკინა“

ის ზაფხული თეთრი პეპლებით იყო სავსე. ფუტკრებს უცნაური ჭირნახული ახარებდა და ძლივს ეზიდებოდნენ ყვავილთა უამრავ მტვერს.

მაგრამ ჩემისთანა ზეიმი მათ მაინც არა ჰქონიათ, რადგან დღე-მუდამ შენტან ვიყავ და ღამით შენს სახეს და ფიქრებს ვეზიდებოდი.. ესეც უხვი ჭირნახული იყო: მადლიანი, ვით თაფლი და სანთელი.

მე ვიყავ ელლინი, თაფლს — ნექტარს ვეძახდი და შენს თვალებში შავ გედებს ვჭერტდი.

მაგრამ ელლინი ვიყავ ოცნებით და ცხადში დიონისო მაფრთხობდა. შენი სულის თქმის მოახლოება მაშინებდა და მე სევანეთის წყლებზე, იონებზე და ვიტამინებზე ვლაპარაკობდი. აკი გითხარ — მარტო ოცნებაში ვიყავ ელლინი და სინამდვილეში ქართველი, ზეინაბობა რო თანდაპყოლია და ნამდვილ ზრახვებს სიზმარშიაც თავს უკრავს. მე ვიცოდი, რომ შენ ჩემთვის სოლეიმანი არ იყავი, მაგრამ მე ჩემს ბუნებას ვერ მოვერიე.

ჰო და ჩემი გრძნობები ათკეცად თავდაფარულნი დამქონდა და ძველებურად „უზრუნველად“ ვკისკისებდით ქართულ ღორის იშვიათ ჯიშზედ, უცნაური აკრობატობა რომ აეთვისებინა.

მაგრამ დილით, როცა შენკენ წამოსვლას ვაპირებდი, მეტ გმირობას ვიჩენდი და ჩემს თავს სააშკარაოზედ გამოსვლას ვსთხოვდი.

აი, იმ დილითაც ასეთის „სიმტკიცით“ გამოველ მზისგან დავარაყებულ ქუჩაზედ და იაზონად (არა თუ ელლინად) მომქონდა თავი.

მაგრამ ჩვენ ერთმანეთს შეეხვდით და ყველაფერი ჩველებურად „დაეწყო.“

ჩვენ მივდიოდით ნაცნობ გზებით და შენ გუშინ წაკითხულ რომანის ბოლო თავს ანვითარებდი. მე ვიცოდი, რომ ეხლა იაზონი აღარ ვიყავ და დღევანდელი დღეც გუშინდელს გაიმეორებდა...

მაგრამ იმ დილით ჩიტი ისე ვამითამამდა, რომ ოთახშიაც შემომიფრინდა და მაგიდაზედ ჩამომიჯდა; მივხვდი, რომ ეს „გარდატეხის“ ნიშანი უნდა ყოფილიყო.. — და მე ჩიტზედ უფრო ვავთამამდი და გულმა ერთბაშად შენს ირგვლივ ფრენა იწყო.

არა, ეს დღე სხვას არ უნდა ჰკავდეს: გუშინ სხვა იყო, დღეს სხვა იქმნება... ეხლა! აი, ამ წუთში რალაც უნდა მოხდეს. ელექტრო მივლის რა შინდა? რად ვითრი ასე?... — მოითმინეთ! წამოვიძახე ვილაც უცნობის ხმით და ვიკვივით ხელი ხელში დაგავლე.

გაოცდი, ფართო თვალებით მომაკეპრდი.

— ვინ არის? რა მოხდა? ცუდათ ხომ არა ხართ?

— არა. ისე...

— როგორ არა! ფერი აღარ გადევთ, ცახცახებთ კიდეც და თითებიც სულ გაყინული გაქვთ. — და მან ორივე ხელით დაუწყო ჩემს თითებს სრესა.

— გინდათ, ექიმთან წავიღებ?

— არა, რას ამბობთ... მე სრულებით კარგადა ვარ. საიღამ მოიგონებთ?!

— არა, თქვენ კარგად არა ხართ. მე ვხედავ. იცით რა? დამიჯერეთ თუ ჩემი ხათრი გაქვთ: წადით სახლში, წამოწეჭით... დაისვენეთ. თქვენ დღეს არ უნდა გამოსულიყავით; გინდათ მივაცილოთ?

— რას ამბობთ... მე სრულიად კარგად ვარ, გიმეორებთ. — და მოეჩქარე ნაბიჯს.

ის მაინც თავისას არ იშლიდა და მთავარ ქუჩის მოსახვევთან შემაყენა. ეხლა მას უნდა ეტლში ჩამსვას! და სახლისაკენ გამისტუმროს; იაზონია... არა! ეს სასაცილო მდგომარეობა უნდა გამოსწორდეს. ეხლავე!

და მე მაშინააღურად დაჩერებოდა ვიტრინას, რომელშიაც გამოუფენიათ ფოტოგრაფიული სურათები, რა მშენებელია თვითოეული წყვილი. ვინ არიან ესენი? ბედნიერნი, განცხრომილნი! კვითხულობ წარწერას: „სასახლის საუცხოვო ფოტოგრაფია. აქვე — მეორე სართულზე“. — იცით, მე რას გთხოვდით? —

— ? ?

— გადვილოთ აქ სურათი. ჩვენი ხანგრძლივი მეგობრობას მოსაგონარად.

— ? ? ?

— განა რაიმე ისეთს ხედავ ამაში? განა ჩვენ მართლა სულ შორეულნი ვართ? თუ გგონიათ, რომ ეს ვისმეს რაიმეს ავალებს? — და მე გავიცინე.

— ? ? ? ?

— კიდევ ყოყმანობთ? საოცარი... მე კი მეგონა, თქვენ მაშინვე დამეთანხმებოდით. ვინ იცის, რამდენი სიამე მოგვევაროს ამ ზაფხულის მოგონებებმა. მე კი ამ აზრით მოვდიოდი. დღეს და სწორედ ეს მინდოდა წელან მეთხოვნა თქვენთვის.

— რა უცნაური ხართ, ღმერთმანი! — და მან ლმობიერად გაიღიმა. ეს უკვე ნახევარ გამარჯვებას უდრიდა და მე იაზონობა არც თუ მიუწევდომლად მომეჩვენა: მკლავში ხელი ჩაეჭიდე და კიბეზე ავარბენინე.

ჩვენი სიცილი მინებიან ოთახს აყრუებდა და ფოტოგრაფი ტყუილა ლამობდა ამ საჭმისათვის შესაფერი სერიოზულობა მიეცა.

— მოითმინეთ, ბატონო... აი, თქვენ ასე დაბრძანდით, გვერდით, და მხარზე ხელი დაადეთ...

— ხა-ხა-ხა! — იცინოდი შენ და ბროლის მსგავსი მინები ირხეოდენ: — ეს მართლაც „ოსიკოს და კაროენას“ „კარტოჩკა“ იქნება... — და ფოტოგრაფი ისევ გაცივებით გვაცქირდება სიცილით ატაცებულ და საქმის წარმართებს.

მას ისე მობეზრდა თავი, რომ ეხლა ჩვენი „პოზის“ გაკეთილშობილებაზე აღარ ფიქრობდა და არც იმას მიაქცია ყურადღება, რომ მისი კარნახით ჩემს მხარზედ დადებული ქალის ხელი ნელა ჩაცურდა...

— იცით რა ვითხრათ? რომ სურათი პრეტენზიებს არ ატარებდეს და მართლაც ცელქობას და „შემთხვევას“ გამოხატავდეს — მივუმართო და ჩვენ ღირსეულ პიროვნებებს კიდევ რაიმე ატრიბუტი — ისევ ხითხითით მომეცი რჩევა, მაგრამ თვალეზში გამჩნევედი, რომ ქალური ინსტიქტი „თავდაცვისაკენ“ გიხმობდა.

— თუ გნებავთ ეს ფოტოგრაფი გვერდით მოვიჯინოთ! — მოგუბე უცებ.

— არა... მაშინ ვიღამ გადაგვიღოს.. — და შენ დაიწყე ატელიეში „მესამე“ პირის ძებნა.

— ოო, ეს მშვენიერობა იქნება... — წამოიძახე, მერმეთ უეცრივ წამოიჭერ და თაროდან დიდი ტიკინა ჩამოიღე. ვარდის-ფერ გაშლილ კაბაში მორთული ბალერინა ცალის თვალთა ალმაცერად გადმოგვეყურებდა. შენ ის გრძელ სკამზედ ჩვენ შუა დასვი და ამით თავი ხიფათოდან დაიზღვეე.

„ბალერინა“ ყველაზედ გამგონი გამოდგა: — არც სიცილი, არც რჩევა, არც თვალთა პარპალი ამ ტიკინას არა სურდა და სურათშიაც ყველაზედ გარკვევით და ნათლად ის განმოვიდა. მაგრამ შენ იყავ იქ და

მერმეთ ჩვენ ზაფხული გაგვეპარა და პეპლები და ფუტკრები ისე წაიყვანა, რომ გამოთხოვებაც კი დაავიწყდათ ჩემთან.

არც ჩვენ გამოვთხოვებევართ ერთმანეთს; მაგრამ სვანეთის წყლების და ჩიყვის ამბები განა იმდენად წარმტაცი რამ იყო, რომ ყოველ დღე მასზე გვებაასნა?

და შენ უფრო მეტი და მეტი „საქმე“ გამოგიჩნდა და შემოდგომისას მეც გამოვეთხოვე ელლინობას.

მე ვკითხულობ „თიმსარიანს“, „ვარდ-ბულბულიანს“ და სურდოს შიშით გარეთ ძვირად გამოვდივარ.

მაგიდის ზევით მარცხნივ ჩვენი სურათი ჰკიდია და მე „ბალერინა“-ს დასწრებით ამ შემოდგომისას ზაფხულის ამბებს კვლავ გიყვებით; ჩემი იაზონობა მინდა მოგავიწოდო... ვარეთ ეხლა რალა საქმე მაქვს?

როცა ამას წინად საღამოთი ნაცნობ ქარვასლისაკენ ამოვიარე, საცა ჩვენ ძველ ხელობათა თვალიერება ასე გვიყვარდა, ვნახე თაფლს ფერ თმიანი ყმაწვილი, შენ რომ ერთხელ გამაცან თეატრში. მე მიხვდი, რომ შენ მას ძველ ტფილისის ძველ ამქრების ამბებს უყვებოდი. ხელი მის მკლავში გქონდა გაყრილი და თავიც მისკენ სულ ახლოს მიგეზიდნა. სიახლოე წარმოშობს ელექტროს, სიტბოს და ეხლა ზომ შემოდგომა... მე მგონია ამ სიცივეში საჭიროა სულ ახლოს მიგკრათ ერთმანეთს. მე კი სურდო ისე მაშინებს, რომ ოთახიდან აღარ გამოვდივარ და მარცხნივ მჯდომთ შენ და ტიკინას „თისმარიანს“ ვუკითხავ. და მე უსაზღვროდ ბედნიერი ვარ, რომ იმ დღეს მაინც გამოვიჩინე იაზონობა და ჩემი თავი შენს სახესთან სამუდამოდ აღებექდე.

მე მიყვარს ის პეპლებიანი დღე, თაფლის და ვარდის სუნი რო ასდიოდა და ეხლაც მატყევეებს ის ფოტოგრაფი, შენს ხელს ჩემს მხარზედ რო „მაგრებდა“... ვაცურდა ის ხელი...

შენ რომ წიგნების წასაღებად ჩემთან შემოიარე, მაშინ შემოდგომა ახალი დაწყებული იყო და ზაფხულის სიციხე კიდევ გათბობდა. ამიტომ ძველებურად გულუბრყვილოდ იკინოდი, როცა ის სურათი ნახე და ჩვენი გრძელ-ყურებიანი ფოტოგრაფი მოიგონე.

მაშინ კიდევ ჰქონდა ზაფხულის მზეს ძალა...

ეხლა კი შემოდგომა იწურებოდა და ჩვენ ზამთრის კარებზედ ვიდექით და აბა, ნოვემბერს სხვა რა უნდა მოეტანა ჩემთვის?

გამაოცა შენმა მოულოდნელმა სტუმრობამ ამ ზამთრის პირას.

ჩვენ უხერხულის ფრაზებით ვართობდით ერთმანეთს და მე ვაჩნევდი, რომ შენ რალაც საიდუმლოება გაწვალებდა... მე არა ვარ ინკვიზიტორი და თვითონ შეგიწყვე ხელი და მძიმე სუნთქვა შემჩატდა.

— მართლა, ჯვარს როდის იწერთ?

— და მერე თქვენ ეს საიდან იცით?

— მითომ ოთახიდან რო არ გამოვდივარ, ქალაქში აგენტები არ მყავს?..

— თქვენ გაუსწორებელი, ძველი ეშმაკი ხართ...

მაგრამ „ძველი ეშმაკი“ თურმე ეხლაც არა სცდება. თუმცა დრო ჯერ კიდევ დანიშნული არ არის, მაგრამ ამ ზამთარში... რასაკვირველია, ჩვენი დამოკიდებულება ოდნავადაც არ შეიცვლება: ჩვენ ძველებურად გვეყვარება ურთი-ერთი და ძველებურადვე „საუკეთესო მეგობრებად“ დავრჩებით.

მე ეს სცენა რომელიღაც კინოს მაგონებს სენტიმენტებით „მეგობრულად დარჩენის“ შესახებ და ვფიქრობ — ძველი დრო რომ იყოს ეხლა, ჩემი გულა-ნაბადი უნდა ავიკიდო და გრძელის ჯოხით მღალა

მთას გავუღდე... ვიარო და ვიარო, ვიღრღ მის მწვერვალზე მიყრდნობილი
მონასტერს არ მივაწყდები.

მაგრამ „მონასტერი“ არაა, ვარეთ ქარ-ბუქია და მეც ბერად ვერ
წავალ. მაშ რა დამრჩენია, თუ არა სამუდამოდ მეგობრად ყოფნა? და ჩვენ უზრუნველად ვიცინით და ჰეც მომავალ ქორწილზე ვბაასობ...

მაგრამ ეხლა მას ამითი ველარ ვართობ. უცნაური ნერვიულობა ემ-
ჩნევა ამ ქალს და ვფიქრობ: — მეტი მოცდა მისთვის უნებრხული თუა; ალბად კარებთან, ქუჩაში თავღლის-ფერ-თმიანი ყმაწვილი ელოდებდა და იყინებდა.

— იქნებ იქპართ ქ-ნო? ნუ მერიდებით...

— არა.. — და ის ისევ ისე მოუსვენარია თვის სკამზედ. ხან მე მა-
ჩერდება და ხან ჩემი მაგიდის გვრდით, მარცხნივ დაკიდებულ სურათს.

— რაშია საქმე?..

არა, ისეთი არაფერია... მაგრამ... მეც უნდა მივხვედ, რომ ეხლა მი-
სი ყოფა იცვლება, ახალი ხანა იწყება და.. ერთი სიტყვით — ძველი, რაც რაიმე მითქმა-მოთქმას გამოიწვევდა, ან რაიმე იქვეებს წარმოშობ-
და, უნდა გაქრეს... მე ალბად კარგად მისმის, რომ ამ სურათის ასე და-
ტოვება ცოტა უნებრხულია.

აა, ეხლა ვხედები ნოვემბრის ნაგვიანე სტუმრობის მიზანს...

რასაკვირველია, ამ მაშინდელ ცელქობის, უბრალო და უმანკო
თამაშის კვალი უნდა წაიშალოს.

რად უნდა ჩაივდოს ხიფათში თავი ამ ქალმა? რა საჭიროა ამ ვულ-
გარიზმის, ამ სურათის დემონსტრაცია?

რად ვარ ასეთი ხეპრე? რად ვერ მივხვდი აქამომდე, რომ ზაფხუ-
ლი წავიდა, ზღაპრები წაიღო და ეხლა ცოტა სიფხიზლესაც უნდა მიეც-
ყეთ თავი! მხარზე ხელი წუთით იყო და „გაცურდა“...

მე ლიმილით ჩამოვიღებ ამ სურათს და ქალაქში ვახვევ, მინდა
მას გავატანო. (დახვევა კი მენანება). არა; აბა როგორ შეიძლება? მას-
თან ხომ უფრო სახიფათოა! ის უფრო ადვილად სჭრის ამ საკითხს. ვა-
მოიღებს ჩარჩოდან ამ სურათს, კალამს მელანში ამოსვრის და სურათ-
ზედ თავის სახეს უცებ დაუსობს.

— რას სჩადით! — ისტერიულად დავიყვირე მე, თითქოს სადღისით
მჩხვლეტდნო. მე ამას ვერ ავიტან; და მაგრატელს ვაძლევ, რომ ეგ
თავის სურათი თვითონვე ამოსჭრას. ეს გამოსავალი უფრო სწორია,
მარტივია და ის მაღლობით ჩამომართმევს მაგრატელს..

ნოვემბრის სტუმარი მტოვებს ამ ზამთრის პირას მარტო ჩემს „თი-
მსარიანთან“ და მიღის თავის ბილიკით. ეხლა ისინი ალბად უფრო მაგ-
რა ეკვირან ერთმანეთს საშინელ სიცივის გამო და ქარვასლაში დიდ ხანს
აღარ იცდიან... მათ უყვართ ტფილისის კინოები, თეატრები, საცა თბი-

ქართული
ლიბრეოთეკა

ლა და ელექტროს ჩაქრობისას შემთხვევით ლოყას ლოყაზე მიაბჯინებ
და ტუჩით ოქროს-ფერ თმას ეხებიან...

აი, მალე მოვა ზამთარიც და იქნება სანახაობა მათი „დაქორწინე-
ბისა“... მე უნდა ნაეტალინი გადმოვყარო სმოკინგის ჯიბეებიდან, რომ
ამ გახარების ღამეს მათთან მკედრის სუნი არ შევიტანო.

ან ვინ იცის, იქნებ სახიფათოც იყოს ამ სუესხიან ზამთარში გარედ
გამოსვლა და სურდოს ასაცდენად სჯობდეს ჩემს სოროში დავრჩე და
მაგიდის მარცხნივ ზევით დაკიდებულ სურათს „ვარდ-ბულბულიანი“
ვუკითხო; სურათს, საცა მე და ტიკინა ვსხედვართ სულ ახლოს და ურ-
თი ერთის ზრახვებს ვკითხულობთ.

ზაფხული წავიდა, პეპლები გაფრინდენ, „ხელი ჩაცურდა“ და მე
და ტიკინა კი სამუდამოდ შევრჩით ერთმანეთს.

და მომავალ ზაფხულშიაც ჩემს კოლომბინას არ მოვშორდები და
ისევ „თისმარიანს“ ვუკითხავ.

მასთან დამტოვეს, და ჩვენც მუდამ ერთად დავრჩებით: —

მე და ტიკინა...

კ. თუთბერიძე

ბესიკი და მისი ანა

ქართული მწერლობის აღორძინების ხანიდან ბესიკი ჩვენთვის თითქმის ყველაზე საყვარელი და ახლობელი მგოსანია და შეიძლება ყველაზე უფრო „დამწვარი“ ბედით და სიყვარულით. ამიტომ მისი ფიგურა უფრო სევდიანის ლირიზმით შემოსირბული მოსჩანს ამ საუკუნის მანძილზე, ვიდრე რომელიმე მეორე ქართველი მწერლისა.

შეიძლება ის იყო უკანასკნელი ბოჰემა სპარსულ ლიტერატურულ ტრადიციებით დატვირთულ ქართულ პარნასისა. შეიძლება მას ერთბაშად უნდა ამოეტირებინა ძველი საქართველო, რომელსაც მეთვრამეტე საუკუნის მიწურულს ახალ გზაზე გამოსვლის წყურვილი მოერიდა და მის ნაცვლად მწუხრი განიცადა. ალ. ჭავჭავაძესაც უყვარდა ძველებურ თარზე დამღერება, აღმოსავლურ ეშხით ამოტირება სიყვარულისა, პაუკმა ის მაინც ბესიკი ვერ გახდა, რადგან რუსული მუნდირი ყელში უჭერდა და პეტერბურლის „კარეტები“ და გაპჰყრიალებული ღამეები აწვალებდნენ.

ამიტომ ბესიკმა და საიათნოვამ „შეჰკრეს“ და დააყენეს ის ნაკადი ძველი ქართული მწერლობისა, სახელოვანი ვერცხლად გათეთრებული ეპოქა რომ შეუქმნა ჩვენს ერს. ამ ეპოქად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს მგოსნის შემოქმედებას ახლო შევეხოთ.. ეს ასე აღვიღად და „ხელის წამოკვრით“ არ შეიძლება. მაგრამ გვიანდა იმით ვავმართლდეთ, რომ ყველაფერი, რაც ამ მგოსნის ვინაობას შეეხება ჩვენთვის ძვირფასი და ახლობელი უნდა იყოს. არ შეიძლება ითქვას, რომ ბესიკი შედარებით ნაკლებ ყურადღებას იპყრობდა ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში. წინააღმდეგ, ჩვენი მკვლევარნი მას უფრო „ბედნიერ“ მწერლად სთვლიან, რომლის ნაწერების გამოცემა რამოდენჯერაც კი მოხერხდა.

თითქოს ეს იყოს რაიმე დიდი დამსახურება ჩვენის მხრივ ამ შესანიშნავ ადამიანის წინაშე, რომელმაც ასე უანგაროდ შესწირა მთელი თავისი არსება ქართულ ხელოვნების ერთი ეპოქის გამართლებას.

და ბოლოს უნდა განვცვიფრდეთ, როცა ბესიკის ამ ბედნიერებას ახლოს გაეაჩნობით.

თურმე, ნუ იტყვი, ეს „ბედნეერება“ იმით იწერება, რომ ბჭსკის ლექსები დაუბეჭდია დაე. ჩუბინაშვილს თვის „ქართულს ქრესტიანთაში“ 1846 წ. (რომელშიაც სულ რაღაც ოცამდე ლექსია მოთავსებული) და ზ. ჭიჭინაძის გამოუცია მისი კრებული, რომელშიაც დაახლოვებით სამი იმდენი ლექსებია მოყვანილი, რაც ჩუბინაშვილის „ქრესტიანთაში“ იყო. (იხ. 1885 წლის გამოცემა, ტფილისში).

არც ერთ ამათვანს არ უცვნიათ ღირსად მოეთავსებინათ ბესიკის ორი უდიდესი ნაწარმოები: პოემები „რძალ-დედამთილი“ და „რუხის ბრძოლა“! ასევე მცირე და რამდენიმედ შეუმოწმებელი ცნობებია ბესიკზე მოყვანილი ალ. ხახანაშვილის „ლიტერატურის ისტორიაში“ (მოსკოვის გამოცემა, 1901 წ.).

ამ რიგად ერთ-ერთ რიგიან გამოცემად უნდა ჩაითვალოს მარტო ს.გორგაძის რედაქციით 1912 წელს „ქართ. სიტყვა-კაზმ. მწერლ. საზ. გამოცემა“. ს. გორგაძე დიდი სიყვარულით და ხალისით მოეკიდა საგანს, მაგრამ ზოგ რამეში ისიც დაუძლეველ დაბრკოლებათა წინ დადგა.

პირდაპირ გასაოცარია, რომ ეს შედარებით ახლო წარსულის დიდი მგოსანი ასე განზორდა საქართველოს დღეის სინამდვილეს, რომ პირადული ცხოვრების მოსაგონარი ნაშთები, რაც გახსნიდა ბევრ უცნაურ და გაუგებარ ხაზებს მის ნაწერებში, არაფერი არ დაგვიტოვა. ეს ადამიანი ხომ მარტო პოეტი არ იყო, არც მეფის კართან შემთხვევით დაახლოვებული საზნადარი ყოფილა, რომ საიათნოვასავით მარტო კანტი-კუნტი ამბები დაშთენილიყო მის შესახებ.

ადამიანი გამოსული ლიტერატურული ტრადიციის მატარებელი ოჯახიდან, შვილი სასახლის მოძღვარის და ცნობილ მოღვაწე-რიტორის ზაქარია ვაბაშვილისა, (დიდ ანტონ კათალიკოსსაც რომ სძლია და რუსეთისაკენ უჩინა ვზა, ხოტბების და სატირების მწერლის იხ. „კატის ომი“) ძალიან ახლოს მდგომი ერეკლეს ოჯახთან, მის მწიფნობარ ლიტერატორ შვილებთან, მის პოეტ ქალებთან, პოლიტიკური მოღვაწე, დავით 2 პირველი მდივანი, სოლომონ I დესპანი, წარგზავნილი ჯერ სპარსეთში და მერმე რუსეთში საგანგებო მინდობილობით (რუსეთში უკვე დავით მეორეს დროს*). და ჩვენ არ ვიცით, როდის და სად მიიღ-

* ბ. ზ. ჭიჭინაძის მოწმობით ახალგაზრდა მგოსანი ერეკლე მეფეს თითქოს სპარსეთშიაც კი გაეგზავნოს ყაენის წინაშე სახელმწიფო საქმეებისა გამო. ამ ცნობას უკრიტიკოდ იღებენ ალ. ხახანაშვილი და ს. გორგაძეც. საფიქრებელია, რომ ზ. ჭიჭინაძეს ეს ცნობა პლ. იოსელიანი-

ვალა ეს უცნაური ადამიანი, რომელსაც უწყალოდ სწავდა წმინდა სიყვარულის ალი და რომელმაც ტფილისის ბაღები და შემდეგ კარაქის ქუთაისის გორაკები და მწვანე მინდვრები სევდის ხმებით გააყრდნა.

ჩვენ თითქმის არაფერი არ ვიცით მის შესახებ და უანგარო, უცნაური (და ცოტათი უსისტემო) მოღვაწის ზ. ჭიჭინაძის მიერ სადღაც, როდესაც ამოკითხული ეპიტაფიაც რომ არა გვქონდეს, ჩვენი შერცხვენა უფრო გაზრდებოდა.

ეს ეპიტაფია (რომელიც ვერც ბ. კეკელიძემ, ვერც ს. გორგაძემ და ვერც სხვებმა ვერ გაიგეს, თუ სად იბოვა ზ. ჭიჭინაძემ), ამბობს, რომ მგოსანი მიცვალა ქ. იასას 1791 წელს*).

მაგრამ ამ ცნობას ეწინააღმდეგება ბესიკის ძმის იოსების (რომელიც აგრეთვე მწერლობას ემსახურებოდა და „ანბანთა ქება“-ც დასწერა თეიმურაზ მეორის ქალის ელისაბედისათვის მისაძღვნელად) ცნობა, რომლის მიხედვით ბესიკი თითქოს ქ. კრემენჩუგს გარდაცვლილი იყოს და იქვე დაესაფლავებინოთ. ეს საკითხი დღემდე გამოურკვეველი დარჩა და პოეტის ტრადიკულ ბედის სიმბოლიურ გამოხატულებას უფრო აღრმავებს... ვიცით მხოლოდ, რომ მიცვალა, როცა იგი „დაბადებიდან 40 წლისა იყო“. მართალია მან ათი წლით აჯობა მისს მომდევნო დიდ პოეტს ბარათაშვილს, რომელმაც უცხოეთშივე 30 წლისამ დალია სული, მაგრამ მისს ძვლებს 47 წლის შემდეგ მაინც ეღირსა სამშობლო მიწის წიაღში მოსვენება, ხოლო ბესიკის ნეშტი კი სამუდამოდ შეუერთდა ვინ იცის მოლდავიის თუ უკრაინის მიწას...

მაგრამ თვით მისი გულის საიდუმლოებაც ნელ-ნელა თუ გვეხსენება და დღესაც ბევრია კიდევ მისს ლექსებში, რაც ამოცნობას და „დადგენას“ ითხოვს.

ერთი ასეთი ეპიზოდი ბესიკის ცხოვრებისა, მისი პოეტური ქმედო-

დან ან დავ. რეკტორიდან უნდა ჰქონდეს მიღებული. პრ. ქ. კეკელიძე კი უარპყოფს ამ ცნობას, თუმცა საბუთად მარტო ის მოჰყავს, რომ ასეთ ახალგაზრდას (დაახლოებით 20 წლისა), ჭკვიანი მეფე სერიოზულ საქმეს ვერ მიაწოდებდაო (იხ. ქარ. სიტყვ. ისტორია ტ. 2 გვ. 474), მაგრამ თუ მართლა საეჭვოა ბესიკის 1772 წლიდან ერეკლეს სასახლიდან განდევნა, შეიძლება ეს დესანობა მგოსნისა შემდეგაც მომხდარიყო.

*) პლ. იოსელიანის ცნობით კი 1793 წელს მიცვალბულა (იხ. ცხოვრება გიორგი მე-13-სა).

ბის ყველაზე ძლიერი და ტევადი ამოძახილი მარტო დღეს გაგვეხსნა ამ თითქმის ერთ-ნახევარ საუკუნის შემდგომ და ვინ იცის — როდის ამოიწურება „ამბები ბესიკისანი“, თუ ასეთი წელი ტემბი იარა მისმა შეიწავლამ. ეს მთავარი „სიტყვა“ ბესიკისა, რაც მთელ მის შემოქმედებას სულს უდგამს და პოეტის ფიგურას ტრადიციულ იერით მოსახსნის ანა დედოფალი... და ამ ანამ „დასწვა“ 40 წლის მგოსანი და უდიდესი, უძირო სიყვარული საფლავში თან წააღებინა. ამ ანამ დაუხშო მგოსანს სიყვარულის კარები და დასვა მის „დარაჯად“ და კეთილშობილ რაინდათ. მართალია ანას სახელი უკვდავყო ბესიკმა, მაგრამ ამითი არა ეშველა რა ჩვენს „დაბნეულობას“ და არ იქმნა ვერ გამოირკვა დღემდე, თუ ვინ იყო ეს ანა, რომლის გონებამ პოეტი „მიაშვავესა მიღეულ მთვარეს“? ზ. ჭიჭინაძემ (ხოლო უფრო ადრე კი მგონი დავით რეკტორმა,) შექმნა ერთგვარი „მითოლოგია“ ამ ანას შესახებ, რომელიც ბესიკის მკვლევართ სინამდვილედ ჩასთვალეს და ნახევარ საუკუნეზედ მეთი ურყველად იდგა ეს „ანა“ მალაღკვარცხლობეზე. რატომღაც ყველამ ამ ლეგენდას უფრო დაუჯერა, ვიდრე თვით ბესიკს და „დედოფალი“ ანა „ბატონიშვილად“ გადანათლა. ალბად ინტიმობის გრძნობა უფრო ლაპარაკობდა თეიმურაზ მეორის და ერეკლეს ოჯახთან და ყველას სურდა ბესიკის ანაც უეჭველად აქედან გამოეყვანა: სასაზღეში კი სხვა ანა არ მოიპოვებოდა, გარდა თეიმურაზ მეორეს უფროსი ქალისა, რომელიც დიმიტრი ორბელიანს ჰყავდა ცოლად და დაქვრივების შემდეგ (რაც კ. კეკელიძის ზედმიწევნითი გამოანგარიშებით 1772 წ. მომხდარა), თავის ძმის ერეკლეს ოჯახში გადმოსახლდა.

აი, თითქოს აქ უნდა გაბმულიყოს ამ ბატონიშვილ ანას (ორბელიანის ქვრივის) და ბესიკის შორის რომანის ქსელი და მასზე უნდა ეთქვას პოეტს ათასნაირად ვაფერადებული და ვნებით დამთვრალი სიმღერები სიყვარულისა. სამოცდაათიან წლების გასულს, ბესიკს ჩვენ იმერეთის კარზედ ვხედავთ. სოლომონ პირველს ის დიდი პატივით მიუღია, წარჩინება და მამული უბოძებია და შემდეგ, 1779 წელს საიდუმლო დავალებებით სპარსეთშიაც გაუგზავნია.

შეიძლება ეს გადასვლა ერეკლეს კარიდან იმერეთის მეფის კარზე სრულიად ბუნებრივად მოხდა და თვით „რომანი“-ს ვანვითარების პოტენცია ამას არც მოითხოვდა. რა გასაკვირველია, რომ ბესიკი საყვარელ მამას, მწიგნობარს და ლიტერატორს, რომელიც დიდ პატივში იყო სოლომონ პირველთან, სწევოდა და იქ სასახლეს და მის წარჩინებულთ დაახლოვებოდა. მგოსნის მამა ზაქარია მოძღვარი ხომ ანტონ კათალიკოსის რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ (ანას და ირაკლის მამის თეიმურაზის გარდაცვლის შემდგომ, 1762 წ.) იძულებული გახდა ქართლ

-კახეთი მიეტოვებინა და იმერეთში ეძებნა მფარველობა. მაგრამ რო იყო სენსაცია; საჭირო იყო ბესიკის იმერეთში გადასვლა მანის ხლოართთან დაეკავშირებინათ და აქედან — ლეგენდა: ბესიკს „შაენი შაშენი“-ს დაწერისათვის ისე გაჯავრებია მეფე ერეკლე, რომ დაქერა მისი და „მეტეხის ციხიდან გადავლება“ უბრძანებია. განა ეს დასაჯერებელი იყო გონიერ და სამართლიან მეფისაგან, რომელიც ასე უხვად აჯილდოვებდა და მფარველობდა მგოსნებს, საზანდრებს და აშუღებს?, რომელმაც თავის სსახლეში ქართული პარნასი შექმნა, ფართოდ გაუღო მგოსანთ კარები და რომლის სარძღლებიც კი პოეტობდენ?.. მერე რა რომ სიყვარულით დამთვრალმა ბესიკმა მისს დაზე ანაზედ მშვენიერი ლექსი სთქვა? განა ადრინდელი ლექსები ანასადმი მიძღვნილი უფრო ძლიერი ენების მატარებელი არ არიან? ან თუნდა მართლაც მოსდებოდა მთელს ქალაქს სიმღერად ბესიკის ეს ახალი ლექსი: „შაენი შაშენი“, რა იქნებოდა აქ ახალი ერეკლესათვის? განა ასევე გავრცელებული არ იყვნენ მთელ ქალაქში ბესიკის სხვა ლექსები და განა ასევე არ მღეროდენ: — ტანო-ტატანოს ცრემლთა ისარს, სეგდის ბაღს შევეღს, მე შენი მგონეს — და მრავალ სხვებს? არა, ერეკლე ამისათვის აგრე სასტიკად არ მოეპყრობოდა დიდ მგოსანს; და რომ ეს ასეა ამაში დავრწმუნდებით უფრო გვიან, როცა ბ. კ. კეკელიძის მიერ ზედმიწევნით დალაგებულ და ერთი მეორესაგან გამოყვანილ დატებს ვავეცნობით.

ირკვევა, რომ ბატონიშვილი ანა, როცა ის დაქვრივდა 1772 წ. ათა ნაკლებ 56 წლისა ყოფილა, ხოლო ბესიკი ამ დროს 20 წლის თუ იქნებოდა და განა ამ შემთხვევაში პარადოქსალურად არ ვაისმიან ამ ჭაბუკის ბაგედან: — „ვარდი ჯერად უშლელი, ვარდი მოცინარი იაგუნდი, პაწაწანა“... და ათასი ამგვარი ეპიტეტები ამ 56 წელზე ვარდასულ ქვრივ ანასადმი და განა უცნაური არაა მასზე თქმა, რომ

„ეკლავ მომკლა მისმა ცოლმან
და წელთა მიმოტანამან?
კოკობსა ვარდსა ნარკიზმან
აპკურა ცრემლი ანამან?

ან და

მისმა მგვანემან პაწაწინამან
აღხინა გული“...

რასაკვირველია, ეს ანა ბატონიშვილი არ უნდა ყოფილიყო ბესი-

კის სატრფიალო საგანი*). შეიძლება ამით იყო ალ. ხახანაშვილის „შემოვლილი ცდა“ გამოწვეული, რომ ეს ანა დათ კი არა, ქალიშვილად დასახა ირაკლისა. (იხ. მისი რუსული გამოცემა „ქართული ლიტ. ისტორიისა“)**)) მაგრამ ერეკლეს ხომ არ ჰყოლია ასეთი ქალი! — ყველა მის ქალებს ჩვენ კარგად ვიცნობთ და ბესიკის ქვრივ ანას არც ერთი ამათგანი არ უდგება...

შეიძლება ეს ლეგენდა დავით რექტორისაგან მოდიოდეს, რომლის ხელთაწერებით უმთავრესად მოაღწიეს ჩვენამდე ბესიკის ლექსებმა; ისე როგორათაც ამბავმა ბესიკის იმერეთად განდევნისა ერეკლეს მიერ, რომელიც ასევე დავით რექტორს მიეწერება... ყოველ შემთხვევაში, პრ. კეკელიძის დატები იმდენად შეუფერებელი შეიქმნენ ანას „კოკობაწაწკინობისათვის“, რომ ან ეს წლები უნდა შეეტრიალებინათ, ან თვით ანა სადმე სხვაგან ეპოვნათ. და ბესიკის ყველაზედ უფრო ზედმიწევნითი მკვლევარი ს. გორგაძეც ამ ექსკურსიების დროს გულის ტკივილით გაშორდა ერეკლეს სასახლეს და საერთოდ ტფილისსაც.

შემდეგმა კვლევამ ის მიიყვანა იმერეთის სამეფო კარზედ, საცა ზა-

*) პრ. კეკელიძეს სადავოდ მიაჩნია თვით „ფაქტი“ ანა ბატონიშვილის მოლოზვნად შესვლისა. ამის შემდეგ ის მართლაც დასაჯერებლად განმარტავს, რომ „შავნი შაშენი“... შავად მორთულ მოლაზვნებს კი არა გულისხმობს, რომელთაგან ერთი თითქოს ანა ბატონიშვილი უნდა ყოფილიყო, არამედ მგონის სატრფიოს ორს შავს თვალთ. ეს უფრო მეტ ლოლიკას და იერს აძლევს ამ ლექსს: „შავნი შაშენი შავს გალიას შემსხდარნი“, ეს გალია შავის წამწამებისაგან დაეწნა მგონის სატრფოს. „მჩრლოლ მხედნი“... „შავ ხავერდ მოსილნი, ქუფრად მზინაენი, ერთ ერთის მიმდევარნი, ერთ პირნი, ორნი, ორნი ერთის შესაპყრობლად მომბირნი“...

**) ბ. ალ. ხახანაშვილი თავის ქართულ გამოკვლევაში კიდევ ასხაფერებს ასული ანას (?) შესახებ და მოგვითხრობს, თითქოს როცა ბესიკის და ანას სიყვარული გამომელაენებულა ბესიკი ამისათვის დაეჭიროთ კიდეც (!). შემდეგ ეს ანა თითქოს დიმიტრი ორბელიანისათვის მიეთხოვებოდა და ამას შემდეგ ბესიკს სხვა ცოლის შერთვაზე ხელი აეღოს. მეტად რომანტიულ და მუქ ფერებითაა ეს ამბავი შეზავებული, მაგრამ სინამდვილეს სრულიად დაშორებული. (იხ. ხახანაშვილის ქართულ კვლევების ისტორია. გვ. 521).

ქარია მოძღვარი და მისი შვილი ბესიკი ასეთ პატივში იყვნენ დასაჯებული. მგოსანმა თავადობაც კი მიიღო... სოლომონ პირველის დროს დესპანი, დავით მეორეს მარჯვენა ხელი და სამეფო მდივანი ბესიკი საპატიო როლით იყო აღჭურვილი სასახლეში და აქ, რასაკვირველია, შესაძლო იყო მის გულს გაეკვროდა სიყვარულის ძლიერი ბრჭყალი დავით მეორის მეუღლის, მშვენიერ ანა დედოფლისა. ის იყო ქალი მათე ორბელიანისა და ალბად პოეტი მას ჯერ კიდევ ქართლიდან იცნობდა, საცა ასე დაახლოვებული იყო ორბელიანთა ოჯახებთან. ბესიკს მისი საუკეთესო ლექსები ხომ სარდალ დავით ორბელიანისთვისა აქვს მიძღვნილი და მას ინტიმურ და უახლოეს მეგობრადაც სთვლიდა...

ამ ხანებში ბესიკი უნდა ყოფილიყო 30-31 წლისა, ხოლო დედოფალი ანა კი 18 წლისა, ასე რომ მათი სულიერი კავშირი და შემდეგ სიყვარულის აღში გახვევა ადვილად ასახსნელია. შეიძლება ბავშობიდანვე დაახლოვებულთ აქ გაელვით ნამდვილი, ღრმა ვნება და გრძნობა, მაგრამ, რასაკვირველია, ვე სიყვარული არ შეიძლებოდა მათთვის ბედნიერების და ნეტარების მომგვრელი ყოფილიყო... ამიტომ მეტი სიმტკიცე დედოფალმა გამოიჩინა და გრძნობა სულ მთლად ჩაიხშო, ჩაკლა. ბესიკსაც მალე აგრძნობინა ეს დედოფალმა და სიყვარულისაგან გააცილებულ პოეტისაგან თავი შორს დაიჭირა; ამიტომ განმეორებით მოსთქვამდა მგოსანი:

„მე შენმა ფიქრმა მიმარინდა, ჩველ ჭირებსა,
როდის იქნება შემოხვედო გულსა მწირებსა“?

„თვით შენმა გულმა კარგად იცის, ვარ შენი მკვდარი,
შენმან სურვილმან ჩამოლია გული კლდე-მყარი...
პირველ შაქრისა გემო იყავ, ახლა ხარ მწარი,
სამართლიანი გზა დაადე. დამიხშევ კარი!..
მე ტბილის გულით შემოგაყურებ, შენ მემალები;
გინდა რომ მოგკვდე შეუყრელი, არ გებრალები!
რამდენის რიგით ცეცხლით დამწვი, მით მჭირს ძალები!
შენსა ბესიკსა შენი მიჰკლავს ცეცხლის ალები.“

(ახ. „მე შენმა ფიქრმა მიმარინდა“.

ალბად დედოფალმა თუ მიუჩინა მგოსანს ადგილი არა თვით „ბაღში“, საცა უხვად აფრქვევდენ სურნელებას „ვარდის კონები“; არამედ მის გარედ მოშორებით... და ამიტომ ამბობს გულმოკლული პოეტი:

„ბაღის კარს დავჯექ შენაძალები,
კრემლით აღმეცენ მწირნი თვალები,

ვიყავ ბედისა დასაბრალები...
მეც მომხვდა სოფლის მკვლელი ბრქალები“...

საფიქრებელია ისიც, რომ თვით დედოფალმა ანამ მოუწყო ბესიკის მისი ხელმოწერა დესპანობა. ალბად დავით მეფეს ანას თანხმობის გარეშე არ გაუშვია შორეულს რუსეთში ერთგული მდივანი ბესიკი; უეჭველია, დედოფალი ძალიან მოიწონებდა ამ აზრს (თუ ის მთლად მისი არ ყოფილა), რომ ამ გზით როგორმე თავი დაეხსნა ჭირვეულ პოეტისაგან, რომელიც დაჟინებით სდევნიდა მას და სიყვარულისთვის დახშული კარების გახსნას მოსთხოვდა. ალბად ჯერ კიდევ სულ ბავშვს და გაუბედავ დედოფალს აოცებდა ამ გაგიჟებულ მგოსნის გადაკრული შაირი, ანთებული თვლები და ენებიანი ბარათები...

„ოდეს გნახვიდი, შევიმატნი ათასნი წელნი,
აწ დამლევიან ყოვლნი დღენი; უცხოდ ვარებო“...

უთვლის პოეტი დედოფალს.

და იმედ ვაცრუებული, შორს გარდახვეწილი მგოსანი შესჩივლებს სატრფოს, საყვედურსაც ჰკადრებს, რომ თავიდან მისს გულში რაღაც იმედიც კი ჩაუხერგა და მერმეთ კი უწყალოდ გასწირა და გარდახვეწა:

„მღიმარის პირით წამიპარე, დამიდგი მახე,
ასე მეგონა შემრჩებოდა ეგ შენი სახე;
ანთებულს ცეცხლსა შესაწველად ხელი შევახე.
დამწვარი მაინც შემიბრაღე, ბესიკი ნახე“...

ბესიკისათვის სხვა ქვეყანა არ არსებულა, ქვეყანა რეალობის, ყოველ-დღიურობის — რასაც ჩვენ სინამდვილეს ვეძახით. მისთვის ემპირიულობა უკულმა იყო შებრუნებული და მეფე დავითის მთავარი მდივანი და სახელმწიფოს დესპანი ის უფრო მისი „ქვეშეცნებული მეობით“ თუ იყო, ხოლო საკუთარ რეალობის (ჩვენთვის კი ირაციონალ) ქვეყანაში ის მარტო თავისი სიყვარულის „მდივანი და დესპანი“ იყო, თუკაც მეფის დავალებას ეტყობა კარგად ასრულებდა ეს გაორებული პიროვნება.

სიყვარულის საგანს მოცილებულს სიცოცხლეც დაკარგულად და უაზროდ მიაჩნდა და (მისი მეორე ნახევრის პრაქტიკულ საქმიანობის დროსაც) მისი პოეტური არსი სიცალიერეს დასტიროდა:

„გამტყორცნა სოფელმან, მოვშორდი მზესა,
დღენი ჩემნი წარვლენ ბნელად და ბნელად!
რაყიფად შემექნა ბედივე ჩემი...“

პოეტისათვის „გამოჩნდა სოფელი უბედობისა“, მას აღარა აქვს ცხოვრებასთან დამაკავშირებელი ენერგია, არც ხალისი, არც ნდომა,

მას შემდეგ რაც დაჰკარგა „უმთავრესი“, რაც სხვათათვის არც თუ ასე მუდამ „სევდის ლაშქარი“-ს შემოსევას უდრის. მისი უსატრფოვანეობა სეზონობა ქეშმარიტად უმწიფოდ ქენობაა ნორჩი ყვავილის.

„სად მიდრეკების მზე, სად უჩინარობს?
სად სთოვს ნათელსა, სად მონარნარობს?“

დავკარგე სატრფო ჩემი ცხოვრება,
დავკარგე განცხრომა და გახარება,
დავკარგე სამოთხე და უქვედავება“...

და განა გასაგები არაა სასოწარკვეთით ამონაკენესი, რომ „ელვათა კრთომას, მუდამ ხსოვნას ვერ უძლო გულმან“... ქეშმარიტად მეტად უტხო, ტურფა და უცნაური უნდა ყოფილიყო ეს ბესიკის მატყვევებელი დედოფალი, მისი გულის „ხელმწიფე“ და მასზე ოდნავად მუდამ „მწყრალი“ და განშორებული... ბესიკს მის ასაწერად გრძნობისა და ენის მჭევრობა არ დაკლებია და განა რამდენჯერ! (მაგრამ მაინც უწყალო იყო გული ამ დედოფლისა).

„ტან-ნაკვეთ სრულო, ალვად რგულო, შაშპარ-სოსანო,
ნარდო-ზმირინო, ხმა-სირანო ამოდ ხმოსანო,
ზილფო კასიავ, ნამკ-სასიავ-კინამოსანო,
დათხულ-დალალო, ბროლო-და-ლალო უფასოსანო
შენსა ვერ მჭევრეტსა თვალთა სდიან ცრემლი-წურვილი!“

ამ შესანიშნავ დედოფლის სახე უფრო მოკვეთითაა მოცემული ერთ პატარა მედალიონში, რომელიც ამხელს,— (ეს მერამდენედ?) — თუ რა ღვთაება ყოფილა ეს ანა დედოფალი მგოსნისათვის:

„მოგშორდი სულსა, აღნავ შემკულსა,
ბრძენ განკაჴმულსა, ანდამატ გულსა,
ჩემთვის მოსრულსა, გონება-სრულსა!“...

აშკარაა დედოფალი ანა არ იყო დაშორებული პოეტის ესთეტიურ-მხატვრულ ლეღვათავან, მას კარგად ესმოდა ძიება მგოსნისა და ალბად ბესიკის, როგორც პოეტის დიდი მოყვარული და პატივისცემელი იქნებოდა. ორბელიან-ყაფლანიშვილთა წრეში აღზრდილ დედოფალს, აშკარაა უხვად გამოყვებოდა მწერლობისადმი თავყვანისცემა; ის მდიდარი ტრადიციისა ჯარბრუნულ ლიტერატურისა, რამაც დიდი ხნით დაისადგურა ორბელიანთა წრეში, ალბად თან წამოიღო ანა დედოფალმა იმერეთის კარზე თავის მზითვეთან ერთად და ზაქარიას და ბესიკის დაახლოვება ხომ უფრო გაუღვივებდა ამ ჩანასახს. მაგრამ მგოსნის, როგორც ხელოვანის მოყვარული და მასთან ტკბილად მოუბარი, შემქმევი, ეტყობა მარტო ლექსებში ამღერებულ ვნებას და რითმებდა და

ფერებად გარდაშლილ სიყვარულს ეტორტმანებოდა, უნათესავდებოდა, ხოლო ეშხით დამთვრალ ბესიკს ეს „ტორტმანი“ გრძნობათა ოკეანეში ისვრდა და იქედან უშედდებოდა „ს.ო.ს.“ აძახებდა. ნაპირას მდგარი დედოფალი ოკეანეს დაცხრობა და პოეტის გადარჩენა რომ შეეძლო, მხოლოდ დაცინვით უპასუხებდა „გრძნობის მორევში“ შორს წასულ ბესიკს. ამიტომ იყო, რომ პოეტი მას „მახის დამგებს“, „მლიმარის სახით წამმარავს“ უწოდებდა.

და ამიტომ დასძენდა გულ-დადალული მგოსანი:

„ჰე გულო კრულო, ისარ-კრულო, ბედსა ხარ მწარეს!
გიხმს თავო, ზღვათა შესართავო, რბოდე მისს არეს“...

ანას ბესიკი როგორც მგოსანი უყვარდა, მაგრამ ხელი პოეტი ქაღალის ამ „გაორებულ“ გრძნობებში გარკვევაზე უარს ამბობდა და დედოფალს ძველებურად საყვედურით ავსებდა:

„რად შესცვალე ეგე გულნი,
ანუ რად მიცე შენგან ობლად?!
სული შენ გაქვს მას დღეს აქეთ,
ოდეს ვიყავთ ორნიც მწყობრად!“...

ეს „გაორებითი“ მიდგომა მიჯნურისა უფრო მოკვეთით და მეტი სახეობით აქვს ბესიკს ვიდრე მოცემული მეორე ადგილას:

„შენის ბაგისა ორნი მეცნეს: ტკბილი და მწარე;
-ორკეცად შენი სიყვარული თავს დამიფარე!“...

მაგრამ მგოსანმა მარტო „ტკბილის“ დაწაფება მოინდომა და დედოფალმა პოეტიც კი, მისთვის საყვარელი და თაყვანისცემი პოეტიც დასთმო და არ გაიკარა.

ტრადიციული და მწვავე იყო ერთისათვის განშორება, მიჯნურისა, გრძნობის „ხელმწიფის“, ხოლო მეორესათვის კი წარმატაი შიარებით და ხმოვანი ფერებით დატვირთულ მგოსანისა... მაგრამ ხანდისხან განშორება უფრო მეტს მეტყველებს, ვიდრე განხორციელება, მიღწევა საწადელისა; განსაკუთრებით ასეა ეს ხელოვნებაში და დარჩება ურყეველად... იქ, საცა სიყვარული დაბრკოლებებს არ ჰპოვებს, საცა არა თუ ხელოვნების გამაფაქიზებელი სულიერი დაბრკოლებანი, არამედ ჩვეულებრივი—ობიექტიური წინააღმდეგობაც კი არ ელოდება, იქ ხელოვნება ზედაპირზე დატურავს, უფესვო და უცხოვლოა. ასეთი შემოქმედება წარმავალია და უფერულია... ბესიკს ამ მხრივ ბედი ჰქონდა თავის უბედობაში: დედოფალმა მას სიყვარული არ აპყურა, მისი გული დაუტყობელი ცეცხლით ანთო და აი, საუკუნეზე მეტია იწყვის ბესიკი და ანათებს ჩვენი მწერლობის გზაზედ. მაგრამ მგოსანმა ეს კუთხიეული

დედოფალიც უკვდავ ჰყო და ჩვენც გვიყვარს ის, ვისზედაც პოეტის ისე
და ისევე იტყობდა:

„მონა ვარ მისი მუღამ ჟამ
და მისი შემამკობელი, —
იგია ჩემი ხელმწიფე
და ჩემი დამადნობელი!“...

შეიძლება მართლაც იყო ამ დედოფალში რაღაც დემონიური, მგონის მტანჯავი და გამოუცნობი, რომელიც ტკბილ „უბნობდა“, მუღამ „ლახვარის ცემაზედ“ გადადიოდა; შეიძლება ჰქონდა საბუთი ეთქვა ბესიკს:

„მე გული სრულად შემოვწირე. შენ ხმაც არ გამეც,
შენ ჩემი ჰირი გიხარიან, — მე ვსტირ დღე, ღამეც“...

მაგრამ ამით დედოფალმა დასწვა მარტო „ბესარიონ გაბაშვილი“, მაგრამ განამტკიცა და აამალა „ბესიკი“ და ჩვენ არ ვაძაგებთ დედოფალს, 40 წლის მგოსანი რომ შორს გარდახვეწა და უცნობ ადგილს სამუდამოდ დაუხუჭა მთვარის და შვიდ მნათობის მოყვარული თვალები...

და აი, საღდაც კრემენჩუგიდან და იასიდან კიდევ გაისმის ობოლ სიყვარულის ნაზი ქვითინი, აღმოსავლურ ფერებში გაშლილი, დაუცხრომელი ვნება და ისევ იმ ძველ ნაცნობის, დახვეწილის ქართულით ვედრებს ის დედოფალს:

„უსურვავზურად გებევეი
უმანკოს აღნაგობასა;
ფიქრით გულისად შენთან ვარ
და ვისშენ შენს უბნობასა...
ძოწნი ბაგენი, ჩემნი მდაგენი,
ჩემდა საუბრად აღძარ ენანი!“...

და თითქოს რაღაც ბუნებრივია იმ ჩივილში, რომელიც ერთ-ნახევარი საუკუნის შემდეგაც გვესმის... არ შეიძლება ვაერთება ამ ორ აღმინათა სიკვდილის შემდეგაც კი და ბესიკის სული ისევ იწვის დღე-შრეტელი ალით:

„მე შენისა შორს ყოფნისათვის
გარს მედების ცეცხლის აღნი!
სამართლის მსგავს, დამწვარ გულსა
გარდამასხი ვარდის წყალნი“...

თითქოს გრძნობს მგოსანი, რომ ის ქართველი ერის სადიდებელი გახდა, რომ მთელი საქართველოს სიყვარული დაისაკუთრა, მაგრამ მაინც სჩივის საფლავიდან უცნაურ ობლობას და სიღარიბეს და მარტო ამ დედოფალთან შეყრაზე ოცნებობს:

„ყოვლი ქვეყანა ხელთ მჭონდეს,
უშენოდ არ მიაგების!
ვიცოდე — შეგეყრებოდე, —
გონება დამიამდების!“...

და განა შეიძლება ბესიკის სულს მოსვენება ეპოვნა, როცა ანა დედოფლისათვის დამწვარი გული, მისთვის შექმნილი და ანტირები ლექსები ჩვენ ამ ერთ-ნახევარ საუკუნის მანძილზედ სხვას, შეიძლება ბესიკისათვის სრულიად უცხო და უნათესავოს მივაწერეთ და მივუძღვენიოთ?!

და ჩვენ ვეძიებდით ანა „ბატონიშვილს“ იქ, საცა პოეტი ანა „დედოფალზე“ მღეროდა და მის აჩრდილს მისტიროდა. არც თუ ამ დედოფლის ბედი ყოფილა სანატრელი — იმერეთის მეფობის დაცემის შემდეგ ის რუსეთში გაიწვიეს, საცა თან უნდა წაეყვანა იმერეთის ტახტის მემკვიდრე (სოლომონ მეორე, შემდეგ) თავისი პირმო კონსტანტინე, რომელიც ცხარე ცრემლებით ევეღრებოდა ციციანოვს: დაეტოვებინათ თავისი ქვეყანაში, მაგრამ ულმობელმა რენეგატმა არ იცოდა შებრალება, საცა რუსეთის დამკვიდრებაზე იყო ლაპარაკი და დედოფალი და კონსტანტინე რუსეთის განკარგულების თანახმად ჩრდილოეთისაკენ გაისტუმრა*), საცა ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის შვილნი და დედოფალნი უკვე ადრევე გადაესახლებინა. ბროსეს მოწმობით, დედოფალი ანა უკვე ღრმა მოხუცი 71 წლისა გარდაცვლილა რუსეთში.

ასე დაშორდენ ერთმანეთს სიკრძეში ეს ორი საინტერესო პიროვნება, რომელთაც საქართველოს ლიტერატურაში ნათელი ვაჭანება მოგვეს განუხორციელებელ, ძლიერ სიყვარულსა.

და ჩვენ დღეს შეგვიძლია ბესიკის სულს დამწვრებით ვამცნოთ, რომ მისი გულიდან აღმოცენებული ყვავილები იმ საფლავზე მიგვაქვს, საცა ეკუთვნიან; და მის ელვარე სიმღერებს იმ ადგილას მივმართავთ, სადაც დედოფალი ასაფლავია, რომელიც მან უქცნობად შეინახა და რომელსაც ჩვენ დღესაც ისე ვხედავთ, როგორც ის იყო ამ ერთ-ნახევარ საუკუნის წინ „უებრო დახატული“, „ფერად პირი ზამბახისა“, „შავნი ხალნი ზედა კერილად“!...

*) დაწვრილებითი ცნობები ამ დედოფალზე და მისი ალექსანდრე 1-ან და ციციანოვთან მიწერ-მოწერაზე, აგრეთვე მისი ვაჟის, მემკვიდრე კონსტანტინეს შესახებ მოიპოვება არქ. კომისიის აქტებში, ტომი 2.

ამ დედოფლის ლიტერატურულად ვაცოცხლება, ნამდვილად აღმოჩენა ბესიკის საუკეთესო მკვლევარს ეკუთვნის*), მას შემდეგ „ანა ბატონიშვილზე“ სკეპსისი პრ. კეკელიძემ შემოიტანა.

ამ რიგად ესლა სრულიად დადგენილად უნდა ჩაითვალოს, რომ ბესიკის სატრფიალო ანა იყო მართლაც დედოფალი იმერეთისა და არა ანა ბატონიშვილი**), და ერეკლე მეორესი. ნულარ გავიმეორებთ აწივ არქაიზმებს და ნულარ შევაწუხებთ კიდევ ბესიკს ამ ძველი ლეგენდებით.

და თუ ჩვენ ანა დედოფალს მივიხსენიებთ, უმკველად შევივებით ბესიკის სათუთ გულს, საცა მან ანას უძირო სიყვარული შეისვა... და შეიძლება ამით ვასრულებდეთ ვალს უკვე „ბესარიონ გაბაშვილის“ წინაშე, რომელიც მართლაც მოკვდა ამ სიყვარულით და უკანასკნელად გეთხოვა:

„მეცა ვახსოვდეთ მცარე დღიანი
 მომიგონებდეთ ფერ-ნამკრთალებსა...“

ხოლო ბესიკს ეპიტაფია არა აქვს, რადგან ის უკვდავია...

*) ს. გორგაძეს ამ საგანზე მოხსენება წაუკითხავს 1925 წ. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში (ოქმი 210), საცა პირველად გამოუთქვამს აზრი იმაზე, თუ „რომელი ანა იყო ბესიკის ტრფობის საგანი“.

**) ბ. გრ. ფერაძეს ბოდლენის სამკითხველოს ქართულ ხელნაწერებში აღმოუჩენია ბესიკის ერთი უცნობი ლექსი, გადაწერილი სხვა ლექსებთან ერთად ლ. ისარლოვის მიერ. როგორც ყოველი ახალი აღმოჩენა ამ საინტერესო მგონის შესახებ, ეს ლექსიც დადებით საყურადღებოა და ბ. ფერაძეს წრფელი მადლობა თუ ეთქმის მართლ. მაგრამ ლექსი იმდენად სუსტია, რომ ძნელა ბესიკის ლექსებს შორის მისი მოქცევა, თუმცა სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს ბ. გრ. ფერაძე, რომ ლექსის წყობა და ტექნიკა მართლაც ბესიკურია. ამავე დროს ბ. გ. ფ. ბესიკის ტრფობის საგნად შეცდომით ისევ ანა ბატონიშვილს სახავს, რადგან ს. გორგაძის უკანასკნელი გამოკვლევა მისთვის უცნობი ყოფილა. ასევე სწორად არაა გადმოცემული დატა ბესიკის ტფილისიდან გაძევებისა (თუ ეს გაძევება საერთოდ მოხდა). 1779 წ. ბესიკი სოლომონ პირველის მიერ უკვე დესპანად იგზავნება სპარსეთში ყაენთან, ხოლო მისი იმერეთის კარზე გადასვლა რა თქმა უნდა ადრევე უნდა მომხდარიყო. არც გორგაძეს უთქვამს ეს ასე ბეჯითად, მას ეს დრო 1772-დან 79-მდე აქვს ნაწარაუდევი. (იხ. გ. ფერაძის წერილი ბესიკის ახალი ლექსის გამო, ჟურნ. „ჯვარი ვაზისა“, ნომ 1, გვ. 19-24).

ახალი გერმანული ლირიკა

მოკლე საჟურნალო წერილში შეუძლებელია, რასაკვირველია, მთელი უკანასკნელი ხანის გერმანული ლირიკის გარჩევა-დახასიათება. ჩემი აზრით ეს არც არის საჭირო. მე შევეცდები ამ ლირიკის განვითარების უმთავრეს მომენტებს და დაჯგუფებებს შევცხო. ერთმანეთს დავუკავშირო და ასე მისი ზოგადი, მთლიანი სურათი მოვხაზო.

ახალი გერმანული ლირიკის ჩასახვა უნდა ვეძიოთ გასული საუკუნის 80-იან წლებში, როდესაც ლიტერატურაში, — ხელოვნებაში საზოგადოთ — გამოვდა ნატურალისტური მიმართულება. მან ფარდა ახადა და ბოლო მოუღო იმ უფერულ სულისკვეთებას მხატვრულ შემოქმედებაში, რომლის მთავარ შინაარს კლასიციზმის და რომანტიზმის ბრმა მიბაძვა შეადგენდა. ნატურალიზმი ამის საწინააღმდეგოდ ეძებდა თავისუფლებას ხელოვნებაში, „ბუნებრივს“, „შეუღამაზებელ სინამდვილეს“, მის სახეს.

მაშინდელი გერმანიის განსაკვირებელ სისწრაფით გაქანებულმა ეკონომიურმა და კულტურულმა განვითარებამ, გამოწვეულმა საფრანგეთზე გამარჯვებით და ეროვნული გაერთიანებით ერთ დიდ სახელმწიფოში, ახალი იმპულსი მისცა ხელოვნებასაც და შესამჩნევად გამოაფხიზლა იგი. საკმარისია გავიხსენოთ მუსიკაში — რიჰარდ შტრაუსი, ჟანდაკებაში — მაქს კლინგერი, მხატვრობაში — ბოეკლინი, ლიტერატურაში — გერჰარდ ჰაუპტმანი, რომ ეს აზრი სამართლიანად მივიჩნით. და გერმანული პოეზია-ლირიკაც ახალი გზით წავიდა: — ის მოუბრუნდა ცხოვრებას, მის ახალ შინაარსს, ახალ სახეს და მის მიმართულებას გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური ხასიათი მისცა. ნატურალისტურმა მიმართულებამ დაიპყრო ამ ხანის გერმანული მხატვრული ლიტერატურა და ეს გაგრძელდა მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულამდე. სწორედ ამ დროს სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდნენ ისეთი ლირიკოსები, როგორც არიან: სტეფან გეორგე, ჰუგო ფონ ჰოფმანსტალი და რაინერ მარია რილკე. ეს მგონები უარყოფენ პოლიტიკურსა და სოციალ შინაარსს ხელოვნებაში, მით უმეტეს ლირიკაში; უმთავრეს მომენტად მხატვრულ შემოქმედებაში სუბიექტს, მის ინდივიდუალ სუ-

ლიერ განცდებს სახავენ და მათ გამოსახატად ახალ ფორმას, ახალ მხარს ახალ რიტმს ეძებენ. ხელოვნების დანიშნულება მათი აზრით არის დასახვა და ჩამოკვეთა იმ არსების, რომელიც არისტოკრატიულად განკერძოებულ პიროვნებაში სცოცხლობს და მას, როგორც ეთიკურად, ისე ესთეტიკურად, მოსვენებას არ აძლევს: — მის ფსიქიურ ცხოვრებას შეადგენს. ჰუგო ფონ ჰოფმანსტალი თავის ცნობილ „ცხოვრების ბალადა“-ში ამბობს:

„და ბავში ღრმა თვალებით,
რომელმაც არა რა იცის, იზრდება და კვდება.
და ყველა ამ გზით მიდის.“

და ტკბილი ხილი, დამწიფებული წყდება ხეს ღამე,
როგორც მკვდარი ჩიტი.
რამოდენიმე დღე და ის კვდება.

და ჰქრის ქარი განუწყვეტლივ,
და გვესმის სიტყვა, — ვისვრით სიტყვებს.
ტანში კი ვგრძნობთ დაღლილობას და სურვილს...

რად გვინდა ჩვენ ეს ცხოვრების თამაში,
ჩვენ, რომელნიც მარად მარტონი ვართ
და მოგზაურობაში არასდროს ვეძიებთ მიზნებს?!

ამ გზითვე მიდის შესანიშნავი მგოსნის რაინერ მარია რილკეს მხატვრული შემოქმედება, მელანქოლიურ სულის მარტოობაში, მისტიურ განდევილობაში შობილი და განცდალი. ფორმით დამთავრებულ, ღრმა ლექსებში, რომელთა შორის საუკეთესონი შეკრებილ არიან მის თხზულებათა მეორე და მესამე ტომში („საათების წიგნი“, „სონეტები ორფეუსს“, „რექვიემი“), რილკე ზე-არსებას ესაუბრება, მარტოობას ეტრფვის, სიკვდილს უმღერის, — ესმის ხმა ზეალმაღარენ არა-მიწიერ მუსიკისა და მით სცოცხლობს, მიწას მოცილებული.

რაინერ მარია რილკე მალალ-ნიჭიერი მწერალია, რომელმაც წარუშლელი კვალი დასტოვა ახალი გერმანიის ახალ ლიტერატურაში. დაბადებით ის, როგორც ჰუგო ფონ ჰოფმანსტალი, ავსტრიელია და გარდაიცვალა ჯერ კიდევ ახალგაზრა 1926 წ. თავის მშვენიერ „წერილები ერთ ახალგაზრდა მწერლისადმი“-ში რილკე ამბობს:

„მხატვარ-ხელოვნანის არსება არის: — არსება ხის, რომელიც ძალით არ აწვიდის ნაყოფს თავის წვესს და უშიშრად უტდის, — გაზაფხულის ქარიშხლის გადატანით, — ზაფხულის მოსვლას. და ზაფხული მოვა... ყველაფერი უნდა განიცადოს მგოსანმა, — ყოველი შთაბეჭდილება.“

ყოველი შთანასახი გრძნობისა, გამოუთქმელისა, ბნელისა, უნდა განწყობილად და დამთავრდეს და მოთმინებით უცადოს იმ დროს, როდესაც მხატვრულ შრომობრობისათვის ყველაფერი მზადაა, — გზა ნათელია“.

ასეთ შეხედულებას ატარებს რილკე „ლექსის წერის დროს“ და ამიტომ არის ის ასე დახვეწილი, ასე დამთავრებული.

„მხოლოდ მას, ვისაც თავისი ღირა აჩრდილებისათვის უყვდრება, აქვს უფლება დაუსრულებელ, წინასწარმეტყველურ ქებათქებისა“ ამბობს მგოსანი ერთ თავის სონეტში.

ამ ორ მგოსანთან ახლო სდგას თავის ესთეტიურ მიმართულებით სტეფან გეორგე, თუმცა ის, თავის ტემპერამენტით, რომელიც ცივია ვით მარმარილო და გონებით, რომელიც უფრო სკვერეტს, ვიდრე განიცდის, სხვა ხასიათს აძლევს თავის მხატვრულ შემოქმედებას.

ჰოფმანსტალი და რილკე თბილ გრძნობებით აცხოველებენ თავის ლექსებს, რადგან გრძნობა არის მათი ინდივიდუალური ცხოვრების აზრი და შინაარსი. პირველის ნაწარმოებებზე აშენებს რიჩარდ შტრაუსი თავის მუსიკალურ შედევრებს, — აქ კი — გეორგესთან — გონება მეფობს, — აქ იკვეთებიან ქანდაკებრივად თლილი ლექსები, რომელთაც რილკესა და ჰოფმანსტალის ლექსებთან საერთო ცხოვრების უარყოფა და თავისთვის დამოუკიდებელ ესთეტიურ სამეფოს შექმნა აქვს. იქ ეს მოთხოვნილებაა გრძნობათა ღლევის, — აქ გონებრივ არისტოკრატიზმის ცივ გარდაწყვეტილების შედეგია ეს გრძნობა. ბევრი ლიტერატორი — და მათ შორის ისეთი ნიჭიერი და ცნობილი — როგორც არის ეხლახან გარდაცვალებული შექსპირის მთარგმნელი და გოეთეს კომენტატორი გუნდოლფი — მხატვრულ შემოქმედების შედეგად სთვლის სტეფან გეორგეს ლირიკას და მის პიროვნებას წინასწარმეტყველის ბეჭედს ასვამს, — თვითონაც ასეთი აზრის არის მგოსანი თავის თავზე. მაგრამ მისი ლიტერატურული წრე „ფურცლები ხელოვნებისათვის“ უფრო მეცნიერულსა და ფილოსოფიურ საზოგადოებას წააგავს, სადაც მოხსენებები იკითხებიან ესთეტიკისა და ეთიკის უფრო განყენებულ საკითხებზე, ვიდრე თვით ხელოვნებასა და მის დანიშნულებაზე. და ამ წრემ ვერ გამოუშვა ვერც ერთი მწერალი, ნიჭიერ მხატვარის ნათელი სახით რომ შემოსულიყო ახალ გერმანულ მწერლობაში: — სტეფან გეორგემ ვერ შესძლო პოეზიაში სკოლის შექმნა და დარჩა მარტო ცხოვრებისა და ხელოვნების თავისებური გაგებით. თავის ცნობილ ლექსში „ცხოვრების ხალიჩა“ მგოსანი ამბობს: —

„არავის ესმის საიდუმლო მისი ზღართისა...

და ერთ საღამოს ცხოველდება საგანი იგი...

...არ ესმის მრავალს მისი ბუნება...

სტეფან გეორგე — მგოსანი ინდივიდუალისტი, მწერალი ისტორიკოსი, გამომხატველია და მხატვარია იმ ხანის (90-ანი, 900-ანი წლები), როდესაც გერმანიის, დიხ ევროპის ინტელიგენცია, აღფრთოვანებული და გატაცებული ნიქსეს ფილოსოფიით, უარყოფით და ერთგვარი შიშით უყურებდა ფართო მასების ამოძრავებას, დემოკრატიულ და სოციალისტურ იდეების ზრდას, რაც მისი აზრით, დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა პიროვნებისა და მისი კულტურისათვის. და დღეს კვლავ დიდი ვასავალი აქვს ჰუგო ფონ გოფმანსტალის, რილკეს, განსაკუთრებით კი სტეფან გეორგეს პოეზიას, მის მხატვრულ შემოქმედების მიმართულებას, ფილოსოფიას.

მოდერნულ დემოკრატიის იდეების კრიზისმა, საზოგადოებრივ სულისკვეთებამ, რომლის შინაარსი: „მომბეზრდა ყველაფერი“-ში გამოიხატება, უფრო ვასავები გახადა თანამედროვე ინტელიგენციასთვის ჰოფმანსტალის პერმანენტული უკმაყოფილება, რილკეს პესიმიზმი და სტეფან გეორგეს განდეგილობა. — და მასების მწერლები ისინი არასოდეს ყოფილან.

მუსიკა პიროვნების ვენებათა ლელვის, მისტიკა რელიგიურ ვიზიონების, ლირიკა არისტოკრატიულ ესთეტიზმის და რჩეულთა კულტის არის ამ მაღალ-ნიჭიერ მგოსანთა შემოქმედების შინაარსი და მხატვრული თემა.

ამ მიმართულების, ამ, ასე ვთქვათ, დაჯგუფების წინააღმდეგ ახალ გერმანულ ლირიკაში გამოდის ის ლიტერატურული შკოლა, რომლის საუკეთესო წარმომადგენელი არიან რიჰარდ დემელი და ფრანც კერფელი.

არა მხოლოდ დამთავრებული ფორმა და დახვეწილი მხატვრული სიტყვა, არა მხოლოდ ცალკე პიროვნების კულტი და მისი ესთეტიურ განცდების განყენებულ მუსიკის ჰანგები; — ხელოვნებას უნდა ამოძრავებდეს, მხატვრულ შემოქმედებას უნდა ათბობდეს სიცოცხლის მაჯის-ცემა, ადამიანთა საზოგადოება და მისი მისწრაფებანი. მაგრამ არც ცხოვრების ფორტოგრაფია არის ნამდვილი ხელოვნების საქმე. მხატვრული შემოქმედების პროცესი არის პროცესი არა მარტო ესთეტიურ ჰერეტიკის, არამედ აგრეთვე ცაცხალი მოქმედების, მოძრაობის, სიცოცხლის გარდაქმნის: — ის განხორციელება დინამიკის, — ის მოქმედება, მოძრაობაა თვით.

არც ნატურალიზმის ფორტოგრაფია, მაგრამ არც ფორმალიზმის წმინდა ესთეტიკა: — თავისუფალი ხელოვნება, რომელიც სიცოცხლობს

და აცოცხლებს, რადგან ამ ქვეყნად ყველაფერი სიცოცხლის მომასწავლებელია, — თვით სიკვდილიც.

და ამ სიცოცხლის მომღერალია რიპარდ დემელი: — ადამიანის, მისი ტანჯის, სიხარულის მწერალი, რომლის მხატვრული პიროვნება დატვირთულია მძლავრ გრძნობებით და ფაქიზი განცდებით. აქ იბადება მისი შემოქმედების ტენდენცია, რომელიც ასე გარკვევით და ნათლად იხატება მის „რომანი რომანსებში“, „ორი ადამიანი“ და „არფა“-ში. და შეიძლება დემელის ლექსი არ იყოს ისე დამთავრებული ფორმით, ისე მდიდარი სიტყვით, ისე უნაკლო გარეგან ფერადობით, როგორც მაგალითად რილკესი, მაგრამ სიცოცხლის მაჯის ცემაა შიგ, სურათებით და ბუნებრივ მოძრაობით არის სახე იგი. შეიძლება რიპარდ დემელი ჩაითვალოს მოდერნულ გერმანულ სოციალურ ლირიკის მამა-მთავრადაც, რომელმაც გავლენა მოახდინა, გზა გაუკაფა მის იმ განშტოვებას, რომელიც ცნობილია მუშური, პროლეტარული სახელწოდებით. თავის ცნობილ ლექსში „მუშა“. მგოსანი ასე ამეტყველებს მას:

„ერთი საწოლი გვაქვს, ერთი ბავში გვყავს ჩვენ, მეუღლევ ჩემო!
სამუშაოც გვაქვს ჩვენ... მზე, წვიმა და ქარი ჩვენთვისაც არი.
ცოტა რამ გვაკლია მხოლოდ ჩვენ, მეუღლევ ჩემო,
რომ ვიყოთ ფრინველივით თავისუფალი: მხოლოდ დრო...
... მხოლოდ ის გვაკლია ჩვენ, მეუღლევ, შვილო,
რაც ჩვენით სცოცხლობს, ჩვენით წინ მიდის...: მხოლოდ დრო!

რიპარდ დემელი გარდაიცვალა 1920 წელს და დაუტოვა გერმანულ ლიტერატურას ისეთი ვანძი, რომლის მნიშვნელობა დღითი-დღე იზრდება, რომლის ღირებულება ახლო მომავალით ვერ განისაზღვრება.

მისი ადგილი დაღეს ფრანც ვერფელს უკავია. ამ მწერალის მხატვრული თემა ყველაფრის დამტევი სიყვარულია: ადამიანი, ბუნება, ყოველი ცოცხალი არსება იწვევს მასში განსაკუთრებულ გრძნობას — **სიახლოვის, ნათესაობის გრძნობას.** ლექსში ეს გრძნობა ჰიმნად იქცევა. ამ მხრივ ვერფელის მხატვრული შემოქმედება განსხვავდება დემელისაგან: მისი შინაარსი უფრო რელიგიური ხასიათისაა, ვიდრე სოციალ-პოლიტიკური, ასე ესთქვათ, რევოლუციური ხასიათის. ვერფელისათვის სიყვარული უბრალო სიტყვა არ არის, — ის მისთვის ცხოვრების შინაარსია, მისი მიზანი. სიყვარული — „სულია; რომელიც უჩრდილოდ თოვლზედ დამდგარი ესტუმრება მთვარეს და იქ იჭარბება“ სითეთრეში. ერთი ლიტერატურული კრიტიკოსი, თვითონ პოეტო ახასიათებს ფ. ვერფელს, როგორც „სულის ლირიკოსს“. ამ ბოლო დროს ამ ნიჭიერ მწერლის მხატვრული შეგრძნობა ერთგვარად დაიპყრო მეტაფიზიკურ-

მა შეგნებამ. ერთ თავის უკანასკნელ სიტყვაში შემდეგს ამბობს: „ვერს ვერ დელი: „ბევრს ლაპარაკობენ აზრთა მიმართულებაზე ხელისუფლებაში. ურაპატრიოტიზმისა და ურაკომუნიზმს შუა არავითარი განსხვავება არ არის. ლექსის თემა სავნები და განწყობილებანი კი არ არიან, არამედ განთავისუფლებული სული ადამიანისა მის მეტაფიზიკურ მარტოობაში. ლექსის საშუალება აბსოლუტური ენა არის. რადგან არსებობს მხოლოდ ერთი აბსოლუტური ენა, როგორც ერთი აბსოლუტური მუსიკა არსებობს, — ენა, რომელიც კი არ გადასცემს, არამედ უკვე თავის არსებობით ჰქმნის. ეს არის პოეზიის მარადი საიდუმლოება“... ასე ლაპარაკობს და ამტკიცებს, მაგრამ საბედნიეროდ ამ აზრს არა იმ ვერ ატარებს ნიჭიერი მგოსანი, რადგან პოეზიის მარადი საიდუმლოება სიცოცხლის, რეალ ცხოვრების მარად მოძრაობის, მისი დინამიკის საიდუმლოებაა. აქ დახასიათებულ მწერლების გენერაციას ეკუთვნიან აგრეთვე ვილჰელმ ფონ შოლცი და ქრისტიან მორგენშტერნი. თემა მათი ლირიკული ლექსებისა აბსტრაქტულ-რელიგიოზური ხასიათისაა; — ღვთაება, საიდუმლოება მისი არსებობის და მოქმედების, ქრისტიანიზმი და მისი ფილოსოფია არის მათი მხატვრული შემოქმედების საგანი. ამ მხრივ ორივე მგოსანი, განსაკუთრებით ფონ შოლცი საშუალო საუკუნოების მისტიკოსების გავლენაში იმყოფება.

ჩვენ ზევით გაცვრით მოვიხსენიეთ ის ლიტერატურული გენერაცია, რომელსაც პროლეტარული ეწოდება და რომლის განვითარებაში რაპარდ დემელმა დიდი როლი ითამაშა. მუშურ ლირიკის საუკეთესო წარმომადგენლები არიან: კარლ ბროგერი, ჰაინრიხ ლერში და გერტიტ ენგელკე. ინდუსტრიის, ქალაქების უმაგალითო განვითარებამ, მუშათა კლასის მდგომარეობამ, მისმა ბრძოლის მარხებმა, „ადამიანის-მასის“ გამოსვლამ ისტორიის სცენაზე წარმოშვა ეს ახალი მიმართულება ლიტერატურაში, ხელოვნებაში საზოგადოთ და ამით ახალი სული შეიტანა კაცობრიულ კულტურის ამ განშტოებაშიც. აქ სხვა კი არ სწუხდა და სწუხს მუშის ბედზე, არამედ თვით მუშა მღეროდა თავის მომავალზე, თავის მიზნებზე და დღევანდელ ჭირ-ვარამის მოსაცვლებლად მოუწოდებდა და მოუწოდებს ბრძოლისაკენ, გმირულ თავდადებისაკენ, როგორც ახალი დროის წინასწარმეტყველი, განმათავისუფლებელი ერის და კაცობრიობისა, პიროვნების და საზოგადოებისა.

„მუდამ ვგრძნობდით ჩვენ შენდამი სიყვარულს, სამშობლო ჩემო, მაგრამ ის ჩვენ სახელით არ მოგვანათლავს.

და მაშინ, ოდეს ვასაჰირი კარზე მოვადგა

ულარიბესი შეილი შენი, შენი უეროვლესი დამცველი შეიქნა“ --

ამბობს თავის, ომის დროს დაწერილ ლექსში „აღსარება“ მუშა-მგოსა-

ნი კარლ ბროეგერი, მაგრა არა „პროზაული სიმართლის“ გადმოცემით ჩემი „თარგმანის“ თანახმად, არამედ იმ ალგუნებით და პათოსით, რომელით და ესთეტიკურ ფორმით, რომელიც „ღვითი მგოსანს“ ახასიათებენ.

„ჩვენ მზადა ვართ ხელეობით ვატაროთ, მხრებით შევეუდგეთ ჩვენ დროს. ყოველი მკლავი, გრდემლს რო სცემს, ატლასია, მიწას რო ატარებს.“
— ამბობს მეორე თავის ლექსში: „მუშის სიმღერა“ მგოსანია.

ჰაინრიხ ლერში — მუშა მგოსანია. რომლის მხატვრულ არსებაში შესამჩნევ როლს თამაშობს რელიგიური სულისკვეთება. ადამიანთა, ხალხთა შორის ძმობა, კეთილი განწყობილება და სიყვარული არის მთავარი მოტივი მის შემოქმედებისა, რომელიც ქრისტიანულ, კათოლიკურ მსოფლმხედველობის გავლენაში იმყოფება. ის ახალგაზრდა მგოსანია, რომელიც ომში წასვლის დროს აღფრთოვანებული გაიძახის: — „გერმანიამ უნდა იცოცხლოს, ჩვენ ყველა რომ დაეიხოცოთ კიდევ!“ — თვით ომში, ერთ საშინელ ბრძოლის შემდეგ, ასეთ გრძნობებს ასხამს ლექსში: —

„ფრანგო, ჩემო მეგობარო, ჩემმა ტყვიამ დაგცა შენ.

არ გამიჯავრდე, რომ გაგიმეტე.

მე შენი ძმა ვარ, შენი მეგობარი.

ჩვენ ორივე განვიწმინდეთ ერთი ღმერთის სისხლით“...

ყველაზე უფრო ნიჭიერი, ყველაზე უფრო შესანიშნავი მუშა-მგოსანთა შორის არის უთუოდ გერრიტ ენგელკე, რომლის შესახებ ერთი გერმანელი ლიტერატორი შემდეგს სწერს: „გერრატ ენგელკეში გერმანულ პროლეტარულ პოეზიამ დაჰკარგა გენიოსი. ის დაეცა ბრძოლის ველზე დიდი ომის უკანასკნელ დღეებში, ფლანდრიაში. უმძიმესი დაკარგვაა, ვფიქრობ, იმ მაღალ ღირებულების პიროვნებათა შორის, რომელიც გერმანიის კულტურამ დიდი ომის დროს განიცადა“—ო.

და მართლაც უნიჭიერესი ხელით არიან დაწერილი ამ უდროოდ დაკარგული ლირიკოსის ლექსები. სწორედ მაზე მოახდინა რიჰარდ დემელმა ყველაზე დიდი გავლენა... ნაჩვენები გზით წავიდა ენგელკე, მისი ბუნების მოთხოვნილებების თანახმად, მაგრამ უკან დასტოვა მასწავლებელი ნიჭით, ტეპერამენტით, თემის მოტივის მოძებნით. ის არ კმაყოფილდება დღიური საკითხით, ამა თუ იმ სოციალურ თუ პოლიტიკურ მომენტით: — ის ზოგადს, უნივერსალურს ეძებს და იტევს თავის მდიდარ მხატვრულ ბუნებაში. ის უარპყოფს ლექსის ძველ რითმას, ძველ ტანს, ძველ რიტმს: — ის ახალს ეძებს, ახლა ფორმებს, ახალ სიტყვას-გერრიტ ენგელკეს ლექსთა კრებულს „ახალი ევროპის რიტმი“ ჰქვია, მის პირველ ლექსს ამ კრებულში „ქვეყნის გაჩენა“. შინაარსი, — ტენ-

დენცია მისი ლექსების ისე გადაჯაჭვულია მათ ფორმასთან, ჟღერს მხოლოდ მხატვრულ ნაწარმოებზე შეიძლება ლაპარაკი პირველად ლისა და არა რომელიმე მიმართულებაზე.

ახალი მხატვრული სიტყვის შექმნა, ცხოვრების ყოველდღიური-ბიდან რომ ლექსში განსაცვიფრებელი სიძლიერით და მშვენივრით გადადის; — უჩვევი სახეები, სურათები გენიოსური ხაზის მოსმით რომ თვალწინ გიდგებიან, ახასიათებენ ამ მუშა მგოსანს, რომელმაც ახალგაზრდა სიცოცხლე ძვირფას სამშობლოს სამსხვერპლოზე მიიტანა.

აქ ჩამოთვლილ და გარჩეულ დაჯგუფებებს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ახალი გერმანული ლირიკის განვითარების ისტორიაში, — მათი წარმომადგენელი თვით არიან ამ ლირიკის შემქმნელები.

რაინერ მარია რილკე და სტეფან გეორგე, რიჰარდ დემელი და ფრედერიკ შტიფტი, ბრონგორი და ენგელკე საერთაშორისო მნიშვნელობას აძლევენ გერმანულ ლირიკას, რომლის მაჯის ცემა გოეთეს შემდეგ ასე სუსტი, ასე უმნიშვნელო იყო.

მათ ანსხვავებს, აშორებს ერთმანეთისაგან ცხოვრების გაგება, მიმართულება, შინაარსი, — ტენდენცია მხატვრული შემოქმედებისა, მაგრამ აერთებს მხატვრული გრძნობა, ნიჭი, ესთეტიკა განცდებისა და ეს ხდის მათ ყოფნას ძვირფასად გერმანიის ხელოვნებისათვის, მისი კულტურისათვის.

და მათ შორის განსაკუთრებით ბრწყინავს ორი ვარსკვლავი: — რაინერ მარია რილკე და გერრიტ ენგელკე მალალ ესთეტიკურსა და ეთიკურ იდეალებით დატვირთულნი. აქ, ხელოვნების დიად თავისუფალ განცდებში, განდევილი და მებრძოლი, ესთეტიკ-ინდივიდუალისტი და მხატვარი-კოლექტივისტი ერთმანეთს ხედებიან, რელიგური მისტიკოსი და სოცალისტი ერთმანეთს ხელს უწყვიან. — მიმართულების მიხედვით კი არ ფასდება მხატვრული ნაწარმოები, არამედ მისი ესთეტიკური და ეთიკური ღირებულებით.

და ამიტომ ვერ დავივიწყებთ იმ ორ მგოსან ქალსაც, რომელნიც ლირსეულად ემსახურებიან თანამედროვე გერმანულ პოეზიას: — აგნეს მიგელი და ინა ზაიდელი არის მათი სახელი. პირველს უფრო ხალხის და ცალკე პიროვნების სულიერი ცხოვრება აინტერესებს, მეორეს კი ბუნება; პირველი ამიტომ ისტორიისაკენ იხრება, წარსულით, ვადმოცემებით არის შეპყრობილი, მეორე ბუნების მშვენიერებით არის გატაცებული, მისი გავლენით ადამიანის სულზე.

ამიტომ აგნეს მიგელი ბალლადას არჩევს, — ინა ზაიდელი კი წმინდა ლირიკას ეტანება და აქ ის ნამდვილი ქალია.

იხაზარ

დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში

ალექსანდრე ბატონიშვილის

ოჯახის გავლი

საქართველოს მწუხრის უამს ყველანი გრძნობდნენ, რომ სოლომონ ლეონიძის ნათელი და გონიერი თავი, მისი გამჭირიანობა და შორსპერსპექტივა საქმეს ვერ უშველიდა და საჭირო იყო ძლიერი მკლავიც, ვაჟკაცური შეტევა, ძველებური ბრძოლის ჟინი და გამამხინვებელი შეძახება ალექსანდრე ბატონიშვილისა. მაგრამ, საბედისწეროდ, ვერ მონებრდა ამ თავისა და მკლავის გაერთიანება მთელი საქართველოს მოცულობით. სოლომონ ლეონიძის „რიტორობა“, დავით ბატონიშვილის რუსეთისადმი რომანტიულმა მინდობამ ჩაჰკლა და ალექსანდრე ბატონიშვილის ხმალი ქსნის ერისთავებმა გადამტერიეს და თან მისი მარჯვენა ხელნი: იულონი და ფარნაოზ ბატონიშვილები შეკოჭილნი ღენერალ ციციანოვს მიჰგვარეს. სოლომონმა დავით ბატონიშვილის ტყვეებიდან გაქცევა მოახერხა და ეხლა იმერეთს მოავლინა თავისი სიბრძნე და დიპლომატიური გამოცდილება, და მან ერთხელ კიდევ სცადა სამშობლოს უკანასკნელი კუთხის გადარჩენა რუსთა დიდ მოზღვავებულ ტალინისაგან. სოლომონი უკვე განწირულ საქმეს იცავდა და იმერეთის ელიზბის გახანგრძლივება ველარ შესძლო პეტერბურგში.

ხმლისა და ფაქტის რაინდმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა კი „დიპლომატიის“ გზა რუსეთთან თავიდანვე წაგებულად მიიჩნია და მარტო შეტევებით და აჯანყებებით ცდილობდა, რომ ახლად შექმნილ მდგომარეობას სიმტკიცე არ მისცემოდა; რომ ქართველი ხალხი უცხო ძალის გაბატონებას არ შეჩვეოდა და სტაბილურად არ მიეჩნია რუსეთის მიერ მოულოდნელად მომხდარი ოკუპაცია.

პერმანენტული ბრძოლა, მდგომარეობის ვართულება, სხვადასხვა მხარეებიდან მოვლა, პანიკისა და დეზორგანიზაციის შექმნა ახლად შემოსეულ ძალთა რაზმებში: — აი, ეს იყო სამოქმედო გეგმა ალექსანდრე

ბატონიშვილისა და მის გვერდით ძდგომ ქმათა, ძმისწულთა და სხვა თანმხლებელთა. ეს შეტევები ხშირად საკმაოდ მომზადებული არ იყო: არც იარაღი, არც სურსათი და ფულა იყო მომარაგებული, მაგრამ ყველა ამისათვის ცდა დროს უკარგავდა ბატონიშვილს, ხოლო ეს დრო კი რუსის მოხელეობასა და მის ერთგულთ საქართველოში ღრმად უღდაპა და ფესვებს. მართლაც გასაოცარია ის თავგანწირულება, რომლითაც ეს კაცი რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში უტევდა რუსის მხედრობას ხან ერთი და ხან მეორე მხრივ, და თუ ერთი მოკავშირე დაუსუსტდებოდა და ხელიდან გაუცდებოდა, უცებ მეორეს აიჩნდა (სპარსეთი, ოსმალეთი, დაღესტანი და კერპო ფაშები და ხანები ახალციხისა, განჯისა და ერევნისა და სხ.). ვადიოდენ წლები და რუსის მთავარსარდლებს გული უსივდებოდათ შეპყრობის მოლოდინში. წყალობანი მას პირველში პატიებას და ყველაჟრის „დავიწყებას“ თუ პირდებოდენ, ბოლოს „პენსიონებს“, ჩინ-ორდენებს და ყმებაც სთავაზობდენ; — ოღონდ როგორმე კი ექმნა პირი რუსეთისაკენ და იმ „წყეულ“ საზღვარზე ფეხი გადმოსცდენოდა.

მაგრამ ვერ იქმნა, ვერ მოიგეს ბატონიშვილის გული და ბოლოს ის — და დარჩენოდათ, რომ ერმოლოვის (მთავარმართებელი) პირით დაეცხადებოდათ: აბა რა მნიშვნელობა აქვს ასეთ „ქარაფშუტა, თავზე ხელაღებულ, მოხეტიაელ ბატონიშვილს? სადაც უნდადეს, იქ დარჩეს და რუსეთი კი მას ჩირადაც არ ავდებს და არც კი დაუწყებს ლაპარაკს.“ — ო. (იხ. პოეტო, „კავკ. ომი“). მაგრამ როგორღაც ეს მრავალ-სიტყვაობა და ყოყლოჩინობა არ უდგებოდა „დიდი რუსეთის“ შემდეგ მოქმედებებს; და ალექსანდრეს ისინი რომ ისე უდიდეს როლს აკუთვნებდენ, ეს სწანს იმ ვერაგული მოპყრობიდან, რომლითაც რუსეთი გაუმასპინძლდა ბატონიშვილის ოჯახს, რათა ამ გზით ის ხელთ ეგდოთ იგი. ჩვენ ქვევით დავინახავთ, რომ მოულოდნელმა შემთხვევამ მოჰგვარა რუსებს ბატონიშვილის ოჯახი, მაგრამ რაც შემდეგ რუსეთმა ჩაიდინა, ეს კი „შემთხვევა“ არ იყო, არამედ უფრო მისი ბუნება.

ალექსანდრე ბატონიშვილი უკანასკნელი იყო ერეკლესა და გიორგი მეფის მრავალ-რიცხოვანი ოჯახის წევრთაგან საქართველოს მიჯნასთან ახლოს რომ დაშთენილიყო და ქართული დროში და მამაპაპური ხმლით ხელახლა ეპირებოდა დამონებულ საქართველოში ბრძოლით შეჭრას და ამიტომ ყველა სამაჰმადიანო სახელმწიფოებში, სახანოებში და თემებში მოკავშირეებს ეძიებდა. ბოლოს მას ორივე მხრივ შემოაცალეს სიმაგრე — თვისი საყვარელი ძმისშვილები, საქართველოს ღირსების აღდგენისათვის მასთან ერთად რომ განიზნულიყვნენ: — თეიმურაზ (პეტერბურგს გაგზავნეს) და ლევან (ვერაგულად მოჰკლეს) კახეთის ამბოხების ჩაქრობის შემდეგ (1812 წ.). ბატონიშვილი გრიგოლ

იონანეს-ძე, რომელიც ფრონელის სიტყვით, „რალაც“ სასწაულით ვერ
თაღ-ერთი გადარჩენოდა ციციანოვს რუსეთში გადაუსახლებლად“, და-
პატიმრებულ იქმნა და ისე წარიგზავნა ცივის ჩრდილოეთისაკენ; ამით
დაამთავრა მთავარმართებელმა რტიშჩევმა ციციანოვის მიერ დაწყე-
ბული გადასახლება ბატონიშვილთა. მგრამ ვიდრე საქართველოს სა-
ზღვრებთან ჯერ კიდევ თავისუფლად დაჰქროდა ალექსანდრე ბატონი-
შვილი, რუსეთს მაინც გული საგულეში არა ჰქონდა. საკმარისი იყო
ოსმალეთ ან სპარსეთთან მდგომარეობის ვართულება, რომ ამ ნაშის
„ასპიდისას“ (ასე უწოდებდა ციციანოვი სახელოვან ბაგრატიონთა. (იხ.
აქტები, ტ. 2) ხელახლა წამოეყო თავი და დიდი რუსეთის „შესხეულე-
ბით უკვე გაბედნიერებულ“ ყოველ საქართველოს კითხვა კვლავ დღის
წესრიგში დამდგარიყო...

ეს ამბავი უკვე 30 წლის მანძილზე მოდიოდა, სიციხოველეს არა
ჰკარგავდა და ქართველის გულში კიდევ რალაც „რომანტიულ უნია-
დაგო ოცნებებს“ წარმოშობდა; ქვეყანა არ წყნარდებოდა და აბა სანამ
უნდა ეთმინა კიდევ დიდ რუსეთს მწვავე და მძიმე ნესტარი ბატონიშვილ
ალექსანდრესი. გაეკაცობით მისი ხელში ჩაგდება ვერ მოხერხდა, გაე-
კრული გზები ალექსანდრეს ძლიერ მუხლებს ვერა „ჰკარავდენ“ და ის
მუდამ უვნებლად უსხლტებოდა რუსთ. ვერც რუსული ოქრო აღმოჩნდა
შესაფერისი სამაგიერო ბატონიშვილის თავისათვის და არც ქართველ-
თა, არც ლეკთა, არც სომეხთა ან სპარს-ოსთა შორის არ აღმოჩნდა ისე-
თი, რომ სანატრელ ერეკლეს ვაჟი პეტერბურგის ჯვრებში გაეცვალოთ.

რუსობას ის გარემოება კიდევ უფრო აბრაზებდა, რომ უკვე მოხუც
ბატონიშვილს მემკვიდრე შეეძინა და პრეტენდენტობის წინააღმდეგ
ეს წელთა ბრუნვა ძალას ჰკარგავდა. ამ საქმეშიც რუსეთის სპარსეთმა
გაუჩინა გართულება; თავში თითქოს იმედიც იყო, რომ ურჩი ბატონი-
შვილი, რომელსაც რუსეთის სიძულვილში არასოდეს ზომა არა სცოდ-
ნია, ბოლოს მაინც უოჯახოდ და უძეოდ უნდა გადასულიყო. რუსთა
სანუგეშოდ პირველმა ცდამ ბატონიშვილის დასაქორწინებლად უშე-
დეგოდ ჩაიარა.

ალექსანდრემ სიყრმის ჟამს დანიშნა დიდი ყაბარდის თავადის ში-
სოსტოვის მშვენიერი ასული. ამ შესანიშნავ ოჯახიდან ადრევეც მოჰ-
ყავდათ ბაგრატიონებს მშვენიერნი ასულნი და მათში აღბად ყველაზე
შესანიშნავი უნდა ყოფილიყო ვახტანგ მეექვსეს მეუღლე, რომელსაც
მონათელის შემდეგ სახელად რუსულადანი ეწოდა და იყო დედა შესანი-
შნავ დედოფალ თამარისა (თეიმურაზ მეორეს ცოლისა) და ბებია უფ-
რო შესანიშნავ მეფე ერეკლესი.. ალექსანდრე ბატონიშვილს აღბად
ერთგვარ გადარჩენის ნიშნად მიაჩნდა უკვე „დაქანებული“ საქართვე-
ლოსათვის რძლად იმ ქალის მოყვანა, რომელიც ერეკლეს ბებიას სი-

სხლთან იყო დანათესავებული. მარამ მშვენიერი ასული ყაბარდის თავადისა, მართალია, საქართველოს ესტუმრა, მაგრამ პატარძლობის ქვეშ დარ შეესწრო და ალექსანდრეს ცოლად ვერ იქცა, ისე უეცრივ და მოულოდნელად მიიკვალა. (იხ. ბუტკოვი, 1. 505).

ალექსანდრესთვის საგლოვი რუსებს სამხიარულოდ დაურჩათ... ამბები სწრაფად ვითარდებოდა, ლეღვა იზრდებოდა, რუსეთი მაგრად იღვამდა ჩვენში საძირკველს და მის მოძულე ალექსანდრეს ამ დროს საკუთარი ოჯახის შესაქმნელად აღარ ეცალა, როცა სტუმარი უძველეს და უძლიერეს ოჯახს ბაგრატიონებისას, 12 საუკუნე რომ უმაგრებდა ზურგს, ანადგურებდა და საქართველოს — ორი ათასი წლის სახელმწიფოს ერთბაშად შლიდა. და ალექსანდრე გაიჭრა ბრძოლად და გააგდო ფიჭვი საკუთარ ოჯახზე.

და როცა საქართველოს სამეფო გვარეულობიდან ალექსანდრეს გარდა ყველა აჰგავეს, რუსებს იმედით რჩებოდათ, რომ ალექსანდრეც ერთხელ სპარსეთში ან დაღესტანში დალევდა დღეს და მისი მომდევნო მემკვიდრე კი აღარავინ რჩებოდა.

მაგრამ ბაბა ხანის ღირსეული ვაჟი, აბას მირზა, სპარსეთის შაჰის მემკვიდრეობა რომ ხვდა და საქართველოს რუსეთის ხელიდან გამოგლეჯისათვის იღვწოდა, ასე არა ფიქრობდა... მას მუდამ აღონებდა ის, რაც ახარებდა რუსეთს, სპარსეთის ახლოს რომ მაგრად მოიღვა ფეხი მოტყუებულ საქართველოს მამულში. ეს დაუცხრომელი მეომარი, დარბაისელი და ღირსეული მოწინააღმდეგე, მარტო იმის ოცნებაში იყო, რომ საქართველოს მიწა-წყალი „რუსულ უწმინდოებისაგან“ გაენთავისუფლებია და გურჯისტანში ბაგრატიონის ტახტი კვლავ აღედგინა. მდგომარეობას არ სცივლის ის, რომ ამას თვით სპარსეთის ინტერესები მოითხოვდა. ის გვერდით არ იშორებდა მისებრ დაულალავ და დარბაისელ მებრძოლ ალექსანდრე ბატონიშვილს და საუკეთესო მეგობრადაც სთვლიდა. მართალია, შეხიზნული ბატონიშვილი და მისი მხლებელი შაჰმა დიდი წყალობითა და საჩუქრებით აავსო: სასახლე, ფული, მამული და პატივი საშვილისშვილოდ დაუძევიდრა მათ, მაგრამ ბაბა ხანმა და უფრო კი მისმა მემკვიდრე აბას-მირზამ ძალიან კარგად იცოდა, რომ ღირსეულ ერეკლეს შვილს ემიგრანტობა არ უხდებოდა და ვერც როდისმე მიუღებოდა. ბულბულის ამბების სათავე სპარსეთ-არაბეთი მუდამ ყოფილა და აბას შაჰმა და მისმა ვაჟმა როგორ არ იცოდენ, რა „პატივს ჰყრიდა ნაზი ბულბული, ვალიაშია გამომწყვედელი“! მართალია, ომებში აბას-მირზას და (მასთან ალექსანდრეს) ბედი ადვილად არ სწყალობდა, რუსული ზარბაზნები და ქართველთა რაზმები, რომელთაც რუსეთი ქრისტეს ჯვრით ხელში და რუსული ჯვრით მკერდზე, ასე გულუბრყვილოდ ატყუილებდა, სპარსეთს უწყალოდ ამარცხებდა

და საქართველო ისევ რუსეთს რჩებოდა; მაგრამ იმედი მაინც არ იღუპოდა და შაჰს ძველებურად სჯეროდა რუსების განდევნა კავკასიიდან. საქართველო ხელახლა უნდა ამდგარიყო და ამ დროისათვის ალექსანდრეს ფიქრი და ზრუნვა არ უნდა დაეგდო „ემიგრანტობის“ დროსაც. ამიტომ აბას-მირზა მას დაჟინებით ურჩევდა ცოლის შერთვის და პემკვიდრის გაჩენას, რათა რუსებს მისი უძემობის იმედი მაინც გაქარწყლებოდათ. და ალექსანდრეც მეგობრის და დამხმარეს რჩევას ჩვეულებრივი პატივით თუ შეხედებოდა. (იხ. პოტტო, „კავკასიის ომები“, 4.).

არ ვიცით, ბოლოს უფრო აბას-მირზას რჩევამ გასჭრა, თუ ერევნელი მელიქის სააკ ადამალოვის ქალის არა ჩვეულებრივმა, მართლაც ზღაპრულმა სილამაზემ, რომ უკვე ხანში შესულმა ბატონიშვილმა დაქორწინება გადასწყვიტა. კიდევ მეტიც, აბას-მირზას ანგარიში არ წაუხდინა და ამით რუსებს დავითრები უფრო აურია: მალე მზეთ-უნახავისაგან ბატონიშვილ ალექსანდრეს ვაჟი შეეძინა და რომ უფრო ადვილი ამოსახსნელი გამხდარიყო რუსთათვის ეს სიმბოლო, მემკვიდრეს უკვდავი ბაბუას სახელი დაარქვეს და პატარა ერეკლე სპარსეთის კარზე ლაღობდა და „გურჯისტანის ვალიად“ ემზადებოდა. რუსეთის ელჩმა სპარსეთში იცოდა, რომ კარგ სამახარობლოს ვერ მიიღებდა პეტერბურღში ამ ამბის მიწოდებისათვის, მაგრამ აბა რა ექნა: სანამ უნდა ემალა „ჭირა“, რომელიც თავის თავს აღარ მალავდა. ალექსანდრემ სხვაფრივაც გაუმართლა იმედი აბას-მირზას. ამ დაქორწინებით მან დიპლომატიურ-პოლიტიკური დივერსიაც მოახდინა და მამისა და ძმის ტახტზე მიკვალებული, საქართველოს ძველი მოხარკე ერევნის სახანო ამით თუ ვერ შემოიმტკიცა, დაიახლოვა მაინც. ეს ის სახანო იყო, რომელსაც ასეთი დაჟინებით ეძვერა უძლეველი ციციანოვი და რომელმაც ასე მოულოდნელად აჭამა სირცხვილი მასაც და რუსის ჯარსაც, და 1804 წელს, ხანგრძლივი ალყა უშუდდგოდ მოახსენებინა თუ ვინმე კიდევ იყო ერევნის სახანოში საქართველოსა და სპარსეთისაგან სამუდამოდ თავის დასხნაზე და ძლიერ ქრისტიანულ რუსეთს წემობრძანებაზე რომ ოცნებობდა, ეს იყო სომხობა; და რომ ციხე შიგნიდან არ გატეხილიყო, საჭირო იყო ამ სომხობის დაყვავება-დაშოშმინება და მისსა და რუსეთის შუა კათალიკოსთა მიერ გადებულ ხედთა აფეთქება; და ეს ასაფეთქებელი მასალა ამ შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც ყველაზე უფრო წარჩინებულ სომხურ ოჯახს (სააკ ადამალოვის) დაუმოყვრდა. მაგრამ უწყალო ბედი სხვაგვარად სჯიდა და ხიდის „აფეთქება“ ვერაღ მოხერხდა; ამას ეხლაც ხელი შეუშალა მეორე ქართველმა — დენერალმა ერისთავმა, რომელმაც ქართული თავჯამოვნებით სტრატეგიაც დაივიწყა და რუკაც, — ისე მამაცად და მოულოდნელად შემოიჭრა სპარსეთის სიღრმეში, რომ თავრიზის აღებაც კი

შესძლო. და როდესაც მას პასკევიჩის მიერ ერევნის აღების ამბავი მოუვიდა, მამაცმა ერისთავმა სამაგიეროდ მას თავრიზის აღება მისწავლა. ეს იყო ძველებური: „იანშიოლ“!

მეტად ორიგინალური შეხდარი უნდა ყოფილიყო ეს რუსეთის ძლევამოსილებისათვის თავდადებული ერისთავი. ესეც იმ დანარჩენ ერისთავთ ჰვავდა, რომელთაც ერეკლეს უნით საქართველო და მისი თავისუფლება დაივიწყეს და უმაგალითო ერთგულებით შეეწირენ რუსთა ხელმწიფეთ... სჩანს ამ ერისთავს, რომელსაც რუსის ჯარის კაცნი მეტის სინაზით „ბატუშკას“ ეძახოდნენ, მამაცობასთან ერთად მოხერხება და დიპლომატია არა ჰკლებია და როცა უკვე მის მიერ დაპყრობილ თავრიზში სარდალი პასკევიჩი შემოვიდა და ერისთავს მადლობის მაგიერ ყვირილი და ლანძღვა დაუწყო (რომ ამ ქალაქის აღება მას ერისთავმა დაასწრო), ერისთავმა მშვენიერად შეიკავა თავი; და როცა პასკევიჩმა გინებთ გული მოიჯერა, ერისთავმა მორიდებით მოახსენა, რომ თავრიზის აღებაც, ისე როგორც ერევნისა, მარტო პასკევიჩის საქმეაო და ის ულოცავს მას ამ გამარჯვებას. ამ მოხერხებულმა პასუხმა, მოგვითხრობს ისტორიკოსი პოტტო, პასკევიჩი სულ დააბნია და ეხლა ის ყელზე მოეხვია ერისთავს და ჯვარზეც წარადგინა იმ „დახმარებისათვის“. რაც მამაცმა ქართველმა რუს სარდალს თავრიზის აღების დროს გაუწიაო. მაგრამ ისტორიკოსი პოტტო მაინც არ გვეუბნება, ვინ აღმოაჩინა ამ დროს თავრიზში ალექსანდრე ბატონიშვილის მეუღლე მარიამი და მისი ყრბა ვაჟი ერეკლე... ვინ შეუკრა მოულოდნელად გზა ამ ოჯახს და ვასაქანი არ მისცა; ამნაირად, გარედ დარჩენილ ალექსანდრეს მოსწყვიტა?

მაგრამ ჩვენ არ შევცდებით, თუ ვიტყვი, რომ აქაც ერისთავებმა თავის „ლაღატის ტრადიციას“ ერეკლეს ოჯახისადმი არ უღალატეს და ალექსანდრეს ოჯახზეც ამ დროს ერისთავმა იფიქრა... ღენერალ ერისთავს არც ამ 25 წლის შემდეგ დაეგდო ის უცნაური ერთგულება ერისთავთა, უფრო ქსნისა და შემდეგ არაგვისაც, რომლითაც გენ. ციციანოვსაც კი მოჰქონდა თავი. აი რას სწერდა ის მინისტრ კოჩუბეის:

„ერისთავნი იმდენად ერთგულნი არიან რუსეთისა, რამდენათაც მე შემიძლია თავი მოვიწონო ჩემი ერთგულებით... ერისთავიანი ერთადერთი გვარია, რომელსაც ისე ვენდობი, როგორც რუსებს“-ო... („აქტ.)

„ბატუშკამ“ არ იკმარა სარდლისათვის აბას-მირზას რეზიდენციის გასაღების ჩაბარება, მას მეტი ერთგულების გამოჩენა მოსწყურდა და ალექსანდრე ბატონიშვილის ოჯახის ფეშაშობით ხომ საუკეთესოდ დამტკიცდებოდა ეს რუსეთისადმი ერთგულება.

ამ დროს ალექსანდრე ბატონიშვილის მეუღლე 23 წლისა ყოფილა და როგორც ისტორიკოსი პოტტო მოგვითხრობს — ეს მარიამი იყო

„იშვითი სილამაზის“. კიდევ მეტიც — „ზღაპრული სიტურფით“ ყო-ქარქვესულნი ფილა შემოსილი. ამ ქალის გავლენა მთავრობის წრეებში ცნობილი იყო და ამაზედ მთელი თავიზი ლაპარაკობდაო, — განაგრძობს პოტტო. უნდა ვიფიქროთ: ამ ქალს ჰქონდა იქ ნამდვილი პოლიტიკური სალონი გამართული და არა მარტო ალექსანდრე ბატონიშვილთან გახიზნული ქართველები იყრიდენ აქ თავს, არამედ ერეენის სახანოდან და დაღესტანიდანაც, და ალბად თავიზის ანტირუსული ნაკადი ამ ოჯახში პო-ებდა სათავეს.

პასკევიჩმა არ დააყოვნა მარიამისა და მცირეწლოვანი ერეკლეს თავიზიდან გამგზავრება და რომ ამას უცხო ხალხის თვალში ცუდა შთაბეჭდილება არ მოეხდინა, დედა და შვილი მარიამის მამასთან, მე-ლოქ სააკთან ერევანში გაისტუმრა... ემცნო თუ არა რუსეთის ხელმწი-ფეს ეს ამბავი, მაშინვე სიხარულმა მოიცვა იგი და დაჩქარებით დაიწყო იმ „მზრუნველობის“ გამოჩენა პატარა ერეკლესადმიც, რომელიც არ დაუკლია საქართველოს ბატონიშვილთათვის, უღმომბლად რომ გა-დალალა საქართველოდან, მამული და სახლ-კარი ჩამოართვა ხაზანის სასარგებლოდ და რუსული ჩინები დააკერა.

ამ ცდის მიუხედავად, საქმე თავიდანვე ნელი ტემპით წავიდა. აწ-კარა იყო, სიხარულის გრძნობას გონებამ სძლია და მარიამს და პაწია ერეკლეს საშუალება მიეცათ რამოდენიმე წელი მიინც გაეტარებინათ მელიქ ალამალოვის ოჯახში.

სასტიკი ზვგრვის მიუხედავად, ალექსანდრე ბატონიშვილი მიინც ახერხებდა ცოლშვილთან კავშირის დაჭერას წერილებით და შიკრიკე-ბის საშუალებებით და თუმცა მათგან მოშორებულ იყო, მაგრამ შიში არაფრისა ჰქონდა, რა კი ცოლშვილი სიმამრის ოჯახში ეგულებოდა დაბინავებული.

ცეხოლოს მეტად გაუძნელდა მარტოობა ბატონიშვილ ალექსანდრეს და სცადა ლეგალური გზით გამოეთხოვა უკან თავისი ცოლშვილი. რუ-სეთის ელჩი შეშფოთდა, კავკასიის მთავარმართებელი შეშინდა და ეს ამბავი პეტერბურგს აცნობა. ეხლა კი მეტი დავიანება აღარ შეიძლე-ბოდა და ხელმწიფემ პატარა ერეკლეს პირადათ ხილვა და „გაბედნი-ერბის“ სურვილი გამოსთქვა. საგარეო საქმეთა მინისტრი ნესსელროდე 1832 წ. ნოემბრის 4-ს საგანგებო დავალებით მიმართავდა სომხეთის ოლქის მმართველს ღენ. ბებუთოვს ერევანში, რათა მას ეს საქმე მშეი-დობიანად მოეგვარებია. ამის შემდეგ გაიმართა განუწყვეტელი მიწერ-მოწერა პეტერბურლ-ტფილისსა და ტფილის-ერევან შორის, მაგრამ შედეგი კი არა სჩანდა რა.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მეუღლე უფრო სხვა წარმოდგენის იყო შვილის გაბედნიერებაზე და ცივი უარით ისტუმრებდა ღენ. ბებუთოვს

და მის მიერ შეძლეულ დიდ „პენსიონებს“, და რუსთ ხელმწიფის წყალობებს გულს ოდნავადაც არ უხსნიდა. საქმეს ვერც იმან უშველი, რომ იმპერატორმა შვილთან ერთად დედაც მიიპატიჟა პეტერბურგში და აღუთქვა, რომ მას პეტერბურგში, სადაც მისი ერეკლე საუკეთესო სასწავლებელში მოთავსდებოდა, ფუფუნება და ბრწყინვალეობა არ მოაკლდებოდა. ბარონი როზენი ბებუთოვს სწერს, რომ მას პირდაპირ აოცებს მარიამის ასეთი უარი... ჯერ ერთი რომ უარი საერთოდ არ შეიძლება, რადგან უმაღლესი ნება უკვე წარმოითქვა და მეორეც — ყველაფერი ხომ მხოლოდ პატარა ერეკლეს გაბედნიერების წადილით ხდებოდა; „მე მგონია, რომ“, ამბობს როზენი, „ყოველი დედა არა თუ რაიმე წინააღმდეგობას გაუწევდა ამგვარ წინადადებას, არამედ პირიქით, სიხარულით აღივსებოდა მთავრობის ასეთ წყალობათა გამო, თუკი ამ დედას თავისი შვილი უყვარს“-ო. (იხ. წერილ. როზენისა ბებუთოვს, 12—4—1833, აქტ. 8).

მაგრამ მარიამს მართლაც უფრო ძალიან უყვარდა თავისი შვილი, ვიდრე ამის წარმოდგენა ბარ, როზენს შეეძლო. და ამიტომაც უცნაური სიმტკიცით იღებდა ხელს ყველა ამ დაპირებულ „ბედნიერებაზე“ ბატონიშვილის მიუღწეველად.

გასაოცარია ის ღირსება, რომლითაც ამ ქალმა თავიდანვე დაიჭირა თავი და რომლითაც იღუმალ მოკრძალებას იწვევდა იგი რუსთა ბანაკშიც, მარიამმა თავ. ბებუთოვის დაჟინებით მოთხოვნაზე წერილობითი პასუხი აღუთქვა მთავარმართებლისათვის და ტფილისი და პეტერბურგის გულის ძვრით ელოდა ამ უგვირგვინო დედოფლის „ნოტას“... სამწუხაროდ, აქტების მერვე ტომში, სადაც ამ ამბის შესახებ დოკუმენტება გამოქვეყნებული, არა სჩანს მარიამის წერილობითი პასუხი; აღბაღ ის ან მეტად სასტიკი აღმოჩნდა და დასასტამბავად უხერხული, ან პეტერბურგში გაიგზავნა დანარჩენ მასალებთან და იქ დარჩა, როგორც ამას ზოგი საბუთის შესახებ ბ. ბერჟე აქტების წინასიტყვაობაში აღნიშნავს. მაგრამ საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ასეთი დაჟინებითი „მიპატიყებისათვის“, რომელიც უფრო ტყვედ წაყვანას ჰგავდა, მარიამი რუსებს ვალში არ დარჩებოდა.

ბარ. როზენი ამ წერილის გამო მარიამის მამას — აღამალოვს უსაფუძვლო ეჭვის ქვეშ აყენებს, რადგან, მისი აზრით, მამის გარეშე ქალი ვერ გაბედავდა თავის წერილში გამოთქვა ასეხასტიკად და მკრელად დებულება მთავრობის რაღაც უდიერობის შესახებ (აქტ. 8, გვ. 217). ამავე დროს როზენი აღვითხილებს სომხეთის მმართველს — კარავად ეჭიროს თვალი მარიამზე, რომ ჩუმად არ გაიქცეს, ან შვილი არ გააპაროს სადმეოთ-ღი ბებუთოვი არავითარ ცდას არ აკლებს, რომ საქ-

მე შვიდობიანად მოაგვაროს, მაგრამ ღენერალის გარჯა ძველებურად უშედეგად დარჩა...

„გაათრებულმა მარიამმა განმიცხადა უეჭვოდ“—ო, ატყობინებს ის როზენს ტფილისში, „რომ თავისი ხელით განგმირავს ხანჯლით საკუთარ შვილს, თუ მართლაც მის წაყვანას დააპირებენ“—ო. რუსებზე არ შეიძლებოდა ამას შთაბეჭდილება არ მოეხდინა და ახლო წარსულის ამბავი არ მოეგონებინა, როცა დიდი ერეკლეს მეორე რძალმა დაამტკიცა მშვენივრად, რომ შეეძლო ხანჯლის ხმარება ასეთ დროს. იქნებ ღენერალ ბებუთოვს ღენერალი ლაზარევის განგმირული მკერდი თვალ-წინ დაუდგა; და ქადილი ამ მარიამისა მისი უფროსი რძლის ამბების შემდეგ ნახევრად განაღებულად ჩასთვალა — ერევნის ღენერალი. ამიტომ ვასაგებია, რომ ბებუთოვმა ხიფათის თავიდან ასაცილებლად არჩია მარიამი როგორმე ტფილისამდე გაემგზავრებინა ვითომდა მთავარმართებელთან პირადად მოლაპარაკებისათვის და ხელმწიფისთვის თხოვნის ვასაგზავნად. მეორე წერილში, რომელიც ალბად შეცდომით იმავე რიცხვითაა დათარიღებული, ბებუთოვი როზენს ატყობინებს უცნაურ და გაუგონარ „სიჯიუტეს“ და სიმტკიცეს, რომელსაც ეს ქალი იჩენდა დაუღალავ თხოვნა-რჩევა-მოლაპარაკების დროს. ეს სიჯიუტე ხშირად ისტერიული ხდებათ, ამბობს მმართველი; ამ გაათრებულ ქალთან არავითარი საბუთი არა სჭრიდა და მე ყოველი იმედი დავკარგე, რომ ის ნებით ან შვილს გაუშვებს, ან მასთან ერთად წამოვა. ამიტომ ერთად-ერთი გამოსავალია, რომ, როგორმე ტფილისამდე მაინც ჩაიტყუილონ ეს ქალი. აშკარაა, მარტო ამ გზით თუ შეეძლო ბებუთოვს ამ სახიფათო ოპერაციიდან თავის დახსნა. ალბად ამ რჩევის თანახმად მიმართა მთავარმართებელმა როზენმა თავაზიანი და რიტორიული წერილით მარიამს და ურჩია ტფილისში ჩაბრძანებულყო პატარა ერეკლეთურთ. მართალია, უმაღლესი ნების შეცვლა არ შეიძლებოდა და ერეკლე უნდა საკუთარ „ბედნიერებისათვის“ პეტერბურგს გაიგზავნოს, მაგრამ როზენი პირდებოდა მარიამს შვილთან ერთად ტფილისში იმდენ ხანს დარჩენას, რამდენ ხანსაც კი თვითონ მოისურვებდა ბატონი-შვილის მყოფლად; და შემდგომ, თუ თანახმა იქნებოდა, თვითვე შეეძლო ვაკყოლოდა შვილს რუსეთში და თუ არა, შეეძლო ერევანში მამასთან დაბრუნება. როზენი ეხლა ამის ცდაში იყო, რომ ეს დედა-შვილი როგორმე ტფილისში ჩამოეყვანა და ამით ალექსანდრე ბატონი-შვილთან ყოველი კავშირის საშუალება მოესპო მისთვის.

ამ ხანებში მთავარმართებელი უკვე აშკარად უხვევს ხელმწიფს პირველ ინსტრუქციას „შთაგონების“ შესახებ და თ-დ ბებუთოვს უბრძანებს: — თუ სხვა არა გაუვა რა ძალა იხმაროს და ისე ჩამოიყვანოს მარტო ერეკლე მაინც ტფილისში. ამგვარ ძალადობაზე გადასვლას თ-

ვისი მზენები ჰქონდა, რაც როზენთან ერთად პეტერბურგშიც შეიტყო. საქმე ის იყო, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილმა, გაიგო თუ არა, რა ვერაგული საშუალებით ფიქრობს რუსეთი მის ხელში ჩავსებას; როგორ უწყალოდ უპირებენ საყვარელი ცოლშვილის წართმევას, მაშინვე შესძრა სპარსეთის მაღალი წრეები. რუსეთის ამ განზრახვით აღშფოთებული სპარსეთის მთავრობა ენერგიულად ერევა საქმეში და დიპლომატიურ ნაბიჯსა სდგამს. რუსეთის ელჩი სიმონი თავრიზიდან სასწრაფო ინსტრუქციებს ითხოვს, რომ შეეძლოს რაიმე დამჯერებელი საბუთი დაუსახელოს სპარსეთის მთავრობას იმისი, თუ რად არ უშვებენ მარიამს და ერეკლეს სპარსეთში. საკუთარ ოჯახში, ალექსანდრესთან. სიმონი (ელჩი) სწერს როზენს, რომ „დასახელებული“ საბუთი — თითქოს თვით მარიამს არ სურდეს ქმართან წასვლა, ან თითქოს საგზაო ფული არა ქონდეს, საბუთად ვერ გამოდგება; სპარსეთის მთავრობას და თვით ალექსანდრეს ადვილად შეუძლიათ წარმოადგინონ საჭირო თანხაო.

ამაზე მთავარ. როზენი მეტად ვრძელი წერილებით მიუგებს რუსეთის ელჩს და საჭირო დარიგებას აწვდის. რომელშიაც ბრაზი და ნერვიულობა უფრო გამოსკვივის, ვიდრე დიპლომატიური ელევანსი. როზენი ურჩევს შეატყობინოს სპარსეთის მთავრობას, რომ დაბრკოლებას მარტო გზის ფული არ იწვევს, არამედ ვალეები, რაც მარიამს ამ წლებში დაედო და რის დაფარვასაც თითქოს დიდი თანხა სჭირდება; და თუ ალექსანდრე ბატონიშვილმა ამ დიდი თანხის შოვნაც მოახერხა ან სპარსეთის მთავრობამ თვით წარმოადგინა ეს ფული, ამ შემთხვევაში რუსეთის ელჩს ვეალებოდა განეცხადებინა, რომ მას არ შეუძლია ამ თანხის მიღება, ვიდრე პეტერბურგის მთავრობისაგან შესაფერ ნებართვას არ მივიღებო! მაგრამ როზენს თვითონაც ეეჭვება ამ მოჰორილი „დადი ვალეებით“ ფონს გასვლა და უფრო მოკლე და მოჭრილ გზას ირჩევდა, რომელშიაც ყველაფერი იყო გარდა დიპლომატიური ეთიკისა, რაც განსაკუთრებით სპარსეთის კარზე ასე უცილო უნდა ყოფილიყო. მთავარმართებელი უჯავრდებოდა კიდევ რუსის ელჩს — რად იძიებთ საერთოდ ამას? ან სპარსეთს რად არ მოუპოვით, რომ ეს რუსეთის შინაური, „საოჯახო“ საქმეა და რა უფლებით ერევა ჩვენს საქმეში შაჰის მთავრობაო? ალექსანდრე ბატონიშვილი, როგორც 30 წლის წინად გამოდგარი და მტერი, გამოცხადებულია კანონის გარეშე, ხოლო მისი ვაჟი ერეკლე რუსეთის ქვეშევრდომია და არა სპარსეთის, და ჩვენი საქმეა, რაც გვინდა იმას ვუზამთ მასო.

ეს წმინდა რუსული სალდათური „პასუხი“ ვერც ერთი მხრივ ვერ დააკმაყოფილებდა ელჩ სიმონის და ამ წერილს მოჰყვა სხვა კიდევ მრავალი იმავე ხასიათისა. როზენი მკვახე და მჭრელ ტონს, როგორც ირკვე-

ვა, სხვა საბუთიც ჰქონდა; მთავარმართებელს დიპლომატიის ამგვარი დელიკატობა და ბატონიშვილ ალექსანდრეს ოჯახის ბედის გამო ნათქვამ ტების ჭეჭა-ჭხილი ორ სახელმწიფოს შორის სრულიად გაუგებრად მიიჩნდა. მისთვის საკმაო იყო, რომ ალექსანდრემ რუსეთს აჯანყებები მოუწყო და საქართველოს იმპერიის პროვინციად გადაქცევის არ შეურიგდა ამ 30 წლის მანძილზედაც კი. ასეთი „ბუნტარი“ მარტო უმაღლესი სასჯელის ღირსი თუ იყო და აბა რა საქირო იყო ამის გამო დიპლომატიური გართულებანი? როზენი სხვანაირად ხსნიდა ამ ამბებს და რასაკვირველია, სრულიად უსაბუთოდ: მას ეგონა, რომ რუსის ელჩი განსაკუთრებული ხათრიითა და მორცდებით ეპყრობოდა ალექსანდრე ბატონიშვილს, როგორც ნათესავს. სიმონიჩს ცოლად ჰყავდა ამილარგარის ქალი, რომელიც იყო დაი ალექსანდრეს ძმისშვილის, თეიმურაზ გიორგისძის ცოლისა, მაგრამ, ვიმეორებთ, ამ გარემოებას არავითარი მნიშვნელობა არა ჰქონია ამ საქმის მსვლელობაში და სიმონიჩიც ესეთივე ერთგულებით ასრულებდა პეტერბურგის ნებას, როგორც ბარონი როზენი, მაგრამ, ვით დიპლომატს და მით უმეტეს, ირანის კარზე მყოფს, სულ სხვა ეტიკეტი სჭიროდა, რაც როზენს არ ესმოდა...

მთავარმართებელს არა ჰქონდა უნარი განზრახვა დაემალა და საგნებს ნამდვილი სახელით ნათლავდა; ამიტომ ის გულის ტკივილით სწერდა ელჩ სიმონიჩს — რა დროს ნოტებია, რის დიპლომატია, რაცა საქმე რუსეთის ინტერესებს შეეხებათ? „ალბად თქვენც აშკარად ხედავთ, რომ აუცილებელია ერეკლეს რუსეთში დარჩენა, რათა ამ ყმაწვილის მიეცეს წესიერი აღზრდა და განემტკიცოს მას მომავალი კეთილ-დღეობა; წინააღმდეგ შემთხვევაში, იხეტიალებს რა უცხო ქვეყანაში თავის მამასთან ერთად, ის ბევრშობიდანვე შეითვისებს აზრს, თითქოს საქართველოს რაღაც პრეტენდენტი იყოს, და დარჩება ყოველი განათლების ვარეშე, და მარტო სიძულელით აღივსება ყოველივე რუსულისადმი; და რადგან ბატონი ალექსანდრე მუდამ სცილობდა კავშირი დაეჭირა ლეკებთან და ჯერ კიდევ შარშანაც კი ურჯულო ქაზი მულასთან იყო, ასევე შეინახავს ამ კავშირს მისი შვილიც და როცა წამოიზრდება, შეეძლება მთებში შემოგვეპაროს, სადაც დაუცხრომელ ავაზაკად ვახლება, ან და მდგომარეობის მიხედვით, შეეძლება საგრძნობი ზიანის მიყენება მთავრობისათვის“. (იხ. აქტები, ტ. 8, გვ. 220).

როზენის შორისმჭვრეტელობა მართლაც რომ ძალიან შორის მიდიოდა ამ დროს და ეს ყველაზე ადრე ალექსანდრე ბატონიშვილმა ასწავლა. მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ პატარა ერეკლესა და მისი დედის ტრადიციას, თავრიზში რომ დაიწყო და ერევნით ტფილისზე და შემდეგ პეტერბურგზე სევდის არშიად გადაიარა.

როგორც დაინახეთ, ბოლოს რუსეთი სტოეებს მოკრძალებას და

როზენი ბებუთოვს უბრძანებს — ძალაღ კი იხმაროს ერეკლეს ტფილის-
ში წამოსაყვანად. ეს უკარნახა მას ან ერეკლეს მამის ჩქარა ხელმძღვანე-
ვლების წადილმა ან პეტერბურგი მართლაც უხერხულ მდგომარეობა-
ში ჩავარდა ალექსანდრე ბატონიშვილის დაქინებისა და სპარსეთის დი-
პლომატიის ჩარევის გამო. ბა — ლი ალექსანდრე მართლაც რომ არ აძ-
ლევდა მოსვენებას რუსეთის ელჩს და მის უსაბუთო და მოკლე-ფიბიან
ტყუილებს, ცოლშვილის ასე უხეშად წართმევის მიზეზად რო ასახელებ-
და, სპარსეთის საგარეო სამინისტროს ნოტები სულ ადვილად ააშ.ა-
რავებდენ. რა თქმა უნდა მარიამი მთავარმართებელს ვერ გაუმკლავ-
დებოდა და ბოლოს იძულებული შეიქნა მამის, ძმების და ახლოლების
დაქინებით რჩევას დაყოლოდა... მაგრამ იარაღი მინც არ დაუყრია
და მამას ქალი ჯერ მარტო ტფილისამდე წაყოლას დეთანხმა. ბებუ-
თოვი 5 აგვისტოს 1833 წ. თარიღით ატყობინებს მოთმინება გამოლეულ
ბარონ როზენს, რომ ბოლო დროს იმ მუქარამ, რომ პატარა ერეკლეს
ძალით და მარტოკა გაგზავნიდენ, გასჭრა; და ამ გზით მარიამს შეკუ-
თანხმდენ, 8 აგვისტო დაენიშნათ ტფილისში წასასვლელად. შემდეგ
მარიამმა კიდევ შესძლო რამოდენიმე ხნით გადაედებინა ეს ვადა. ებ-
ლა დანამდვილებით შეგვიძლია ვსთქვათ. რომ მარიამის „დათანხმება“
სწორედ ნაანგარიშები სტრატეგიული მოვლა იყო.

რა კი ერევანში მეტი გაჩერება აღარ ხერხდებოდა და შესაძლო
იყო, მას შემდეგ რაც ქმარს ძალად მოსწყვიტეს, ეხლა შვილიც კი დაპ-
კარგოდა, თითქოს სურდა „ნებაყოფლობით“ ხლებოდა მთავარმართი-
ბელს ტფილისში ორი თხოვნითა. მარიამმა ბებუთოვიც კი დაიყოლია
და როზენისთვის მიაწერინა — როგორმე ეს ორი სათხოვარი აესრულებ-
ნინათ დიდი ერეკლეს რძლისათვის... პირველი იყო: ტფილისში საკუთო
ხნით დარჩენა, რათა ჯერ სულ ყრმა ერეკლეს (რალაც 6-7 წლისა) წყ-
რა-კითხვა (თუნდაც რუსულით) მინც ესწავლა; მეორე: გაეგზავნათ
არზა ხელმწიფე იმპერატორისათვის და ეშუამდგომლათ ბატონიშვილი
ალექსანდრეს ბედის შესასუბუქებლად; და თუ ის რუსთაგან ყოველი
მხრივ შენდობილ და პატიებულ იქნებოდა, რა თქმა უნდა, მოისურვებ-
და ცოლშვილთან თვითონაც რუსეთისაკენ გამგზავრებულებიყო. ამ თხო-
ვნას, როგორც ვსთქვით, მხარს უჭერდა ბებუთოვიც და ამან უფრო გა-
აბედენა მარიამს ერევნიდან ტფილისს წასულიყო. აშკარა იყო — აქ-
აც ჩვეული, ნაცადი საშუალება და ხერხი მეტყველება ბაგრატიონთა
და მათი რძლების, რომ როგორმე საქართველოში დარჩენის საშუალება
და ვადა გაეხანგრძლივებიათ და ვინ იცის, იქნებ ამ ხანებში ბედი ისევ
შეტრიალებულიყო და ისინიც საკუთარ ქვეყანაში ძველებურად დარ-
ჩენილიყვენ. ამ რძლებში ყველაზე მეტი საბუთი, რა თქმა უნდა, მა-
რიამს ჰქონდა, რადგან კარგად იცოდა, თუ რა დიდი გავლენა და პატი-

ვი ჰქონდა მის ქმარს სპარსეთის კარზე ნობოებული; და თუ აქამდე იყრას ვახდა, იმედი იყო მალე ყველაფერს მოავგარებდა, ოღონდ კი იმ დრომდე როგორმე არ გაცლოდენ დედა-შვილი მშობლიურ მიწაწყალსაი, ამას აღწევდა თითქოს მარიამი ტფილისში წასვლით და სჩანს არც თუ უშედეგოდ დარჩენილა ეს ცდა. 1833 წ. 22 ენკენისთვის მთავარ-მართებელის აპარატის საშუალებით გაუგზავნია მარიამს წერილი ააყვარელ ქმრისათვის, საცა თავისი და შვილის ამბავს ატყობინებს და აცნობებს ხელმწიფის განზრახვას მათი რუსეთში გაგზავნის შესახებ. ჯა ბოლოს მოკრძალებით ურჩევს: თვითონაც ითხოვოს ხელმწიფესაიან პატიება და ნება ცოლშვილთან ერთად რუსეთში გამგზავრების შესახებ. დიდი პატივით მიმილო აქ მთავარმართებელმაო, სწერს იგი ქმარს, ძაგრამ რაა ჩემთვის ან დღე ან ღამე, რაოცა თქვენგან მოშორებით ვარო... შემდეგ მარიამი მას ატყობინებს: პირადათ ველაპარაკე ბარონ როზენს, რომელმაც განმიცხადა, რომ ხელმწიფის ნება ერეკლეს რუსეთში წაყვანის შესახებ ურყევიაო. მე კი ამაზე თქვენი თანხმობა არა მქონდა და უარის თქმაც აღარ შეიძლებაოდა, ხელმწიფის სურვილის წინააღმდეგ, ამიტომ ვანუცხადე როზენს: თანახმა ვარ წავიდე, თუ კი ჩემი ბატონი და დამტირებელი, მეფის ძე ალექსანდრე აქ ჩამობრძანდება და ჩვენ ერთად წავალთ და წარვსდგებით რუსთა ხელმწიფის წინაშეო. მთავარ-მართებელს, დასძენს მარიამი, მეტად მოეწონა ეს ჩემი წინააღმდეგა და ძალიან კარგდაც მიმილოო. და სთხოვს მარიამი ბატონიშვილ ალექსანდრეს, „პასუხი დამიჩქარეთ“-ო... (იხ. აქტები, ტ. 8, გვ. 223).

უეჭველია, კარგად იცოდა მარიამმა მისი „დამტირებლის“ და „ბატონის“ ამბავი; იცოდა, რომ ის რუსეთს არასდროს არ შეურიგდებოდა და ბრძოლას არ დააგდებდა, მაგრამ საჭირო იყო დროის მოგება და ეს დრო ხომ მის სასარგებლოდა მუშაობდა. „აქტივიდან“ სჩანს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილს გაუგვია თუ არა მისი ცოლშვილის ტფილისში წაყვანის ამბავი, გარკვეული ძალით დაუწყია მოქმედება საქმეში სპარსეთის დიპლომატიის უფრო ენერგიულად ჩარევისათვის.

15—9—33წ. რუსეთის ელჩი სიმონიჩი თავრიზიდან მოახსენებს მთავარმართებელს ბატონიშვილი ალექსანდრეს დაუღალავ ცდაზე და აცნობებს, რომ აზერბეიჯანის მმართველს უკვე ჰქონდა მასთან ამ საგანზე ოფიციალური მოლაპარაკება. წერილიდან სჩანს, რომ ბატონიშვილი ალექსანდრე ვერ დაკმაყოფილებულა აზერბეიჯანის მმართველის ნაბიჯებით და უთხოვნია სასწრაფოდ გამგზავრება შაჰის მემკვიდრე აბას-მირზასთან, რომელსაც ყოველივეს პირადათ მოახსენებდა. რუსთა ელჩი უკვე შეშინებულია, რომ ალექსანდრეს ბატონიშვილის პიჯადი და დიდი ხნის მეგობარი და საყვარელი თანამებრძოლი პრინცი აბას მირზა მართლა ბეჯითად მოჰკიდებდა საქმეს ხელს და ასე უბრალო

ფრაზებითა და ნოტებით აწი საქმეს აღარ ეშველება რაო...

ამავე დროს ბარონი როზენი უკვე გრძელ წერილებს აგზავნიდა ტერტუზში ცენტრალური მთავრობის დასამშვიდებლად: — თუკა სპარსეთი ოფიციალურად ითხოვდა ალექსანდრე ბატონიშვილის ცოლ-შვილის ისევ სპარსეთში დაბრუნებას, მაგრამ მან მარიამის მამის დახმარებით საქმე მოაგვარა და ეხლა დედა-შვილი ტფილისში იმყოფებიან, რათა გაზაფხულზე პეტერბურგისკენ გამოემგზავრონო. ამავე დროს, მარიამის თხოვნის თანახმად, ხელმწიფეს რჩევით მიმართავს. შეუწდოს ცოდვები ალექსანდრე ბატონიშვილს, მსცეს რუსეთში ჩამოსვლის ნება და წყალობებსაც ნუ მოაკლებთო. ამგვარად, ალექსანდრე ბატონიშვილს კიდევ ერთხელ მიანიჭეს წინდაწინ „უკანასკნელი“ ამნისტია... თუმცა მას არც ეხლა უთხოვინია ვინმესათვის. როზენი ამ ამნისტიას ენკენისთვის დამლევის წერილით ითხოვდა და უკვე 7 ნომბერს სასწრაფოდ სწერდა პასუხს საგარეო საქმეთა მინისტრი, რომ ხელმწიფემ „ყველაფერი ამატია“ ალექსანდრე ბატონიშვილს და თქვენი ნაბიჯები მეტად მოიწონაო.

ეხლა თავსატეხ საკითხად ის ვახდომოდათ — სად დედასახლო ბატონიშვილი დაბრუნებისას და რამდენი ჯამაგირი დაუნიშნოთო. და შესაფერ რჩევას ბარონ როზენს ჰკითხავდენ. უკანასკნელი თანახმა იყო სადმე რუსეთში დაემკვიდრებიათ ბატონიშვილი, ხოლო საქართველოში კი არავითარ შემთხვევაში არა. მაგრამ ეხლაც ტყუილა ჩაიარა მიწერ-მოწერამ და მილოცვებმა, ტფილისიდან პეტერბურგს მეფის კულისს მოსაგებად რომ იგზავნებოდა. ალექსანდრე ბატონიშვილი ცოლ-შვილის დატყვევებით და „მძევლობით“ ვერ ჩაიტყუეს რუსეთში და ხელმწიფის საჩუქრები და წყალობები მხოლოდ ზიზღს იწვევდა მის გულში. მხნე და გავლენიან ალექსანდრეს მაინც სჯეროდა, რომ სპარსეთის დიპლომატიური ჩარევა ბოლოს აიძულებდა რუსეთს მისი ცოლ-შვილი უკან დაებრუნებინა და ამ ბრძოლის ველზე მაინც არგუნებდა ძველ მტერს დამარცხებას და წართმეულ ოჯახს კვლავ აღადგენდა... ამ იმედს უექველად ჰქონდა საფუძველი, რადგან ძღვევამოსილი იყო მისი მეგობარი აბას-მირზა, რომელიც ასე სცილობდა ალექსანდრეს მემკვიდრე გასჩენოდა და ეს მემკვიდრე მამის მაღალი ტრადიციის მატარებელი გამხდარიყო, რუსეთის მოძულე და საქართველოს აღდგენისათვის დაუძინებელი მტერი... აი, ეს მემკვიდრე ეხლა რუსეთმა ვაიძვერულად მოპარვით წაართვა არა მარტო მამას, არამედ ბაგრატიონებს, საქართველოს და შეიძლება სპარსეთსაც, ამიტომ ლამობდა ალექსანდრე ბატონიშვილი ჩქარა ენახა აბას-მირზა და აზერბეიჯანის მმართველობის არა საქმაო ენერგიულობა მოეხსენებია ამ საქმეში. მაგრამ... ბედი ამ შემთხვევაში არა სწყალობდა ბატონ. ალექსანდრეს. სწორედ

ამ ხანებში აბას-მირზა მოულოდნელად გარდაიცვალა და ახალ მემკვიდრესთან, მემედ-მირზასთან ასეთი ინტიმური განწყობილება არა ნივანია ალექსანდრეს, რომ მისი ხათრისათვის „პრინცი“ რუსეთთან საქმე გაერთილებიოს. ალექსანდრე კიდევ სწერდა და ანუგეზებდა მარიას: — მალე მემედ-მირზა წავა თავრიზს, სადაც მეც გავეგზავნები და რუსის ელჩს წარუდგები თქვენს საქმეზე პრინციის დახმარებითო. (იხ. 2—12—33 წ. წერილი ალექ.-სი მარიამისადმი). მაგრამ სიხანს ამ ჩარევიდან არა გამოვიდა რა...

მარიამმა მართლაც ჩინებულად შეასრულა თავისი გეგმა: მოახიზნა სწორედ ერთი წლის მოგება და 1834 წ. აგვისტომდე ერეკლითურთ ტფილისში დაჰყო; მაგრამ სპარსეთიდან შევლა მეტად დაგვიანდა... რუსეთიც ხედავდა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი შერიგებაზე და უკან დაბრუნებაზე არც კი ფიქრობდა, პირიქით, მარიამსა და ერეკლეს ითხოვდა თავისთან სპარსეთში. ამიტომ მეტ დაყოვნებას აზრი აღაუჰქონდა და როზენმა დედა-შვილი პეტერბურგისკენ გაისტუმრა.

„აქტივებიდან“ კიდევ სიხანს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი 1834 წ. აგვისტოში ისევ თავრიზს ყოფილა და მემკვიდრესთან აუღიენკიაც ჰქონია, მაგრამ მარიამის და ერეკლეს ბედი ამან ვეღარ შეაბრუნა.

პატარა ერეკლე კადეტთა კორპუსში მიიბარეს და ერთი წლის შემდეგ სასახლის პაეებში ჩარიცხეს და მალე ორდენებით დაამძიმეს, ჰაგრამ იმიტომ, რომ, როზენის თქმით, „საქართველო დავიწყებოდა და მის შთებში“ „ყაჩაღად“ არ მოვლენოდა, როგორც მამა მისი“, საქართველოსათვის რომ იწოდა და იბრძოდა ღრმა მოხუცებულობამდე...

ალექსანდრე ბატონიშვილი სიკვდილამდე შერჩა მტკიცედ ფაცს, დიდი ერეკლეს დროშაზე რომ მისცა, და რა კი ვერ შესძლო მისი საქართველოს სასახლეზე აფრიალება, გულში ჩაიხუტა და საფლავში თან ჩაიტანა. 73 წლის აღესრულა თეირანში და მისი რაინდობა და გმირობა ისე ღირსეულად დაუფასა მოწინააღმდეგე რუსეთმა, რომ უკანასკნელი ნუგეშიც წაართვა, ცოლშვილი ქურდულად გამოაცალა და ჩრდილოეთში გადაკარგა...

მშვენიერი მარიამი რუსეთის სუსხმა დააზრო და დამტირებელზე და საყვარელ ბატონზე უძილო და უძირო ფიქრებმა დალიეს მისი მთრთოლვარე გული...

დაშალა რუსეთმა ბაგრატიონთა უკანასკნელი ოჯახიც საქართველოში: მძეღლებად წაიყვანა დაუცხრომელი მტრის უსაყვარლესი სხელებანი იმ იმედით, რომ მასაც ხელთ იგდებდა... რომ ეს ცოცხალი პროტესტი, სინიღისის მხელა, საქართველოზე მოზღნეილ გაუგონარ კამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლა ჩაყუჩდებოდა და ამით დიდი რუსეთის დიდი მორალური მარცხიც დაიმალებოდა... მაგრამ იმ ძველ მარცხს კიდევ მეორე მიემატა.

დ. ხალირაშვილი

სპარსეთის ჩემოლუსტია

1908 — 1909 წწ.

(მომზადებული)

(დასასრული)

ენიანი ბეის 'ვიხის ალმა

ამ სიმაგრის ალება არც ისე ადვილი გამოდგა; თუმცა იგი აშენებულ-
ლი იყო დაბლობზე, მაგრამ თითქოს განგებ მთებით იყო შემორტყმულ
-გამაგრებული. ამ მთების აქეთა ძირში მდინარე გვეყოფდა ჩვენ და ცი-
ხეს. მდინარეზე ერთი ქვის ხიდი იყო გადებული, კარგად გამაგრებული
და დაცული. ციხესთან მიახლოვებისათანავე ქართველების თაოსნობით
ნაჩქარევად იერიშზე მივედით, მაგრამ ჩქარა დავრწმუნდით, რომ ასე-
თი შეტევით ამ სიმაგრის ალება შეუძლებელი იყო. როგორც სჩანდა ვე-
ხდებოდა ცდა და პოზიციური ბრძოლის წარმოება. ქართველებს მოთ-
მინება ელვოდათ. ჩვენივე წინადადებით სამხედრო თათბირმა გადა-
წყვიტა ნავტიკებით მდინარეზე რაზმის ერთი ნაწილის გადასხმა და შე-
ორე ნაწილით კი პირდაპირ ხიდის მიმართულებით შეტევა. ასეც მოხდა.
ღამის 12 საათზე დაიძრა ორივე ნაწილი. მე მოვხვდი ხიდის მიმართუ-
ლებით. ჩემს გარდა ამ რაზმში ქართველები არ ერიენ. ჩვენი ამოცანა
იყო: ხიდის ყურთან შეუჩვენვლად მისვლა და იქ ცდა, ვიდრე მეორე ნა-
წილი მდინარეზე გადავიდოდა, რასაც ყუმბარის ხმით გვაცნობებდა.
თავის მხრივ ჩვენც შეტევას ყუმბარისავე ხმით შევატყობინებდით. ღა-
მის 3 საათზე მე ჩემი რაზმით უკვე ხიდის ყურთან შეუჩვენვლად ვიდე-
ქი. კოკის-პირული წვიმა მოდიოდა, მაგრამ ჩვენ მაინც არ დაეძრულ-
ვართ. მდინარე საშინლად ადიდდა. აშკარა იყო, მეორე ნაწილი ამ პი-
რობებში თავის მიზანს ვერ მიახწევდა. სპარსელი რაზმელების ერთი
ნაწილი უკან დაბრუნებას შეეცადა. ჩემი დაყოლიებაც მოიწადინეს,
მაგრამ მე ყუმბარით დავემუქრე და ვაძულე გაჩერებულიყო. გაჩდა
დილის 7 საათი. ეხლა კი ცხადი იყო, რომ უკან უნდა დაგებრუნებულ-
ყავით: საშიშო იყო მეტი გაჩერება, ვინაიდან ხიდის მეორე მხარეს შე-

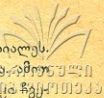
ედლოთ ჩვენი შემჩნევა და რაზმისათვის ზიანის მიყენება. ამიტომ ქვე
ბრძანება გავეცი ძველ პოზიციებზე უკან დაეხიათ. ჩვენი რაზმი 9
ათზე უკვე თავის ძველ ადგილზე იყო. გამოირკვა, რომ მეორე რაზმი
შეეცადა ნაგტიკებით მეორე ნაპირზე გადასულიყო, მაგრამ მდინარის
ადიდების გამო, ვერ მოეხერხებიათ. ამხანაგები ბევრს დამცინოდნენ
ჩემს პუნქტუალობას, მაგრამ მე მათი არა მცხელოდა. საშინლად ვიყავ
წვიმით დასველებული... რამდენიმე დღის მომზადების შემდეგ, როცა
მდინარემ იკლო, ჩვენ იმავე წესით მივიტანეთ იერიში. იერიში ისე
სწრაფი და მარდი გამოდგა, რომ მოწინააღმდეგემ ველარ გაუძლია და
ჩქარა ზურგი გვაჩვენა. ისინი არ მოელოდნენ მდინარის მეორე ნაპირს
მტრის დანახვას. მათ მიერ ციხის დაკლა და ცხენებით მთაში გაბნევა
ისეთი ნაჩქარევი და არეული იყო, რომ ვერაფრის წაღება ვერ მოუკ-
რთეთ. მათ სიმაგრეში ბევრი დარჩა დიდ-ძალი ხორაგუელობა და აკ-
რთევ მონარშული ფლავით საფსე ქვაბები. ეს ციხე და უფრო კი მთა
სასახლე საუცხოვო სანახაობას წარმოადგენდა: მშვენიერი ბალი ლაპ-
ზი ხეივანებით, ცოტა მაღლობზე მარმარილოს ქვით ნაშენი სასახლე, მის
წინ ერთი მარმარილოსავე დიდი და გარშემო პატარა აუზები. აქედან
მშვენიერ მარმარილოს კიბეს მიჰყავდით თვით სასახლეში, რომლის
ფანჯრები, კარები და გუმბათი სხვადასხვა ფერი მინებით იყო მორთუ-
ლი. ოთახთა მოწყობილობა წმინდა სპარსულ-არაბული სტილით. ლო-
მის და ვეფხის ქანდაკებანი ნამდვილი მათი ტყავით შემოსილი. ამის
გარდა ათასნაირი საუცხოვო ფრინველები. ყველა ეს ისეთ წარმატა-
ვითაბეჭდილებას სტოვებდა, თითქოს საყვარელი დღედა ზღაპრის გე-
უბნებოდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ერთი ღამის მეტი ვერ გავათიეთ ამ
სამოთხეში; მეორე დილასვე დაიწყო ჩვენმა რაზმმა წინა მდებარე მთე-
ბის გადალახვა, რადგან გეგმის თანახმად, ჩვენი რაზმი ეფრემის რაზმს
უნდა შეერთებოდა. ერთი დღის სიარულის შემდეგ მართლაც მივიღეთ
ცნობა, რომ ეფრემს თავისი ოპერაციები უკვე გაეთავებია და ჩვენ რაზმს
ელოდა. ამ რაზმების შეერთებაც მალე მოხდა ქალაქ ყაზვინთან 15 კი-
ლომეტრზე. აქვე გავიგეთ ეფრემის სისასტიკის ამბავიც. მას ღურსულ
ხანის სიმაგრის აღების დროს, რომელიც საკმაოდ გამკლავებოდა და
კარგი ზარალაც მიეყენებინა მისთვის, მისი საუფთარი ცხენიც კი მოეკ-
ლათ ბრძოლაში, ბევრ მებრძოლს შეჩეთში შეეფარებია თავი იმ ანე-
ლით, რომ იქ მაინც მათ ხელს აღარავინ ახლებდა. მაგრამ ეფრემის ბრძა-
ნებით, აქაც ყუმბარები დაეშინათ და ოცთქმის უიარაღო ხალხი ამოკ-
ყვიტათ. ეფრემის ეს საქციელი სამართლიან წყრომას იწვევდა სპარსულ
მებრძოლებში და სამხედრო შტაბი იძულებული იყო ეფრემისათვის სა-
ყვედური გამოეცხადებია. ქართველების სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ
ამ სამარცხინო საქმეში მათ მონაწილეობა არ მიუღიათ.

ორივე რაზმის შეერთების შემდეგ ჩვენი სამხედრო ძალა უკვე საგრძობი შეიქმნა. მასში შედიოდა 5000 ცხენოსანი, ორი ზარბაზნით. ჩვენ ვიდრეც უახლოესი 15 კილომეტრზე; სამხედრო შტაბში ვალ. ფეციტი და უყინებლივ ქალაქს მივახლოვებოდით და სიმაგრე, მისგან სამ კილომეტრზე რომ იმყოფებოდა, აგველო. ჩვენი ცნობით იქ ორი ზარბაზნი იყო; და ამ სიმაგრისა და ზარბაზნების ხელში ჩაგდება საგრძობლად გვაახლოვებდა ჩვენს მიზანს. ამიტომ სასწრაფოდ გავემართეთ ამ სიმაგრესაკენ სამი მიმართულებით, მაგრამ დამცველმა რაზმმა შეგკამჩნია თუ არა, გაიქცა, არეულად თავი ქალაქს შეაფარა და მიატოვა ზარბაზნები. ჩვენ უკვე ოთხიზარბაზნის პატრონი ვავხდით. რისი მომასწავებელი იყო მოწინააღმდეგის ასეთი საქციელი? ცხადია, იგი არ ელოდა ჩვენს ასე მოულოდნელ თავდასხმას; საჭირო იყო ამ გარემოებით გვესარგებლა და საჩქაროდ თვით ქალაქის აღება გვეცადა. მალე გეჰქცე შემუშავდა. სიმაართლე უნდა ითქვას მუიზი სულთანთან ეფრემმაც დიდი ცოდნა და ნიჭი გამოიჩინა ამ ქალაქის აღებაში. ქალაქი ყაზვინი შემორტყმულია, როგორც ძველი სპარსული ქალაქი, მაღალი კედლებით; მას შესავალი აქვს მხოლოდ ოთხი კარებიდან. ეფრემს ცნობა ჰქონდა, რომ მხოლოდ აღმოსავლეთის კარები იყო ღია — მიმავალი ქალაქ თიორანისაკენ. სხვა სამი კარი მაგრად დაკეტილი და კარგად გამაგრებული უნდა ყოფილიყო. ეფრემის წინადადებით შტაბმა გადასწყვიტა: პატარა ნაწილი რაზმისა დაგვეტოვებინა წინა კარებისათვის და დიდი ნაწილით კი თიორანის გზით მოგვევლო. ყველა ქართველი ვაჟყვა ღიდ ნაწილს, ვინაიდან ნამდვილი ბრძოლა მას მოელოდა, — პატარა რაზმებს მხოლოდ მოჩვენებითი შეტევა უნდა ეწარმოებინათ. ჩვენი რაზმი ღიძრა და გაეშურა აღმოსავლეთის კარებისაკენ. ჩვენ განზრახ შორიდან ვუვლიდით ქალაქს, რომ იქიდან არ შეემჩნიათ ჩვენი მოძრაობა. საღამოს 9 საათზე უკვე ვარებს მიეფახლოვდით. ქალაქის ახლო სივრცეებში ძალებმა ყვეა ასტეხეს, სამაგიეროდ გლეხებმა, ვაიგეს რა ჩვენი მოძრაობის მიზანი, დიდი ხალისით წამოგვეყენ და უფრო სწორი გზით მიგვიყვანეს პირდაპირ ალაყაფთან, რომელიც მართლაც ღია დაგვიტყუარაზში დალუყონებლივ შეიჭრა ქალაქში და დაიწყო პაერში სროლა, რამაც თავისი ვაგელენა იქონია. მცხოვრებნი იმ წამსვე სახლებში შეცვივდენ; ერთ წუთში ქალაქის ყველა ქუჩა ჩვენს ხელში იყო. მაგრამ ბრძოლა, რასაკვირველია, ამით არ გათავებულა; პირიქით, სწორედ ახლა იწყებოდა ნამდვილი ომი. ქალაქის გუბერნატორი გამაგრდა თავის სასახლეში, სადაც აგრეთვე „დარახანა“ ეყო მრავალრიცხოვან სარბაზნებით. ვარდა ამისა, თვით სასახლე წარმოადგენდა პატარა ციხე-სიმაგ-

რეს, აგრეთვე შემოვლებულს მაღალი კედლებით. ჩვენი ცნობით, ქალაქის სხვა კარებებთან, ქარვასლებში დიდ ძალას ჰქონდა თავი მოყრისა. ყველა ამ ძალის დამორჩილება იყო საქირო. ბრძოლა გაჩაღდა. შემოდა ქუჩებში დაჭრილთა კენესა. უცბად შემხვდა ჩვენი ამხანაგი „ალექსი“; ის მიწაზე იწვა და კენესოდა. მე იმ წამსვე შევეკითხე, თუ სად იყო იგი დაჭრილი, და როცა ვავიგე, რომ ბარძაყში იყო დაჭრილი, ცოტათი დამშვიდდი. საჩქაროთ მოვიხმე ორი რაზმელი და მათ იგი ერთი სპარსელის ბინაზე მივაყვანინე. ამასობაში ჩვენებმა ნავთი მოიტანეს და ალაყადის კარებს ცეცხლი წაუკიდეს. აფარდა ცეცხლის ალი და მუხის კარებს ნაჭერ-ნაჭერ სცივივოდა, და ჩვენი მოთმინების ფიალაც იცხებოდა. საქმე ისაა, რომ ჩვენ, რაც შეიძლება მალე უნდა ვაგვეთავებინა ქალაქის დამორჩილება, წინააღმდეგ შენთხვევაში შესაძლო იყო შაჰის ჯარების მოშველება და მაშინ ჩვენი ჯარი, ქალაქში შეჭრილი და ქუჩებში გაფანტული, საშინელ მდგომარეობაში ჩავარდებოდა. ამიტომ ჩვენ სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, როცა კარები დამწვარი ძირს ჩამოვარდა. მაშინვე შეეცვივდით ეზოში, მაგრამ ამ დროს ჩასაფრებულმა სარბაზებმა ტყეა სეტყეასავით მოგწყაყარეს. ჩვენ იძულებული ვაყვით უკან დაგვეხია. რამოდენიმეჯერ ვსცადეთ იერიშით მისვლა, მაგრამ ყოველთვის უშედეგოდ. ცხადი შლიქა, რომ იმ დამეს ჩვენ სასახლეს ვერ ავიღებდით; სიბნელის გამო: ვინ ვის ესროდა და საიდან უნდა მოგვარა მტრისათვის, ამის გამორკვევა ძნელი იყო. ჩვენ ვადაწყვიტეთ, სასახლისათვის მაგარი ალყა შემოგვეტყა, რომ იქ მომწყვდეული სარბაზები გარედ არ გამოსულიყვენ. ნართლაც, მათ რამოდენჯერკმე სცადეს რკალის გარღვევა, მაგრამ მათაც ყოველთვის უშედეგოდ.

როგორც იყო ვათენდა. ჩვენ ცნობა მივიღეთ, რომ ქარვასლებში დაბანაკებული მოწინააღმდეგე დიდ აკტივობას იჩენდა და სასახლეს განსათავისუფლებლად მოიწყედა. ჩვენი ნაწილები, რომელნიც მათ წინააღმდეგ იყვნენ, საშიშ მდგომარეობაში ჩავარდნენ. მაშასადამე, საქარო იყო მიშველება, იქ მტრის დამარცხება, ქალაქის ყველა ადგილის ჩელში ჩადება და უკანასკნელად, საერთო ძალით სასახლის აღება. 'ამხედრო საბჭომ, რომელიც ქუჩაში შესდგა, ასევე გადასწყვიტა. ამის თანახმად, დიდი ნაწილით, ჩვენ ქარვასლებისაკენ ვავეშურეთ; სასახლის ალყისათვის კი დავსტოვეთ პატარა, მაგრამ მტკიცე ძალა. ქართველობის უმრავლესობაც აქ დარჩა. მათი ამოცანა იყო შემდეგი: ვიდრე ჩვენ წინა ოპერაციებს ვავათავებდით, არავითარ შემთხვევაში სასახლის ჯარი ვარდ არ უნდა გამოეშვათ. ქარვასლებთან ჩვენების მდგომარეობა მართლაც უმწურო შექმნილიყო. ჩვენ ორი მხრიდან მივიტანეთ იერიში და მოწინააღმდეგე ვაიძულეთ ისევე ქარვასლებში შესულიყო. მაგრამ ჩვენ ისეთი სისწრაფით მივსდით მას ფეხდაფეხ, რომ ვეღარ გაგ-

ვიძღეს და ერთი საათის ბრძოლის შემდეგ თეთრი დროშა ააფრიალეს. ჩვენ მათ იარაღი აეყარეთ და კარგი სამხედრო დავლაც დაგვრჩა. ქალაქის ყველა ადგილი ჩვენს ხელში იყო, გარდა სასახლისა. იქ ქვემოთ ნი ამხანაგები იგერიებდნენ სარბაზების გამწარებულ იერიშებს და ჩვენ სწორედ კრიტიკულ მომენტში მივუსწარით. ამის შემდეგ ჩვენ შეერთებული ძალებით მივიტანეთ იერიშები. სიძნელე იმაში მდგომარეობდა, რომ ეხოლდან ორასი ნაბიჯის იქით ვაკეთებული იყო გვირაბი, ასი ნაბიჯის სიგრძის, და სასახლესა და დარახანას ვერ მივუღვებოდით. თუ არა ამ გვირაბით. გვირაბის იქით კი ჩასაფრებული იყვნენ სარბაზები ისე მოხერხებულად, რომ მათ კაცი ვერას გზით ახლო ვერ მიუდგებოდა. მაგრამ ეს დაბრკოლებაც დაძლეულ იქმნა. ამას იმ გარემოებამაც შეუწყო ხელი, რომ ქალაქი უკვე ჩვენს ხელში იმყოფებოდა და ქალაქის მცხოვრებნიც ჩვენ გვეხმარებოდნენ. სასახლეში დიანახეს რა, რომ ქარვასლებთან ბრძოლა შესწყდა, ველარ ვასლეს სულიერად, და ორი საათის ბრძოლის შემდეგ მათაც თეთრი დროშა ააფრიალეს. ჩვენ მაშინვე შევიკერიით სასახლეში და დარახანაში. მივუჩინეთ რა განსაკუთრებული რაზმი განიარაღების საქმეს, შევუდექით ქალაქის მართველის, გუბერნატორის ძებნას. ეძებდა ყველა, მაგრამ უშედეგოდ. ჩავარდით საგონებელში. მაგრამ, გამოვედით თუ არა გარედ, მუიზა სულთანთან მივიდა ერთი სეითი და რალაც ჩუმად უთხრა. მუიზა სულთანმა თანხმობის ნიშნად თავი დაუქნია. სეითი სწრაფად ვაეშურა სასახლისაკენ, მიადგა ერთ კედელს, ძირში ხელით თხრა დაუწყო და ჩქარა კიბის პირველი საფეხური აღმოაჩინა. როცა ის ადგილი მოსთხარეს, აღმოჩნდა კარგად გაკეთებული კიბე და იქვე კედლის ძირას ხის კარები. კარების იქით რალაც ხმაურობა ისმოდა. ეს კარებიც შეამტერიეს და რა ვიხილეთ! შიგ იმყოფებოდა ხუთმეტი ქალი, მხოლოდ ამათ რიცხვში თვით გუბერნატორი, რომელსაც ქალის ტანისამოსი გადაეცვა. როგორც გამოირკვა, იქ ყოფილიყო საიდუმლო ხერხი და ღამით გუბერნატორი გაპარვის აპირებდა. მაგრამ ციხე შიგნიდან ტყდება: სეითმა, სასულიერო პირმა მას უღალატა. გუბერნატორი იქვე დაატყვევეს, ქალები კი გაანთავისუფლეს. ამ რიგად დამთავრდა ეს ბრძოლა. ის ვაგრძელდა 18 საათი. დაქროლი და დახოცილი ბევრი აღმოჩნდა, მათ რიცხვში სამი ქართველი: ალექსი ბარძაყში და ილიკო ვულში, მიწა ჯაფარიძე მსუბუქად. ჩვენ ყველას ილიკოს შიში გვქონდა, რადგან ის პირიდან სისხლს ალბენებდა, მაგრამ ვანგებამ სხვაგვარად ინება: ილიკო მორჩა და ალექსი კი მოკვდა. მას სისხლი მოეწამლა თურმე, ვინაიდან მას მოხვდა ვარანდილის ტყვია, რისაც საწყალს ყოველთვით ეშინოდა. იტყოდა ხოლმე: — ოღონდ ეს ტყვია ნუ მომხვდება და გინდ ზარბაზანის ტყვია მომხვდესო. ვარანდილის თოფის ტყვია საშინელ ჭრილობებს აყენებს კაცს. იგი კი

არ ხვრეტდა, არამედ ფლეთავდა ხორცს. — ჩვენი ალექსი, ტფილისის მუშა-მეჩეკე, თავდადებული მებრძოლი თავისუფლებისათვის, სწორედ ამ ტყეის მსხვერპლი გახდა. მისი დამარხვა განუსაზღვრელი პატივისცემა იყო მისთვის და მთელი ქართველებისათვის. დასაფლავების პროცესიში მონაწილეობა მიიღო მთელმა ჯარმა და მცხოვრებმა. მის სასაფლაოზე წარმოითქვა მრავალი სიტყვა და ყველა ამ სიტყვის აზრი ის იყო, რომ მადლიერი სპარსეთის განთავისუფლებული და განახლებული ერი არასოდეს არ დაივიწყებს იმ სამსახურს, რომელიც ქართველმა ერმა, თავის მებრძოლთა სახით, მას გაუწია. სალამოს ქალაქის მოედანზე გაიმართა დიდი მიტინგი, სადაც ქალები ჩადრებით პირველად დაესწრენ. და როცა სპარსელი ორატორები, მშვენიერ, მომავადაცვებელ ფარსულ ენაზე, რომელიც სილამაზისა და სინაზის განხორციელებად ჩათვლება, აღვზნებულნი ხალხს განთავისუფლებას ულოცავდენ, გურჯების, ქართველების უანგარო დეაწლს განსაკუთრებული სიყვარულით იხსენიებდენ, რაც ხალხში დიდ აღტაცებას იწვევდა და „ზინდაბად გურჯისტან!“ — გაუმარჯოს საქართველოს — ძახილს ბოლო აღარ ფჩანდა. „გურჯები“ საერთო სიყვარულის საგნად გახდენ. მათ სასახელოდ ითვებოდა ლექსები და სიმღერები რომელთაც ქალებიც კი მღეროდენ.

ბრძოლის გათავების მეორე დღეს სამხედრო შტაბი შეუდგა ყოველი სამქის წესრიგში მოყვანას. სამოქალაქო ცხოვრების მოსაწყობად განსაკუთრებული პირი იქმნა დანიშნული. პოლიციის უფროსად დანიშნეს ეფრემი, რომელმაც მაშინვე ისახელა თავი სისასტიკით. მისი ბრძანებით ზინვორებმა დახვრიტეს სასახლის ეზოში ორი სპარსელი და ერთი სომეხი, რომელთაც ჯაშუშობა ბრალდებოდათ. მე ქალაქ გარედ ვიყავი, და როცა შემატყობინეს, რომ ეფრემმა სამი ჯაშუში დაიჭირა და დახვრეტას უპირებსო, საშინლად ავღელდი და იმ წამვე სასახლისაკენ გავექანე, მაგრამ სამწუხაროდ, მიეტსწარი სწორედ იმ დროს, როცა ის უბედურნი უკვე კედელზე მიეყუდებინათ. მე შევეცადე შემეჩერებინა, მაგრამ გვიან-და იყო! გავარდა თოფები და სამივე ჩაიკეტა. ამ სურათმა ჩემზე ისეთი შემზარავი შთაბეჭდილება დასტოვა ჩემზე, რომ ეფრემს აქვე ქუჩაში ჩემი ზიზი და გულისწყრომა გამოვეცხადე...

მზადებაჲ ძ. თეირანის ასაღებად

და

ჩვენი დაბრუნებაჲ აბასთველოში

ქალაქ ყაზვინის აღებით სპარსეთის დიდი ნაწილი ახალი მოძრაობის დროშის ქვეშ დადგა. ჯერ კიდევ რეშტის აღებით და ჩვენი შეძრევ გამარჯვებითა ვამო, თავრიზს ალყა მოეხსნა და შახის ჯარებმა ქ.

თეპირანს შეაფარეს თავი. როგორც სჩანდა, შახი ალი მამედქანის ნასენელ, გადამწყვეტ ბრძოლის მოცემას თეპირანთან აბირებდა მთიზა სულთანის, ყიარიმ ხანის და მამედ ხანის შესანიშნავი აზრი იმის შესახებ, რომ გილიანის დაპყრობით სათარ ხანის ხსნა მექანიკურად ხდებოდა, სასეებით გამოითლდა. ესლა საჭირო იყო ყოველი ძალის კონცენტრაცია და ეს ქ. ყაზვინში უნდა მომხდარიყო. სამხედრო შტაბიც ასე მოიქცა. რეშტის გარნიზონს ებრძანა მოხსნილიყო და ყაზვინის ჯარს შეერთებოდა. თავრიზს განსაკუთრებული პირი გაიზავნა სათარ ხანთან მოსალაპარაკებლად და სამხედრო შტაბის გეგმის გასაცნობად, რის მიხედვით იგი თავისი ძალებით ყაზვინისაკენ უნდა წამოსულიყო. დამყარდა აგრეთვე მტკიცე კავშირი ბახტიარებთან. ეს მეომარი ხალხი ბინადრობს ისპაჰანში, სპარსეთის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. აქვე ბევრი სოფელია ქართველ მუსულმანთაგან დასახლებული; მათ ჰყავთ მეტად გამძლე ცხენები და ამის გამო ბახტიარების რაზმში ბევრი ქართველი მუსულმანიც ერია. ქართველებს აქ კარგი მეურნეობა აქვთ: მოჰყავთ აგრეთვე ყურძენი და საუცხოვო ღვინოსა და არაყსა ხდიან. ლაპარაკობენ ფარსულად, მაგრამ ბევრგან ქართული ენა შერჩენილია, მეტადრე ქალებში, რომელნიც ჩადრას სრულიად არ ხმარობენ. ზოგიერთ სოფელს ქართული სახელიც აქვს, მაგალითად, ნიზბაი ხევი, სადაც მე მომიხდა ყოფნა. გვარები ხომ სულ მთლად ქართულია: პაპიშვილები, ფალავანდშვილები, ხიზანიშვილები, ნასყიდაშვილები და მრავალ სხ. აქაური ქართველობის რიცხვი, ზოგიერთის ცნობით, ორმოც ათასამდე აღის, სხვების აზრით კი, ასი ათასამდე. საკვირველია, აქაური ქართველობა სრულებითად დაჩაგრულად არა გრძნობს თავს; პიროქით — ისინი გაბატონებული არიან თავის მეზობლებზე, რომელთაც ქართველები დაბალ ხალხად სთვლიან, ისე რომ ქალსაც კი არ მიათხოვებენ. ჩემდა სამწუხაროდ, ერთი დღის მეტი აღარ შეიმძლო დარჩენა და სხვა ქართული სოფლების ნახვა და ქართველების გაცნობა; მე და ერთი სპარსი არტლერისტი ოფიცერი, რომელთან ერთად ბახტიარებთან მოსალაპარაკებლად ვიყავი, საჭიროდ ყაზვინში უნდა დავბრუნებულიყავით. მოლაპარაკების შედეგი და აქ შეკრებილი ცნობები ძალიან სერიოზულა იყო, როგორც სამხედრო, ისე პოლიტიკური მხრივ. აქ შეფიტყვეთ, რომ ინგლისი და მეტადრე რუსეთი ინტრიგებს აწყობდნენ სპარსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინააღმდეგ. და მოსალოდნელი ხდებოდა მათი ჩარევა სპარსეთის საქმეებში. ლიახოვის ყაზახებაც ემზადებოდნენ შახის დასაცავად და თავის რაზმებს აძლიერებდნენ. ეს გარემოება უფრო გამოიჩვენა, როდესაც ყაზვინში ჩამოვედით. საქმე ისაა, რომ რუსეთი ცხადათ პროვოკაციას აწყობდა. ყაზვინში იყო დაბანაკებული რუსის ყაზახების ერთი ასეული. დასაწყისში ისინი ძალიან წყნა-

რად იყვნენ და სრულიად არც კი სჩანდნენ ქუჩებში; მაგრამ ორი კვირის შემდეგ, რაც დრო გადიოდა, ისინი თანდათან თამამდებოდნენ. ბუნებრივია, რომ სპარსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ხელმძღვანელები რაიმე საბაზის მიცემას ერიდებოდნენ და მათ პროვოკაციას უფრთხოდნენ. ყაზახები კი განაგრძობდნენ თავის გამომწვევ მოქმედებას. მათი უტიფრობა იქამდე მივიდა, რომ ერთ ღამეს, იქ, სადაც ქართველები იყვნენ დაბანაკებული, მთვრალეები, თოვით ხელში ეწვეივნენ და ლანძღვა გინება დაუწყეს: ეს კი ჩვენებმა ველარ მოითმინეს; საჩქაროდ შეისხეს იარაღი და საქართველოში ყაზახთაგან ისედაც გამწარებულნი, აქ მოინდომეს მათზე ჯავრის ამოყრა. ეს უნდოდა ალბად რუსულ პოლიტიკასაც. ამიტომ ყოველივე ზომა უნდა მიგველო, რომ ეს შეტაკება არ მომხდარიყო. მე საჩქაროდ გავეშურე მუიზ სულთანთან, რომელიც ახლოს სცხოვრობდა. ის ათ წუთში უკვე ჩვინთან გაჩნდა. მუიზი სულთანი ისეთი საყვარელი კაცი იყო, რომ მისმა თხოვნამ გასჭრა და ჩვენებმა დაუჯერეს მას, მხოლოდ განუცხადეს: თუ ყაზახების უტიფრობა არ აილაგება და ასეთი შემთხვევა კიდევ განმეორდა, ისინი პასუხს აღარ აგებენ, რაც მოხდება, მოხდესო.

ცხადი იყო, სამხედრო შტაბს რაიმე ზომა უნდა მიეღო. მისი გადაწყვეტილებით, მუიზი სულთანი ეწვია ყაზახების უფროსს. ამ მოლაპარაკების დროს მეც თან წამიყვანა. სულთანმა განუცხადა ყაზახების უფროსს: თქვენ ცხოვრობთ ჩვენს ქვეყანაში, როგორც მეზობელი-მეგობარი სახელმწიფოს წარმომადგენელი. თქვენი მოვალეობაა სპარსეთის შინაურ საქმეებში ნეიტრალობა დაიცვათ; ამავე დროს პატივი სცეთ იმ ხელისუფლებას, რომელიც დამყარდება ამ ქვეყანაში. თქვენი ჯარისკაცი კი აშკარა პროვოკაციას ეწვეიან. ამის სათანადო საბუთები ბევრია და გუშინ ღამით მათი საქციელის გამო კი ოქმი არის შედგენილი უცხო სახელმწიფოს წარმომადგენლის თანადასწრებით (გულისხმობდა გერმანელებს). იცოდეთ, თუ თქვენ არ შესწყვეტთ ამას, ჩვენ იძულებული ვიქნებით მივიღოთ თქვენს წინააღმდეგ სამხედრო ზომებიო. მე დაეუმატე, რომ ერთხელ მოხერხდა ჩვენი და ყაზახების შეტაკების აცილება, მაგრამ შემდეგისათვის გარანტიას არ ვიძლევიო. — ამავე დროს ფურჩით სხვა ადგილას გადაეყვანა ყაზახები. მუქარამ გასჭრა. მეორე დღესვე ყაზახები მოაშორეს ჭალაქს და ერთ ახლობელ სოფელში გადაიყვანეს.

რაც დრო გადიოდა, ჩვენი ჯარების რიცხვი იზრდებოდა. სათარხანი უკვე მოვიდა ყაზვინში თავისი ათი ათასი ცხენოსანით. თავრიზის გამირს დიდი პატივითა და აღტაცებით შეეცდნენ.

ბახთიარები შახის ჯარებს მოსვენებას არ აძლევდნენ და მათთან პარტიზანულ ბრძოლებს აწარმოებდნენ. მათი დანიშნულებაც სწორედ

ეს იყო, რასაც ისინი საუცხოვოდ ასრულებდენ. შახის მდგომარეობა უმწეო ხდებოდა. ერთად ერთი საგრძნობი ძალა იყო ლიხთეისა. ათასი ყაზახი, მაგრამ ეს მას რას უშველიდა. ცხადი იყო, ჩვენ სერიოზულ შეტევას ის ვეღარ გაუძლებდა და თეირანის ბედიც გადაწყვეტილი იქმნებოდა, რაც ნიშნავდა შახის დამარცხებას და კავჯარის დინასტიის მოსპობას. ამ უკანასკნელ მომენტში იჩინა თავი რუსეთის აქტიურმა ჩარევამ სპარსეთის შინაურ საქმეებში: რუსეთი თანდათან აძლირებდა თავის გარნიზონებს. ჯუღლფის მიმართულებით ეშელონები უკვე გზაში იყვნენ. ამ გარემოებამ გადაწყვეტი როლი ითამაშა ქართველების უკან დასაბრუნებლად და ამავე დროს სპარსეთის განმთავისუფლებელ მოძრაობას მახინჯი ხასიათი მიეცა. კავკასიის რევოლუციონერების და უმთავრესად კი ქართველთა მონაწილეობა სპარსეთის ახალ მოძრაობაში, მთავარი ხელმოსაკიდი საბაზი ხდებოდა რუსეთისათვის და ისიც მოხერხებულად ხმარობდა, თუმცა ორმოც ათას ჯარში, რომელსაც თავი ყაზვინში მოეყარათ, ას ქართველს არავითარი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა. მაშასადამე ჩვენ უკან დაბრუნებას ამ მხრივ რევოლუციისათვის რაიმე ზარალის მოტანა არ შეეძლო, სარგებლის კი — ვინაიდან რუსეთი ერთ-ერთ საბაზს ხელიდან გამოვაცლიდით. ჩვენს სამშობლოში დაბრუნებამ ერთმა გარემოებამაც შეუწყუთ ხელი. უმრავლესობის აზრით, სპარსეთის რევოლუცია თავისი პირველი ხასიათი თითქო დაჰკარგა. არც ერთი ძირითადი კითხვა ჯერ კიდევ არ იყო გადაწყვეტილი. უმრავლესობის აზრით, მოძრაობის მეთაურობა ჩაუვარდა ხელში ხანებს და ისევ გაბატონებულ კლასებს, დემოკრატია კი, ხალხი არსად სჩანდა, როგორც ეს საქართველოში ჰქონდათ წარმოდგენილი. მართლაც, ფეოდალური ურთიერთობა ისევ ძალაში იყო დარჩენილი. გლეხი ხანის სრულ მონას წარმოადგენდა. მას ბატონი ისე იყენებდა, როგორც მას სურდა. იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა გლეხები ხანების თანხმობით კერძო მწარმოებლებთან ან ბრინჯის პლანტაციებში მუშაობდნენ, ჯამაგირის სამი მეოთხედი ხანის საკუთრებას შეადგენდა. საშინელი ეკონომიური დაბეჩავება ხალხის და უსაზღვრო ექსპლოატაცია. მაგალითად: ბრინჯის ყანაში მომუშავე გლეხის ქალიშვილი, რომელიც მთელი დღე წყალში იდგა ფეხშიშველა, მოღუნული და ბრინჯის მცენარეს ძირს უსუფთავებდა, იღიბდა 40 კაპიკს. და აქედან 30 კაპ. ხანს მიჰქონდა. ამ აუწყურელი მდგომარეობის გამოსასწორებლად არავითარი ზომა არ იყო მიღებული; ამ ნიადაგზე და იმის გამო, რომ მოძრაობას რუსეთის წყალობით წონასწორობა ეკარგებოდა, როგორც ყოველთვის, საზოგადოებრივი ელემენტების გაწყვეტის შემდეგ, ქართველებშიც დისციპლინა თანდათან ირღვეოდა და პირველი გატაცება რევოლუციისადმი სუსტდებოდა. იყო ისეთი შემთხვევა, როცა ზოგმა

ქართველმა არასაკადრისი საქციელი ჩაიდინა. დგებდა იმის ზიზი, რომ ქართველების მიერ დღემდე სპარსთა შორის განმტკიცებული სიყვერული და დიდი პატივისცემა დაგვეკარგებოდა. მაშასადამე, ამ მხრივაც უკეთესი იყო საერთოდ ქართველების უკან გაბრუნება. ერთ დღეს ეს ჩემი შეხედულება დაბრუნების შესახებ გავუზიარე ვალიკო ივანაიძეს და როგორ მესიამოვნა, რომ ისიც თურმე დიდი ხანია ფიქრობს ამის შესახებ. ჩვენ თავი მოეუყარეთ რამოდენიმე ამხანაგს და გავაცანით ჩვენი გადაწყვეტილება. აღმოჩნდა, რომ ეს ამხანაგებიც იზიარებდნენ ამავე აზრს; ამას შემდეგ მოწვეულ იქმნა ქართველების კრება, სადაც ვილაპარაკე ჩვენი როლის გათავების შესახებ სპარსეთის რევოლუციისა და დასკვნა გავაკეთე, რომ სწორედ ამ მოძრაობის ინტერესებისათვის საჭირო იყო საქართველოში გაბრუნება. ამ წინადადების სასტიკი მოწინააღმდეგენი აღმოჩნდნენ ანარქისტები, სოციალისტ-რევოლუციონერები და მობოლშევიკო ელემენტები. მაგრამ ვალიკო ივანაიძის მოხდენილმა, დასაბუთებულმა და აღვზნებულმა სიტყვამ ისინი სრულიად ჩააჩუმა. დიდი უმრავლესობით გადაწყდა დაბრუნება. ეს დადგენილება მე და ვალიკომ დაუყონებლივ სამხედრო შტაბს შევატყობინეთ. იქ საშინლად შეწუხდნენ, მაგრამ მათთვისაც ცხადი იყო, რომ ეს იყო საუკეთესო გამოსავალი რუსეთის ინტრიგების წინააღმდეგ. ამიტომ სამხედრო შტაბმაც დაადასტურა ჩვენი გადაწყვეტილება. ქართველების ვაცილებას თვით სეპეზდარი დაესწრო. მან დიდი მადლობით მოიხსენია ჩვენი მუშაობა და ბრძოლა. მუიზა სულთანი კი ცრემლებით თვალში გვემშვიდობებოდა და სულ იმას იმეორებდა, რომ ის არასოდეს საქართველოს ამავს არ დაივიწყებსო.

კოტა ხნის შემდეგ ქართველობის უმრავლესობა სხვა და სხვა დროს და სხვა და სხვა გზით საქართველოში დაბრუნდა. სპარსეთში დაჩენ მხოლოდ ისეთი პირები, რომელთაც სასჯელის შიშით უკან გამობრუნება არ შეეძლოთ. სულ ბოლოს მეც ყაზვინ-რეშტ-ენზელით და ასტარა-ლენქორანი-ბაქოს გზით დაეუბრუნდი ჩემ საყვარელ ტფილისს. რუსეთისათვის გარეგნულად თითქო მოისპო საბაბი სპარსეთის შინაურ საქმეებში ჩასარევიად, მაგრამ მან ერთხელ კიდევ თავის ვერაგულ პოლიტიკას მაინც არ უღალატა...

3. ემუხვარი

მასალები

ფულ-პოლიტიკური სტუდიისათვის

1

ფულის პოლიტიკა გერმანიაში

(ვაგრძელება)

წინასიტყვაობა

თანამედროვე გერმანიის წარმოშობა

1815 წელს, ვენის კონგრესზე, სადაც მოხდა ევროპის კარტის გენერალური გადამიჯვნა და თანამედროვე ევროპულ სახელმწიფოთა ჩამოყალიბება, დაარსებულ იქმნა გერმანულ სახელმწიფოთა კონფედერაცია, ეგრედ წოდებული გერმანული კავშირი. ეს კონფედერაცია იქმნა დაარსებული ნაცვლად პირველ გერმანიის იმპერიისა, ეგრედ წოდებულ კურთხეულ რომაულ იმპერიისა, რომელსაც ბოლო მოუღო ნაპლეონის ომებმა. კონფედერაციის ცენტრი მდინარე მაინზე მდებარე ფრანკფურტი იყო; აქ იკრიბებოდა წელიწადში ერთხელ კავშირის შემაღგენელ სახელმწიფოთა წარმომადგენლობა, ეგრედ წოდებული — ბუნდესტაგი — ავსტრიის წარმომადგენლობის თავჯდომარეობით; უკანასკნელი იყო აგრედვე კავშირის საქმეთა მმართველი. დადგენილებათა სისრულეში მოყვანა გულისხმობდა მონაწილე სახელმწიფოთა მიერ მათ წინასწარ რატიფიკაციას; ამაში გამოიხატებოდა კავშირის საგარეო-უფლებრივი, კონფედერატიული ხასიათი. გერმანიის პატრიოტიზმის წინაშე იდგა ამოცანა: გერმანიის ერის გაერთიანება უფრო ძლიერ და მტკიცე სახელმწიფო-უფლებრივ ნიადაგზე, კავშირის გარდაქმნა სახელმწიფოთა კონგლომერატიდან ერთმანეთთან ორგანიულად შედლებულ სახელმწიფოთა ფედერაციად. კავშირის ასეთ გადასხვადე რებას ხელს უშლიდა ის მეტოქეობა, რომელმაც თავი იჩინა კავშირის დაარსების დღიდან ავსტრიასა და პრუსიის შორის. პრუსია ვერ ურიგდებოდა კავშირზე ავსტრიის ჰეგემონიას და ვინაიდან ავსტრია ნებაყო-

ფლობით პრუსიას არ დაუთმობდა ჰეგემონიას, ამიტომ პრუსიის პოლიტიკა იქითკენ იყო მიმართული, რომ ავსტრია კავშირიდან და ჩრდილოეთ-სამხრეთი გერმანია თავის ჰეგემონიის ქვეშ გაერთიანებია. ამ განზრახვის განხორციელებისაკენ პირველ ეტაპს წარმოადგენდა 1833 წელს დაარსებული საბაჟო კავშირი, რომელშიც შედიოდნენ გერმანიის სახელმწიფოები, გარდა პანზის ქალაქებისა და ავსტრიისა. ეს საბაჟო კავშირი სობდა საბაჟო გადასახადს მოკავშირე სახელმწიფოთა შორის; იგი სწვეტდა საგარეო საბაჟო პოლიტიკის საკითხებს და ამასთან დაკავშირებულ შინაგან არაპირდაპირ გადასახადებისას. ამ საბაჟო კავშირსაც საგარეო უფლებებრივ ხასიათი ჰქონდა; კავშირის გადაწყვეტილებათა სისრულეში მოყვანა გულისხმობდა მოკავშირეთა მიერ მათ წინასწარ რატიფიკაციას. გერმანიის გაერთიანება ნიშნავდა ამ ორი კავშირის ასიმილიაციას: ან საბაჟო კავშირში ავსტრიაც უნდა შეესულიყო და გაეთქმებია მასში პრუსიის ჰეგემონია, ან პრუსიას უნდა გაედევნა ავსტრია გერმანული კავშირიდან და დაემყარებია აქ თავისი ჰეგემონია ისე, როგორც საბაჟო კავშირში. გერმანიის პატრიოტიზმს სცადა გერმანიის გაერთიანება ამ ორ დიდ გერმანულ სახელმწიფოთა მეტოქეობის გარეშე, თვით ძირიდან, ხალხის ჩარევით, ე. ი. რევოლუციური გზით. კიდევაც 1848 წელს იფეთქა გერმანიის სახელმწიფოებში რევოლუციამ; ქალაქ ფრანკფურტში მოწვეულ იქმნა დამფუძნებელი კრება, რომელმაც 1849 წელს პავლეს ეკლესიაში შეიმუშავა გაერთიანებული გერმანიის სახელმწიფოს დემოკრატიული კონსტიტუცია. მაგრამ იმ დროს, როდესაც ერის დამფუძნებელი კრება კონსტიტუციას იმუშავებდა, უფლება-შეკვეცილ გერმანულ სახელმწიფოთა დინასტიები რაზმადენ კონტრ-რევოლუციურ ძალებს და ბოლოს იმავე 1849 წელს ფრანკფურტის პარლამენტი გარეკოლ იქმნა პრუსიის ჯარის მიერ. ამნაირად აღდგენილ იქმნა ძალა 1815 წლის ხელშეკრულებისა გერმანიის კავშირის შესახებ. და დარჩა ერთად-ერთი გზა გაერთიანების, გზა ზევიდან, პრუსიასა და ავსტრიას შორის, მეტოქეობის ბრძოლის ველზე წინასწარი გადაჭრით.

თვით იმ პატრიოტებისათვის პრუსიაში და საზოგადოთ ჩრდილოეთ გერმანიაში, რომელთაც პრუსიის ძლიერების ვადიდება კი არ აინტერესებდათ, არამედ უპირველესად ყოველისა გერმანიის გაერთიანება, მიუღებელი იყო გაერთიანებულ გერმანიაში ავსტრიის ჰეგემონია ორი მოსაზრებით: ერთი იყო მოსაზრება წმინდა კონფესიონალური — ავსტრია იყო კათოლიკური სახელმწიფო, პრუსია კი პროტესტანტული. მეორე მოსაზრება იყო რასიულ-ეტნოგრაფიული — ავსტრიასთან ერთად გაერთიანებულ კავშირში უნდა შემოსულიყო აუარებელი რიცხვი სხვა ტომის ხალხთა: ჩეხები, სლავენები, იტალიელები და სხვანი. გერმანუ-

ლი პატრიოტიზმი არჩევდა ავსტრიაში მცხოვრებ რვა მილიონ გერმანელების გაწირვას, ვინემ გაერთიანებული გერმანიის უცხო ტომების დიპლომატიით ვაყვებას. იყო ერთი შემთხვევა, რაც პრუსიის შექმლო მშვიდობიანი გზით მოეშორებია ავსტრია გერმანიის კავშირიდან და ამით გზა გაეკაფა მის ჰეგემონიის ქვეშ გერმანიის გაერთიანებისაკენ. ეს იყო — 1859 წელს, როდესაც იფეთქა ომმა საფრანგეთსა და ავსტრიის შორის იტალიის განთავისუფლებისათვის ავსტრიის ბატონობისაგან.. ამ დროს კვლავ თავი წამოაყიო პრუსიაში ოტტო ბისმარკმა, რომელმაც თავი ისახელა კონსერვატიული საზოგადოების წინაშე თავისი ენერგიული ბრძოლით 1848 წლის რევოლუციურ მოძრაობის წინააღმდეგ, როგორც პუბლიცისტმა და პრუსიის პალატის წევრმა საფრანგეთ-ავსტრიის ომის დროს ბისმარკი იყო პრუსიის ელჩი პეტერბურგში; იგი ურჩევდა პრუსიის მთავრობას ომში საფრანგეთისათვის მხარი დაეჭირა და ნაბალონ მესამესაგან კომპენსაციად მიეღო ავსტრიის ჰეგემონიის ქვეშ მყოფ გერმანული კავშირის აფეთქება და ჩრდილოეთ გერმანიის სახელმწიფოთა შეკავშირება პრუსიის ჰეგემონიის ქვეშ. ეს იყო ბისმარკის გეგმით პირველი უტაპი გერმანიის გაერთიანებისაკენ. ამ წინადადებაზე არ დათანხმდა ვილჰელმ ბირველი, რომელიც იმ დროს რეგენტი იყო თავის ძმის მეფე ფრიდრიხ-ვილჰელმ მეოთხის ავადმყოფობის გამო. იმისათვის რომ პრუსია ბრძოლის ველზე გამკლავებოდა ავსტრიას, საჭირო იყო პრუსიის ჯარის რადიკალური რეორგანიზაცია და ეს შრომა ვასწია დაუშრეტელი ენერჯის ბატონმა, პრუსიის სამხედრო მინისტრმა როონმა.

1860 წელს სამხედრო სამინისტროს მიერ შემუშავებულ იქმნა სამხედრო კანონ-პროექტი, რომლის ძალით პრუსიაში უნდა განხორციელებულიყო საერთო სავალდებულო სამხედრო ბეგარა. გარდა ამისა, კანონ-პროექტი ადიდებდა სამხედრო სამსახურის არსებულ ვადას: ქვეითი ჯარისათვის ის აწესებდა სამი წლის სამსახურს და ცხენოსანისათვის კი ოთხი წლისას. თანაც მცირდებოდა ის ხანა, რომლის განმავლობაში სამხედრო ბეგარამოხდილი ჯარისკაცი მუდმივ ჯარის რეზერვში ითვლებოდა, სანამ ის მილიციამი გადაირიცხებოდა. ამით მოხდა ის, რასაც გერმანელები ჯარის გაახალგაზრდავებას უწოდებენ. ეს პროექტი იქმნა განხორციელებული სანამ იგი და მასთან შეკავშირებული ხარჯები დასამტკიცებლად პრუსიის პარლამენტის წინაშე იქნებოდა წარდგენილი. პარლამენტის არჩევნები მოხდა 1861 წლის მიწურულში და ამ არჩევნებში გაიმარჯვა ევრედ წოდებულმა ლიბერალ-პროგრესისტთა პარტიამ, ე. ი. ლიბერალურმა ოპოზიციამ. უკანასკნელი წინააღმდეგი იყო სამხედრო რეფორმისა იმ სახით, რომელიც მთავრობის მიერ იქმნა შემუშავებული, მოითხოვდა რეფორმის შეცვლას, სამი წლის სამსახურის მაგივრად ორი წლისას; საერთოდ რეფორმაში იგი ხელდავდა

ჯარის სრულ გამოთიშვას ხალხისაგან და ამით მის გადაქცევას აბსტრაქციულ ლუტეზმის ბრმა იარაღად. მთავრობა კომპრომისზე არ თანხმდებოდა, უმისოდ კი პარლამენტი (ლანდტაგი) ბიუჯეტის დამტკიცებაზე უარს ამბობდა; ამ რიგად მთავრობას რჩებოდა მხოლოდ ერთი გზა — პარლამენტის მიერ დაუმტკიცებელი ბიუჯეტით მუშაობა. იწყება ფურცლები საბიუჯეტო უფლების ნიადაგზე პრუსიის მეფის მთავრობისა და პრუსიის პარლამენტის საკონსტიტუციო ბრძოლის ისტორიისა! არც ერთი მხარე არ თანხმდებოდა დათმობაზე, მხოლოდ მთავრობაში არ მოიპოვებოდა საკმარისად ძლიერი პიროვნება, რომელსაც შესძლებოდა ეს ფრიად მძიმე და საპასუხისმგებლო ბრძოლა პრუსიის ლიბერალიზმთან ეწარმოებია. თუ მეფის ახლო მდგომ პირებს საკმარისი ძალა არ ჰქონდათ ასეთი ბრძოლის წარმოებისათვის, მათ ჰქონდათ საკმარისი კეთილსინდისიერება იმისათვის, რომ გზა არ დაეხშოთ ისეთი პირისათვის, რომელსაც შეეძლო ეს ბრძოლა მიეღო და ღირსეულად ეწარმოებია. მეფის მრჩეველთა არჩევანი ბისმარკზე შეჩერდა; ის გახდა მთავრობის თავჯდომარი.

ბისმარკი მეტის მეტად მოხერხებულ დიპლემატიკით სცილილბდა პარლამენტისათვის მთავრობის პოზიციის სისწორე დამტკიცებია. ის არ იღვა ტლანქი ძალადობის ნიადაგზე, არამედ ეყრდნობოდა პრუსიის კონსტიტუციის ტექსტს, იგი ამტკიცებდა, რომ ბიუჯეტი არის ისეთივე კანონი, როგორც ყოველი სხვა კანონი, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მას ყოველ-წლიურად სჭირდება საკანონმდებლო ორგანოთა დასტური, რომ ის, მაშასადამე, მხოლოდ ერთი წლით არის ძალაში. კანონის შემუშავებაში კი, თანახმად პრუსიის კონსტიტუციისა, სამი ხელისუფლება ლეზულობს მონაწილეობას: მეფე, ზედა და ქვედა პალატა. კონსტიტუცია არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ რომელს ამ ხელისუფლებათა შორის აქვს უპირატესობა კანონის შემუშავებაში, ამ რიგად კონსტიტუცია მათ შორის აბსოლუტურ თანასწორობას ამყარებს. კონსტიტუცია არაფერს ამბობს ამ სამ ხელისუფლებათა შორის მომხდარ უთანხმოების შესახებ, მაშასადამე, ბისმარკის აზრით, ამა თუ იმ კანონპროექტის უარყოფა რომელიმე ხელისუფლების მიერ არ აქარწყლებს თვით კანონპროექტს, არამედ მოითხოვს კონფლიქტის კომპრომისით გათავებასო. პარლამენტი არ ეთანხმებოდა ბისმარკის არგუმენტაციას; იგი ბიუჯეტის პროექტის წინასწარ დამტკიცებას პარლამენტის მიერ აუცილებელ პირობად სთვლიდა ამ პროექტის კანონად ქცევისათვის; იგი სისტემატიურად უარს ეუბნებოდა მთავრობას ბიუჯეტის დამტკიცებაზე, მთავრობა კი სისტემატიურად ანხორციელებდა დაუმტკიცებელ ბიუჯეტს და ეს ისტორია გაგრძელდა ავსტრიისთან ომის გათავებამდე, რომელმაც 1866 წელს იფეთქა.

ომის საბაზი იყო შლეზვიგ-ჰოლშტაინის საციხი, იმ მხარის, რომელიც პრუსიამ ავსტრიის დახმარებით დანიას წაართვა, ხოლო მისი ბედ-იღბალის გადაწყვეტაში, ე. ი. ნადავლის განაწილებაში ვერ შეუთანხმდა ავსტრიას, ის მთელ ნადავლს თავისათვის იტოვებდა. ამ რიგად, ბისმარკი იწყებდა ომს ავსტრიასთან, როდესაც იგი საზოგადოებრივ აზრთან სასტიკ კონფლიქტში იმყოფებოდა. თავისი გენიალური დიპლომატიური უნარით მან მიადგინა რუსეთისა და საფრანგეთის ნეიტრალიტეტს; ათასნაირი ჭორები და ცილისწამება ვრცელდებოდა მის შესახებ გერმანიაში; ამბობდენ, თითქო მან ნეიტრალიტეტისათვის საფრანგეთს რაინის მარცხენა მხარე მიყიდაო. ერთი ორგანო იქამდე მივიდა, რომ სწერდა: გერმანიაში კიდევ ნოიპოვება ხე, სადაც შეიძლება ჩამოკიდულ იქმნას სამშობლოს მოღალატეო. ბისმარკი სრულებით გულგრილად ეკიდებოდა ასეთ კომპანიას მის წინააღმდეგ, პირადად ამბიციას არავითარ როლს არ თამაშობდა მის პოლიტიკაში; მას უყვარდა თავისი სამშობლო, მას ჰქონდა გეგმა მისი მომავლის გამოქვედვისათვის და დაუღალავი ენერგიით და თავგანწირულებით მიდიოდა ამ გეგმის განხორციელებისაკენ. ბისმარკმა კარგად იცოდა, რომ ავსტრიასთან ომში პრუსიის დამარცხება ნიშნავდა გერმანიის გაერთიანების იდეის დასამარცხებას და გადაწყვეტილი ჰქონდა ან გამარჯვება ან სიკვდილი. ბისმარკს როგორც უებარ სახელმწიფო მოღვაწეს შესანიშნავად უჭრიდა კალამი და სიტყვა. მასთანვე მას, როგორც პრუსიის არისტოკრატს, კარგად უჭრიდა ხმალიც, ომის დაწყებისას, 1866 წლის ივნისის შუა რიცხვებში ის ეუბნებოდა ინგლისის ელჩს, რომ ის უკან არ დაბრუნდება დამარცხებულად, რომ ის მოკვდება ბრძოლის ველზე უკანასკნელი შეტევის დროს. „დაამიანი მხოლოდ ერთ დღეს კვდება“-ო, ამბობდა იგი, „და როდესაც დამარცხებული ხარ, უმჯობესია მოკვდე“-ო. ბისმარკის ამ სიტყვების შესახებ ერთი გერმენელი ესტორიკოსი ამბობს: — „ვისაც სურს ერის ბედ-იღბალი ხედავს, მას სხვანაირად ფიქრი და მოქმედება არ შეუძლია“-ო.

საერთო ევროპულ სახელმწიფოთა თვალში გამარჯვების შანსები უფრო ავსტრიის მხარეზე იყო, ვიხემ პრუსიისა; ჯერ ერთი, მცხოვრებთა რაოდენობა ავსტრიაში ორჯერ უფრო მეტი იყო ვინემ პრუსიაში; გარდა ამისა, ავსტრიას ეხმარებოდა გერმანული სახელმწიფოების მთელი წყება, კერძოდ, სამხრეთ და ზოგიერთ საშუალო გერმანიის სახელმწიფოები. მართალია, ამ ომში პრუსიას მოკავშირედ იტალია ჰყავდა, მაგრამ იტალია იკავებდა ავსტრიის ჯარის მხოლოდ მეოთხედ ნაწილს; 1866 წელს, 24 ივნისს, მალაზო კუსტოხასთან ბრძოლაში იტალიის ჯარი სასტიკად იქმნა დამარცხებული და ამ რიგად, ავსტრიის ჯარის ორი მესამედი იტალიის ფრონტიდან განთავისუფლებული. მაგ-

რამ ამ ომში გადამწყვეტი როლი ითამაშა პრუსიის ორგანიზაციამ და დისციპლინამ. და აგრედვე პრუსიის ჯარის მთავარი შტაბის უფროსის მოლტკეს სტრატეგიულმა გენიამ. უკანასკნელს თავის სტრატეგიულ ანგარიშში შეტანილი ჰქონდა საკომუნეკაციო საშუალებანი, როგორც რკინისგზა და ტელეგრაფი; ამით მან განსაკუთრებული სისწრაფე და ელასტობა მისცა თავის ჯარის მოძრაობას და რამოდენიმე კვირის განმავლობაში სასტიკად დაამარცხა ავსტრიელების მხედრობა. ომში ჩაერია ნაპოლეონ მესამე ვითარცა შუამავალი და წინადადება მისცა პრუსიას დაეკავიათ იტალიის ავსტრიის გერმანული კავშირიდან გასვლით. ნაპოლეონ მესამე დაინტერესებული იყო ხელი შეეშალა პრუსიის გავლენის გაფართოებისათვის მდინარე მაინის სამხრეთით, რათა ბოლო არ მოღებოდა მეტოქეობას პრუსიასა და ავსტრიას შორის. ამ იდეით არის ნაკარნახები ის ზავი, რომელიც 1866 წლის 23 აგვისტოს ქალაქ პრაგაში იქმნა შეკრული პრუსიასა და ავსტრიას შორის. ამ ზავის თანხმად, ავსტრია გამოვიდა გერმანულ კავშირიდან და იცნო ჩრდილოეთ გერმანული კავშირი, რომელშიაც შედიოდნენ მდინარე მაინის ჩრდილოეთით მდებარე სახელმწიფონი. ამ კავშირის გერმანიად ქცევა, ე. ი. მასში სამხრეთ გერმანიის სახელმწიფოთა შემოერთება უწინარეს ყოვლისა გულსხმობდა საფრანგეთთან იარაღით ხელში გამკლავებას და ეს იყო ეხლა ბისმარკის უმთავრესი საზრუნავი საგანი.

ბისმარკის მიერ ავსტრიაზე ბრწყინვალე გამარჯვება იყო ამასთანავე დამარცხება იმ ლიბერალური ოპოზიციის, რომელიც გაშმაგებულად ებრძოდა ბისმარკის პოლიტიკას და რომელმაც ომის დროს ისეთავე თავგანწირულებით იბმა ბრძოლის ველზე, როგორც კონსერვატიულმა გერმანიამ. თუ ლიბერალიზმის სახით პრუსიის ბურჟუაზია, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ბურჟუაზია იყო, არ იყო ლაჩარი; პრუსიის არისტოკრატია, მისი მეფისა და კანცლერ ბისმარკის სახით, სწორედ იმიტომ, რომ იგი არისტოკრატია იყო, არ იყო ტრაბახი და მეტიარა. იმიტომ ვათავდა თუ არა ომი, მოხდა მეტის მეტად არა ჩვეულებრივი და განსაკვივრებელი ამბავი: — გამარჯვებულმა დამარცხებულის წინაშე ბოდიში მოიხადა.

პრუსიის მთავრობამ პარლამენტში შეიტანა დასამტკიცებლად ყველა იმ წლის ბიუჯეტი, რომელიც პარლამენტის დაუდასტურებლად მხოლოდ მეფის განკარგულებით იქმნა გატარებული. თვით ამ ფაქტით მთავრობა პარლამენტს ეუბნებოდა: — თუ ხიმარაღის მატერიალური მხარე, ე. ი. მიწანშეწონილება მთავრობის მხარეზე იყო, ფორმალური შემშარტება ე. ი. კანონი პარლამენტის მხარეზე იყო, რომ ბიუჯეტი პარლამენტის მიერ დაუმტკიცებელი, მოკლებული იყო ლეგალურ

ბაზას. ეს იყო ხაზ-გასმით აღნიშნული მეფის სიტყვაში, და დაპირება, რომ მომავალში მზავეს მოვლენას ადგილი არ ექნებოდა.

ავსტრიაზე გამარჯვებამ და მისმა შედეგებმა დაანახვეს ბისმარკის პოლიტიკურ მოწინააღმდეგე ლიბერალებს, რომელნიც ბისმარკს ებრძოდნენ, როგორც გააფთვრებულ კონსერვატორს, რომ ბისმარკის პიროვნება არ განიზომებდა ასეთი ჩვეულებრივი მასშტაბით, როგორც არას კონსერვატივში; რომ მთავარ მამოძრავებელ მოტივს მის მოღვაწეობაში წარმოადგენს სამშობლოს ინტერესები და ამ ინტერესებისათვის ის მზად არის ყოველი ძალა გამოიყენოს. ამ შეგნებამ შეარიადა დიდი ნაწილი გერმანიის ლიბერალიზმისა ბისმარკთან, მოხდა ერთნაირი გადაჯგუფება გერმანიის პოლიტიკურ პარტიებში: გერმანიის ლიბერალიზმი წარსდგა გერმანიის პოლიტიკურ ასპარეზზე ახალი, ნაციონალ-ლიბერალური პარტიის სახით და დაიწყო ლოიალური თანამშრომლობა ბისმარკთან.

ავსტრიასთან ომის შედეგი იყო არა მარტო ჩრდილო-გერმანული კავშირის დაარსება, არამედ ამასთანავე 1833 წლის საბაჟო კავშირის რეორგანიზაცია. ეს მოხდა 1867 წელს; ამ წლიდან კავშირის დაეკარგა თავისი კონფედერატიული ხასიათი; იგი სახელმწიფოებრივ ორგანიზაციად იქმნა; შემოიღეს საბაჟო პარლამენტი, საერთო საარჩევნო უფლებებით ამორჩეული. საჭირო იყო ესლა ჩრდილო-გერმანულ კავშირში სამხრეთ გერმანიის სახელმწიფოთა შემოსვლა, რათა საბაჟო კავშირი, რომელშიაც სამხრეთ გერმანიის სახელმწიფოები შევიდნენ, პოლიტიკურ კავშირად ქცეულიყო. ეს მიზანი კი დღის წესრიგში საფრანგეთთან ომს აყენებდა. ომის საბაზის როლი ითამაშა ისპანიის ტახტზე კანდიდატურამ. 1868 წელს ისპანიიდან განდევნილ იქმნა დედოფალი იზაბელა, რომელიც ბურბონების, მაშასადამე, ჯრანგულ დინასტიას ეკუთვნოდა. ისპანიის მთავრობამ მოლაპარაკება გამართა პრუსიის მეფის მონათესავე ჰოჰენცოლერნ-სიგამარინგენის ოჯახობასთან. საფრანგეთი ვერ ურიგდებოდა იმ გარემოებას, რომ ისპანიის ტახტზე მჯდარიყო მეფე არა ფრანგული, არამედ გერმანული დინასტიიდან, რომ ამ რიგად, ისპანია გერმანული ორიენტაციის სფეროში მომხდარიყო. ბისმარკი ფარულად ხელს უწყობდა ჰოჰენცოლერნის კანდიდატურას, ხოლო ოფიციალურად კი გამოაცხადა, რომ პრუსიის მეფის მთავრობას ეს კანდიდატურების საკითხი კერძო საკითხად მოაჩნია, მას ამასთან არაფერი საერთო არა აქვს და არავითარ მოლაპარაკებას მის შესახებ არ მართავს. მაგრამ საფრანგეთის ელჩმა იმ დროს, როდესაც ბისმარკი თავის მამულში, პომერანიში, დასასვენებლად იმყოფებოდა, მოახერხა პირადი მოლაპარაკება მეფე ვილჰელმ პირველთან, რომელიც ქალაქ ემსში იმყოფებოდა 1870 წლის ზაფხულში სააგარაკოდ, და იმას მიაღწია, რომ

მეფემ თავის მონათესავე გვარეულობას ისპანიის ტახტის კანდიდატურაზე უარი ათქმევინა; ამით მან ბისმარკს ვაუფუჭა ყველა მისი კომპრომიზი, ჩაავადო რა პრუსიის მთავრობა სასაცილო მდგომარეობაში. მაგრამ ბისმარკის მდგომარეობა იხსნა საფრანგეთის ელჩმა ბენედქტიმ, რომელიც არ კმაყოფილდებოდა დროებითი გამარჯვებით და მოითხოვდა ჰოპენცოლერენბისაგან სამუდამოდ უარისთქმას ისპანიის ტახტის კანდიდატურაზე. მაშინ ვილჰელმ პირველმა საფრანგეთის ელჩთან მოლაპარაკება იმით ვაათავა, რითაც უნდა დაეწყო და რითაც ვალდებული იქნებოდა დაეწყო, რომ პრუსიის მონარქიას პარლამენტარული ხასიათი ჰქონოდა. მან უარი განაცხადა ამ საკითხის შესახებ მოლაპარაკებაზე და წინადადება მისცა მას, მიემართა შესაფერი დაწესებულებებისათვის, ე. ი. საგარეო სამინისტროსათვის-და ეს გარემოება 13 ივლისს იმავე 1870 წელს დეპეშით აცნობა სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილ ბისმარკს; ბისმარკმა დეპეშაში რამოდენიმე სიტყვა წაშალა, რამოდენიმე ჩაუმატა, ამით დეპეშას თავისი სული შთაბერა და ამ სახით გამოაქვეყნა. საფრანგეთი ჩავარდა სასაცილო მდგომარეობაში და გადაწყვიტა იარაღით ხელში გასწორებოდა პრუსიას.

ნაპოლეონ მესამე და მისი მთავრობა დარწმუნებული იყვნენ, რომ ომი პრუსიის საზღვარზე რამოდენიმე გასროლით დამთავრდებოდა; ასეთი იყო საერთო აზრი ფრანგულ საზოგადოებაში. მაგრამ იყო საფრანგეთში სახელმწიფო მოღვაწე, რომელსაც კარგად ესმოდა, თუ რა სახიფათო მდგომარეობაში ვარდებოდა საფრანგეთი ამ ომით, რომლის საჭიროებას ის სრულებით არ ხედავდა. ვინაიდან არსებითად საფრანგეთს საქმე მოგებული ჰქონდა და თავმოყვარეობისათვის კი ომის გამოცხადებას უგუნურებად სთვლიდა. ეს იყო საფრანგეთის პალატაში ლიბერალური ოპოზიციის მებაირახტრე, — ტიერი. ტიერი იყო ცნობილი მეცნიერი, ისტორიკოს-მკვლევარი, მმართველობისა და ფინანსების შესანიშნავი მცოდნე. ტიერისათვის, როგორც ვეროპიელი მეცნიერისათვის, მეცნიერება არ ნიშნავდა პოლიტიკაში ფაქტალისტურ უინიციალიზებას, სკეპტიციზმის ბუღღში შედიდურად ჩაქტვას, ქვიყნის ბედიღბალის დილეტანტების ინტუიციის ანაბარად დატოვებას. მისი პატრიოტული შეგნება უკარანახებდა მას სამშობლოს ბედიღბალის გამოჭედვისათვის დაულალავად იარაღის ღესვას, ყოველ სახიფათო მოვლენასთან ხელჩართულ ბრძოლას. ის იყო ოპოზიციაში ნაპოლეონის მთავრობის წინააღმდეგ, მაგრამ მისთვის ოპოზიცია არ ნიშნავდა ბრტყელ-ბრტყელ პროგრამულ ფრაზეოლოგიას, ის იყო გუშავი თავისი ერის, იგი თვალყურს ადევნებდა მთავრობის ყოველ ნაბიჯს და თავისი მეცნიერული შუშით ის ხედავდა არა მარტო იმას, თუ რა ხდებოდა მის ქვეყანაში, არამედ იმასაც, თუ რა ხდებოდა იქ, რაინის ვადაღმა; მან

იცოდა, რომ საფრანგეთი არ იყო მომზადებული პრუსიასთან სამორად და სცილობდა მთავრობა დაერწმუნებია ომის გამოცხადებაზე ხელი აეღო; მას სურდა ამ საკითხზე თვით იმპერატორ ნაპოლეონ მესამესთან პირადად ლაპარაკი, მაგრამ მასთან აუდიენციას ვერ მიაღწია. მხოლოდ როდესაც სედანის ბრძოლაში საფრანგეთის ჯარი დამარცხებული, იმპერატორ ნაპოლეონ მესამესთან ერთად. პრუსიის ჯარს ტყვედ ჩაუვარდა, როდესაც ამ ამბავის გაგებაზე პარიზში 3-4 სექტემბერს იფეთქა რევოლუციამ და დროებითი მთავრობის სათავეში ტიერი მოექცა; უკანასკნელის ზურგზე გადაიარა საფრანგეთის ისტორიის ყველაზე უფრო მწარე დღეებმა; მას წილად ხვდა საფრანგეთის დამარცხების ლიკვიდაცია და ეს ვალი მან ღირსეულად შეასრულა.

იმის თქმა ძნელია, რამდენად შორს მიდიოდა ბისმარკის ანექსიური გეგმები საფრანგეთის მიმართ, მაგრამ ცხადია, რომ ეს გეგმები ისე შორს არ მიდიოდა, როგორც პრუსიის მხედრობის წარმომადგენელთა გეგმები. ბისმარკს ჯერ კიდევ ავსტრიასთან ომის დროს მოუხდა ბრძოლა მხედრების წარმომადგენლების პოლიტიკაში ჩარევასთან; ამ ომის დროს მოლტკემ ბისმარკს მხარი დაუჭირა, იგი დაკმაყოფილდა თავისი სპეციალური სტრატეგიული მისიით, მხოლოდ საფრანგეთთან ომის დროს იგი სამხედრო პარტიის სასარგებლოდ მოქმედებდა. უკანასკნელმა დააყენა საკითხი თვით ბელფორის ანექსიის შესახებ; ბისმარკმა შეძლო თავისი ენერგიული წინააღმდეგობით ამ საკითხის მოხსნა. რომ ტიერის იმედები და ენერგია არ ამოწურულიყო ბელფორის საკითხში გამარჯვებით და მტკიცე დიპლომატიური ბრძოლა მიეცა მეტცის საკითხის გამო, ბისმარკს შეეძლო ამ საკითხის გამოც გაემარჯვებია სამხედრო წრეებზე, ვინაიდან თვითონ იგი ლორენის ფრანგული ნაწილის, ზაშასადამე, მეტცის ანექსიის წინააღმდეგი იყო.

საფრანგეთის რევოლუციური მთავრობა ვერ ურიდებოდა ელზას-ლორენის ანექსიას და ამიტომ საფრანგეთის ჯარის სედანთან განადგურების მიუხედავად, გადასწყვეტა ომის გაგრძელება. აქ იწყება გმირული ფურცლები საფრანგეთის პატრიოტების მიერ ერის ღირსების სასოწარკვეთილ და თავგანწირულ დაცვისა და სამარცხვინო ეპოქა გერმანიის ჯარის მიერ დამშეული პარიზის ალყის შემორტყმისა! ამ დროს საფრანგეთის ერმა წამოაყენა საამაყო ორგანიზატორი და ეროვნული ღირსების დამცველი — გამბეტა.

პრუსიის მეფე ომს ჩრდილო-გერმანული კავშირის სახელით აწარმოებდა, მაგრამ დასაწყისშივე ამ კავშირს გვერდში სამხრეთ-გერმანიის სახელმწიფოებიც ამოუდგენ. ბისმარკმა ომის განმავლობაში აწარმოვა ამ სახელმწიფოებთან მოლაპარაკება კა; შირში შესვლის და გაერთიანებული გერმანიის იმპერიის დაარსების შესახებ. ხანგრძლივი და რთული

მოლაპარაკების შემდეგ მიღწეულ იქმნა შეთანხმება და 1871 წელს იანვარს, ვერსალში, სადაც იდგა გერმანიის ჯარის მთავარი შტაბი, დაიდო მეთოთხმეტე მიერ აგებულ სასახლეში, გერმანიის სახელმწიფოთა წარმომადგენლების თანადასწრებით, მოხდა გრანდიოზული ზეიმი, პრუსიის მეფის, ვილჰელმ პირველის გერმანიის იმპერატორად გამოცხადება. იმავე 1871 წელს, 26 თებერვალს შეკრულ იქმნა იმავე ვერსალში, წინასწარი ზავი და საბოლოო ზავზე ხელი მოაწერეს ქ. ფრანკფურტში იმავე წლის 10 მაისს. ამ ზავით გერმანიის იმპერია ცნობილ იქმნა საფრანგეთის მიერ.

უცხოეთში ქართული წიგნის გამომცემლობის საქმე უკიდურეს გაჭირვებას განიცდის. ბევრი ლიტერატურული მასალა დაუბეჭდავი რჩება.

რამოდენიმე პირმა სცადა თავისი ნაწერები თვითონვე დაებეჭდა. სამწუხაროდ, მყიდველთა სიმცირის გამო, ამ ეამად ესეც შეჩერდა.

უცხოეთში მყოფ ქართველთა ინტერესი, საქართველოს ინტერესი, მოითხოვს, რომ ქართული თავისუფალი აზროვნება და მისი თავისუფალი გამოთქმა არ მოისპოს.

ამიტომ, ჩვენ ქვემოთ ხელისმომწერლებმა დაეაარსეთ ქართული გამომცემლობა, რომელსაც მიზნად აქვს შექმნას საშუალება და გამოსცეს ყოველ სამ თვეში ლიტერატურულ-მეცნიერული კრებული და რამოდენიმე მონოგრაფია წლის განმავლობაში.

ამის განხორციელება შეიძლება მხოლოდ შეგნებულ ქართველთა დახმარებით.

ჩვენ მოგმართავთ თქვენ, კეთილ ინებოთ მიიღოთ თქვენს თავზე მოვალეობა ხელი გაუწოდოთ ამ ქართულ საქმეს და ნება მოგვცეთ ჩაგრიცხოთ ქართულ გამომცემლობის დამხმარეთა რიცხვში; ამისათვის გთხოვთ გადაიხადოთ ყოველ-თვიურად არა ნაკლებ ათი ფრანკისა ერთი წლის განმავლობაში მაინც. სამაგიეროდ მოგერთმევათ თითოული ჩვენი გამოცემა.

ამასთან ერთად გგზავნებთ ხელისმომწერთა ფურცელი.

გთხოვთ ფული გადმოგზავნოთ შემდეგი მისამართით:

STENDHAL et C-ie
C. Ch. Paris N. 141610

72, Notre - Dame - des - Champs, Paris, VI.

ორმა პატივისცემით

ზ. ავალიშვილი, ექ. თაყაიშვილი, გ. ჟურჟული, ვ. ნოზაძე.
აპრილი, 1932 წ.

კავკასიონი

წიგნი მეშვიდე

ზინაარსი

გვ.

ვ. ნოზაძე — პრ. აბულაძეს	3
გიორგი ყიფიანი — პრ. აბულაძეს	6
პრ. აბულაძის დაუბეჭდავი ლექსები —	8
გიორგი ყიფიანი — თბილისი	23
ა. ქეიბური — ქართულ ანბანზე	26
გიორგი ჟურელი — „ნატერის თვალი“	34
ვახტანგ ოდიშელი — მეორე მხარე	47
კ. თუთბერიძე — ბესიკი და მისი ანა	54
მის. წულუკიძე — ახალი გერმანული ლირიკა	67
ისახარ — დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში	75
დ. საღირაშვილი — სპარსეთის რევოლუცია	90
ვ. ემუხვარი — ფულ-პოლიტიკური სტუდიისათვის	100
ქართული წიგნის მოყვარულთ —	110

სარედაქციო კოლეგია

მისამართი:

V. NOSADZE, 39. Boulevard Jean Jaurès, Boulogne sur Seine

ქართული
ენციკლოპედია